

Et sted å være

En kulturhistorisk studie av aksjonen ved Vaterland skole, Oslo 1969

(Revolusjonen er i gang - Følg på Per Kleiva 1969)

Masteroppgave i kulturhistorie (60sp)

Tove Solbakken

Vår 2010

Program for kultur- og idéstudier

Institutt for kulturstudier og orientalske språk

Universitetet i Oslo

Sammendrag

14.-30.april 1969 gikk ungdomsarrangementet "Et sted å være" av stabelen på Vaterland skole i Oslo. I protest mot den kommersielle salgsmessen Teenage Fair gikk ulike ungdomsgrupperinger sammen om å starte en pro-messe, som kunne gi unge sunne impulser og engasjere dem i samfunnsdebatten. De fikk raskt mange på sin side, også Oslo Bystyre, som bevilget 20 000 kroner til arbeidet og lot de unge få låne Vaterland skole, som likevel sto tom i påvente av riving. Motstanden mot Teenage Fair ble etter hvert massiv, og messen ble aldri arrangert. "Et sted å være" vokste seg imidlertid større og større, og flere hundre unge var aktive i den tiden arrangementet varte, i tillegg til de svært mange besøkende som var innom og så utstillingene og deltok i debatter og workshops. Blant emnene som ble belyst var militærnekting, miljøvern, fri abort, åpenhet om seksuelle spørsmål, byplanlegging, kunst, samtidsmusikk, eldre og handicappedes kår og ikke minst Oslos mange hjemløse og deres håpløse situasjon. Under "Et sted å være" fikk 25 av disse et permanent hjem på skolen, den såkalte Aksjon Inneligger. Denne formen for sosialomsorg baserte seg på helt nye metoder, og aksjonen fortsatte lenge etter at den opprinnelige pro-messen var over. "Et sted å være"-deltagerne var pionerer på mange områder, og satte spor etter seg overalt i samfunnsdebatten. Deltagerne fortsatte å være aktive på mange forskjellige hold. I denne oppgaven dokumenterer jeg både de faktiske hendelser på Vaterland den våren, men også deltageres personlige opplevelser og minner, sett i lys av de moderne samfunnsstrukturer som vokste fram, og virkelig skjøt fart etter 2.verdenskrig. "Et sted å være" var den første, store ungdomsaksjonen i Norge, og var forløperen til det moderne ungdomsopprøret her hjemme.

Forord

Når jeg begynte å arbeide med ”Et sted å være”, forsto jeg ikke fullt ut hvor vesentlig denne aksjonen hadde vært for den enkelte deltager. Etter hvert som feltarbeidet skred fram ble det klart hvilken betydning det hadde å få dokumentert de enkeltes opplevelser fra Vaterland, og gjennom samtaler, møter og intervjuer vokste det fram en gjensidig forståelse både hos meg og informantene. For mange hadde ”Et sted å være” vært den viktigste tiden i deres liv. Det har vært utrolig spennende å få et innblikk i alt som skjedde på Vaterland, og ikke minst få samlet trådene, slik at denne aksjonen ikke blir glemt. Det har vært en overordnet motivasjonsfaktor gjennom hele arbeidsprosessen.

Jeg vil gjerne takke alle informantene mine, som mer enn velvillig har stilt opp og hjulpet meg i mitt møysommelige arbeid. Uten dere hadde det ikke blitt noen oppgave! Takk for middag, te, glad mimring, og for engasjementet dere har vist for arbeidet mitt.

Tusen takk til alle som har bidratt med bilder, brev og avisutklipp, både informanter og andre. Takk også til Oslo Museum avd. Bymuseet, spesielt Vegard Skuseth og Lars Emil Hansen, og til Scanpix, Arbeiderbevegelsen Arkiv, Jan Carlsen, og Knut Are Tvedt i Kunnskapsforlaget for god hjelp og oppmuntring. Jeg vil rette en spesiell takk til Morten Krogh som sporet opp Per Kleivas bilde, og til Kalle Fürst som laget kopier av filmen sin, ikke bare til meg, men til alle informantene på gruppemøtet.

Til slutt vil jeg takke min engasjerte veileder, venner og familie. En spesiell takk til Line for datahjelp.

Den største og viktigste takken går til Trym, for uvurderlig korrekturlesning, og for den aller, aller beste inspirasjonen, hver eneste dag!

Tove Solbakken
Oslo, mai 2010

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	s.2
Forord.....	s.3
Kapittel 1 Innledning	
Introduksjon til en aksjon.....	s.6
Problemstilling og teori.....	s.8
Materiale, kilder og metode.....	s.11
Kapittel 2 Ungdomskultur	
Begrepet ”ungdom” - en kultur oppstår.....	s.16
Fra provo til raddis - strømninger i Europa og verden.....	s.21
Oslo 1969 – de unges by?.....	s.24
Kapittel 3 Et sted å være	
Teenage Fair - kommersialisme møter motstand.....	s.28
Inn på Vaterland: ”Den som gjør noe, er med!”.....	s.31
Vårens merkeligste eventyr – ”Et sted å være” åpner.....	s.36
Kapittel 4 Sentrale temaer og aktører	
Byplanlegging og arkitektur – gruppen KANAL.....	s.44
Seksualopplysning, kvinnekamp og fri abort.....	s.50
Musikk, kunst og teater – kultur i en ny retning.....	s.57
Aksjon Inneligger – sosialpolitikk og sosial handling.....	s.65
Kapittel 5 Etterspill og veien videre	
Ikke bare idyll: problemer som oppsto.....	s.75
Husokkupasjonen i Karl XIIIs gate og Coca-Donald-samfunnet.....	s.77
Den indre kulturhistorien.....	s.80
Engasjement føder nytt engasjement – aksjonen avsluttes.....	s.84
Vedlegg 1: Oversikt over de ulike arrangementene under ”Et sted å være”.....	s.90
Vedlegg 2: Kart – Vaterland før og nå.....	s.93
Vedlegg 3: Prosjektsgodkjennelse fra NSD.....	s.94
Litteraturliste.....	s.95
Billedliste:	
1. Ungdom legger ut flyveblader og pamfletter.....	s.23
2. Vaterland skole 1969 sett fra Stenersgata.....	s.36
3. Vaterland skole 1910.....	s.39
4. Plantegning av skolens 1.og 2.etasje.....	s.40
5. Plantegning av skolens 2.og 3.etasje.....	s.40
6. Ordfører Brynjulf Bull under åpningen av ”Et sted å være”.....	s.42

7. Debatt "Hvem eier byen, og hvem bør eie den?"	s.48
8. Seksualopplysning på Vaterland.....	s.53
9. Arne Nordheim holder foredrag.....	s.58
10. Teaterskolens elever øver.....	s.61
11. To unge menn slapper av i et klasserom på Vaterland.....	s.74
12. Fredsroser i korridoren.....	s.88
13. Kart over Vaterland 1943.....	s.93
14. Kart over Vaterland 2000.....	s.93

Kapittel 1

Innledning

Introduksjon til en aksjon

Det er våren 1969. På Vaterland skole i Oslo er en gruppe unge mennesker i ferd med å fylle den gamle skolebygningen med utstillinger, veggaviser og plakater. De maler sine budskap rett på veggene og arbeider i grupper, alle mot et felles mål. En pro-messe, en motvekt til den kommersielle tenåringsmessen Teenage Fair, som samme vår skulle arrangeres i messehallene på Sjølyst. Aktivistene har klart å mobilisere en rekke ulike deltagere; arkitekter, politikere, leger, miljøvernere, kunstnere og skuespillere, og sammen ønsker de å sette søkelys på sosiale problemer og skjevheter i det norske samfunn. Snart er over hundre ivrige ungdommer i sving på skolen, og de nærmer seg åpningen av arrangementet, som får navnet ”Et sted å være”.

”Et sted å være” ønsker å være en kulturell, sosial og politisk arena, der alle som vil skal få ytre sin mening, uavhengig av bakgrunn og politisk ståsted. De unge vil ikke være en del av det moderne, overfladiske forbrukssamfunnet, og de planlegger workshops, konserter, foredrag og debatter, som til sammen skal gi ungdom i Oslo et annet tilbud enn det de kan få fra Teenage Fair. Motstanden mot kapitalisme og kommersialisering er stor.

Allerede før ”Et sted å være” har kommet skikkelig i gang, har de unge arrangert ”Alternativ Påske”, en aksjon der skolen åpnet sine dører for byens hjemløse, og ga dem en varm seng, mat og nettopp et sted å være. Nå har de fleste måttet flytte ut igjen for å gjøre plass til selve pro-messen, men tjuefem av uteliggerne har fått permanent tilhold på Vaterland, og går nå under navnet ”inneliggere”. Sosiale problemer er allerede synliggjort. Takket være velvilje fra kommunen har ”Et sted å være” blitt bevilget 20 000 kr, og disse har kommet godt med under inneligger-aksjonen. Nå er det bare noen få dager igjen til messen kan åpne for alvor.

Det ble noen begivenhetsrike måneder på Vaterland den våren. Utstillingene på ”Et sted å være” var åpne i perioden 12-30.april, og i de to ukene var hundrevis av mennesker innom skolen for å høre foredrag, delta i debatter eller rett og slett stille sin nysgjerrighet. Likevel var det ikke over med det. ”Aksjon Inneligger” fortsatte å holde til på skolen, helt til den brant i august 1970, og med det hadde ungdommene skapt et relativt permanent alternativ til byens hospitser og herberger. ”Et sted å være” var heller ikke over for de mange deltagerne, til tross

for at tiden på Vaterland var ved veis ende. Opplevelsene og erfaringene fra aksjonen kom til å prege dem for livet, og førte til et sterkt samfunnsengasjement, som fremdeles var tilstede når jeg intervjuet dem. De unge ble politikere, sosialarbeidere og kvinnesaksforkjempere, ja, mange la grunnlaget for hele sin yrkeskarriere på Vaterland.

Hvordan har det seg så at nesten ingen husker ”Et sted å være” i dag? Den var den første store ungdomsaksjonen, og den hadde avgjørende påvirkning på en stor gruppe unge menneskers bevisstgjøring og samfunnsengasjement. 1960-tallet var det store oppvåkningstiåret, da svært mange, ikke bare de unge, følte at deres stemme kunne gjøre en forskjell. Det var ikke tilfeldig at ”Et sted å være” kom når den gjorde. Tiden var antagelig overmoden for en slik aksjon. Likevel har den, når vi ser tilbake, druknet i de mange andre engasjement som fant sted overalt i samfunnet. Svært lite materiale finnes om aksjonen, og dermed ser jeg det som svært viktig å få samlet trådene og dokumentert ”Et sted å være” nå, før det er for sent.

Jeg ønsker å legge fram de ulike sidene ved ”Et sted å være”, slik at aksjonen blir belyst, ikke bare fra utfra hendelsesforløp og faktiske begivenheter, men også i forhold til deltagerens følelsesmessige opplevelser og erfaringer. I første del vil jeg legge fram problemstilling og bakenforliggende teori, som understøtter de funn og analyser jeg vil gjøre underveis i oppgaven. Jeg gjør også rede for de ulike kilder jeg har benyttet, og hvordan jeg har arbeidet med disse. I kapittel to ser jeg nærmere på ungdom og ungdomskultur, noe som bidrar til å øke forståelsen for hva som faktisk rørte seg i Oslo, verden og kanskje også inni ungdommene selv, på denne tiden. Kapittel tre følger ”Et sted å være”s gang, fra planleggingsstadiet helt fram mot åpningen. Videre blir det også glimt fra ulike hendelser i løpet av aksjonens gang. Kapittel fire er en naturlig fortsettelse av dette. Der går jeg nærmere inn i noen av de aller viktigste grupperingene og deres kampsaker. Deres engasjement fikk ringvirkninger langt utover messen på Vaterland, og gjorde seg gjeldene på mange plan i samfunnet. I siste del, kapittel fem, kommer jeg inn på ulike problemer og etterspill aksjonen fikk, før jeg prøver å trenge inn i de ulike informantens fortellinger og gi deres opplevelser en stemme. De gikk i ulike retninger etter at ”Et sted å være” var over, men felles for alle deltagerne var at de alle hadde opplevd noe som både i politisk, kulturell og byhistorisk sammenheng er for viktig til å bli glemt. Det er nok ikke å ta for hardt i når jeg sier at aksjonen var forløperen til alle senere ungdomsaksjoner, demonstrasjoner og husokkupasjoner i Oslo.

Problemstilling og teori

I boken "Ungdomar i skilda sfärer", skriver etnologen Johan Fornäs: "Unga människor lever som alla andra i skilda sfärer. (...) Olika sfärs krav och regler kolliderar, strategier bryts mot varandra, polariteter av dominans och opposition återskapas ständigt i nya sammanhang."

Fornäs mener at ungdommenes mange sfærer; skole, hjem og fritid, stadig kommer på kollisjonskurs med hverandre, og at hvert individ lever i en kryssild mellom kravene fra disse, der man selv må sørge for å klare seg så godt det går (Fornäs 1993:14).

Slik kan vi kanskje oppsummere det å være ung på 1960- og 70-tallet. Ungdom var i løpet av disse tiårene virkelig blitt en tydelig samfunnsgruppe, og mange følte seg fanget i generasjonsskløften, ovenfor et samfunn som ikke kunne tilby dem det de ønsket. I stedet for å kave rundt etter noe håndfast og forsøke å forholde seg til mennesker som ikke forsto dem, gikk de unge sammen i grupper. Uavhengig av de voksne, skapte de sin egen sfære. Framveksten av det moderne samfunn hadde gjort dette mulig. Tidligere var det utenkelig at slike valgmuligheter overhodet skulle finnes. Med industrialiseringen kom også de overordnede endringene i samfunnsstrukturen, både i Norge og resten av verden, som ikke bare endret vårt levesett, men som også la grunnlaget for den moderne ungdomskulturen. Sosiologen Willy Guneriussen skriver at i det å være moderne, ligger begrep som fornyelse, effektivisering, liberalisering, kunnskaps- og kompetanseutvikling og fleksibilitet. Alt dette la viktige premisser for ungdommens nye livssituasjon. Et eksempel på dette er de nye utdanningsmulighetene som åpnet seg, høyere utdanning var ikke lenger en utopisk tanke for store deler av ungdomskullene. Med kunnskap kom også det utvidede blikket på verden. Det før-industrielle bondesamfunnet var tuftet på tradisjoner og vaner, men med modernismen kom nye handlingsmønstre som oppløste de gamle tenkemåtene. Der man tidligere hadde lagt vekt på moralske forpliktelser, skulle man nå tenke selv. Man skulle føle og sanse og våkne opp for fellesskapet, for omsorg og solidaritet, og behovet for sterke opplevelser, rus og grenseoverskridende erfaringer økte (Guneriusen 1999:20-21). Her finner vi kjernen i ungdomsopprøret. De nye, frigjorte mulighetene til å opponere og gå sammen og kjempe for en felles sak. "Et sted å være" var ikke et voldsomt opprør i den forstand at vold og gatekamper var framtrædende, men aksjonen fikk en enorm symbolverdi med tanke på alle de hundrevis av involverte, som innenfor veggene i den samme skolebygningen fikk legge fram sine budskap. Man kunne ikke unngå å legge merke til dem. Jeg vil forsøke å se "Et sted å

være” i sammenheng med tidens strømninger og finne ut hva de unge skapte, med sitt eget engasjement og interesser som drivkraft.

Alt det gamle må bort, mente funksjonalismens grunnlegger, arkitekten Le Corbusier. Kanskje var det slik ungdommen tenkte i det nye urbane samfunn? Verden var preget av omskiftelighet og uro, men samtidig skapt en helt ny dynamikk som dro de unge med seg. Deres opprør på Vaterland grunnet i motstanden mot kommersialisering og forbruk. Det moderne samfunn dro dem framover, samtidig som de ville tilbake til røttene og det som opprinnelig var viktig for menneskene, nemlig samhold og fellesskap (Guneriusen 1999:157-161). Jeg vil se på dette spenningsfeltet mellom ungdommen og det nye samfunn. Det moderne samfunn skapte ungdomskulturen, men på tvers av dette gikk ungdom sammen i sin egen kollektive sfære. Dette kollektive samhold var en forutsetning for at ”Et sted å være” i det hele tatt kunne gjennomføres, og er et emne jeg vil komme tilbake til.

Den kollektive dynamikken skapes av samholdet i gruppen. De unge er spontane, interaktive, og de stimulerer hverandre. Gjennom aktiviteter medlemmene imellom utvikles en ny forståelse og styrke, både innad i gruppen, og mellom gruppen og omgivelsene (Ferrer 1983:41). Følelsen av å kunne klare alt bare man står sammen, er et overliggende hovedfokus hos alle mine informanter. Det voksne samfunn innfridde ikke de unges forventninger, dermed ble kollektivet et forsøk på å skape et eget samfunn for seg selv, med egne strukturer og en annen demokratisk oppbygning, for eksempel ved allmannamøter. Sosiologen Julio Ferrer skriver i sin bok om sosialisering i gjenger at den viktigste samholdsfaktoren er den kollektive virksomheten og deres felles interesser. De unge har en jakt og en erobringslyst rette mot omgivelsene. Når man arbeider sammen, blir man suggerert til å jobbe enda hardere (Ferrer 1983:41). Det var dette som skjedde på Vaterland. I en kort, intens periode skapte unge mennesker sin egen verden, med sitt eget styre og stell, for å fremme sitt budskap til, og ikke minst kritikk av, samfunnet rundt dem.

Paradoksalt nok er det slik at det moderne samfunn også åpner for en individualisert livsførsel som tidligere ikke var vanlig. Fokus på enkeltmennesket og dets muligheter var en helt ny tankegang (Guneriusen 1999:82). Til tross for at ideen om kraften bak det kollektive samhold står sterkt i oppgaven, er det umulig å ikke samtidig se individet som fremtredende i den moderne ungdomskulturen. Muligheten til å gjøre subjektive og personlige valg gjør at individets følelser og opplevelser nå har fått en helt annen betydning. Man tar ikke lenger

utgangspunkt i ytre normer og krav, men i seg selv og sine behov (Nielsen & Rudberg 2006:17-19). Jeg mener at man ikke kan få det store kollektive engasjementet, uten først å ha satt fokus på seg selv og det en selv føler. Man har gjort seg opp en mening om sin rolle og sine muligheter, og om hva man ønsker å forandre. Jeg søker her å ta for meg hvordan de unge på Vaterland gikk sammen til ett stort kollektiv, og videre på deres rolle i et Oslo som var på vei til å bli moderne, men ikke helt klarte å enes med seg selv om veien fram dit.

Maria Zackariasson har forsket på ungdom med politisk engasjement. Hun hevder at ved å gå inn i de enkelte individers fortellinger og deres engasjement på mikronivå, kan man få en dypere innsikt i de større, pågående prosesser. Det er hos individet de sosiale bevegelsene formes (Zackariasson 2006:34-35). Liv Emma Thorsen legger i sin bok om norske bondekvinner og deres livshistorier vekt på at etnologi og mentalitetsforskning er nært beslektet. Begge streber etter å avdekke kollektivets erfaringsverden og de kognitive strukturer som organiserer denne. Hun lanserer to begrep ved mentalitetstenkningen; det bevisste og det ubevisste i kulturen. Jeg velger å kalle dem henholdsvis den ytre og den indre kulturhistorien. I den indre kulturhistorien finnes to nivåer; et beredskapsnivå, som gjør oss i stand til å vurdere, godta eller forkaste nye tanker og ideer, og et stabilt nivå, som bare langsomt påvirkes av ytre forandringer (Thorsen 1993:18-19). Ved å studere mine informanternes fortellinger gjennom den indre kulturhistoriens briller, håper jeg å kunne avdekke hva som lå bak deres engasjement på Vaterland, hva slags mentalitetsprosesser de gikk gjennom, og hvordan deres opplevelser på "Et sted å være" påvirket dem.

Et mål for mentalitetshistorien har vært å utforske uartikulerte, kollektive forestillinger og holdninger, alminnelige menneskers tanker og mentale reaksjoner, og forhold som påvirker den mentale aktivitet (Thorsen 1993:17). Dette er et perspektiv jeg kan ta med meg inn i mitt kulturhistoriske arbeide.

Det er like viktig å dokumentere det faktiske hendelsesforløpet, som det er å se på deltagerens personlige erfaringer og minner. De to kulturhistoriske plan, det ytre og det indre, må kobles sammen, hvis ikke blir det ytre materialet overfladisk og uten dypere mening. Dermed blir også dette en todelt oppgave, noe som er viktig og understreke. De to løpene er hver for seg interessante, men først når de sees i sammenheng med hverandre, kan vi få en dypere forståelse av "Et sted å være" og dens betydning.

Når ungdom kommer sammen til felles aksjon, er de, for oss som etnologer og kulturhistorikere, i sitt eget kulturelle univers. Opprøret kan være voldsomt eller kontrollert,

men hele tiden tas det avstand fra det etablerte og det forutsigbare, dette er unge mennesker som søker noe som gir dem motstand og utfordringer (Christensen 2001:9). I spenningsfeltet mellom makt og motstand finner vi ofte ungdommens følelse av at noe mangler, det er noe de savner. De ønsker, bevisst eller ubevisst, noe mer enn det samfunnet kan gi dem. Motstand fødes av – og føder – kritikk av den bestående makten. Man ønsker forandring (Fornäs 1993:22-23).

Ungdom tok i bruk det offentlige rom på en helt ny måte på 1960- og 70-tallet, og brøt dermed ut av sin opprinnelige sfære, og skapte sin egen møteplass. For ”Et sted å være” ble byen og Vaterland skole et frirom, et senter for kommunikasjon og et sted de kunne utfolde seg, uten voksensamfunnets innblanding. Jeg vil se på hvordan de unge erobret offentligheten, som Johan Fornäs skriver; brøt ut av sine trange, låste rammer på jobb og skole, til et sted hvor det sosiale liv utspiller seg (Fornäs 1993:187-197). Hvordan ble de mottatt, og hva kom ut av det?

Den frie og organiserte ungdom har alltid virket farlig; man har ønsket å styre dem inn i voksensamfunnet med dets regler, men med ”Et sted å være” var det de unge som hadde kontrollen. Dette var en ny opplevelse for politikere, foreldre og andre i den eldre generasjon, og var også et viktig ledd i byens moderniseringsprosess. ”Det var full fart hele tiden” forteller en informant (I-1.K1943). De unge menneskene på Vaterland levde i et tiår fylt av aktivitet, og de blir nå på sine eldre dager en viktig nøkkel til å forstå hva som foregikk i en tid fylt av politisk og samfunnsmessig omveltning, sett i lys av en helt konkret hendelse som favnet svært bredt.

Materiale, kilder og metode

Kulturen har ingen fasit. Hvordan en hendelse oppleves og huskes, varierer sterkt i den enkeltes erindring, og svarene man får er verken riktige eller gale. Det er helheten av materialet som til sammen kan gi oss et bilde av hva som en gang har skjedd.

Det er ikke mye å finne om ”Et sted å være” i litteraturen. Dermed har jeg måttet basere mye av mitt materiale på intervjuer med deltagerne. Disse er nå i 50-60 årene, og svært nostalgiske når de tenker tilbake på sin ungdomstid. Nostalgi er ikke alltid et positivt begrep, men i denne sammenheng ønsker jeg å trekke fram den genuine gløden og gleden informantene utstrålte, når de fortalte fra sin tid på Vaterland. Samtlige jeg snakket med la vekt på at ”Et sted å være”

hadde vært en fantastisk opplevelse, og det var neppe bare en floskel; tvert imot var det et uttrykk for den brytningstiden de og samfunnet var inne i, og den muligheten til å uttrykke seg, som de plutselig sto ovenfor. Det var en oppvåkningsprosess som slo ut i full blomst på skolen den våren.

I tillegg til informantene og deres primærfortellinger, har jeg hatt stor nytte av en særoppgave en av deltagerne skrev bare et år etter at ”Et sted å være” gikk av stabelen. Denne har vært særlig verdifull, nærheten i tid til aksjonen gjør den til et unikt materiale, og dreier seg også om førstehåndsinformasjon fra en av de yngste deltagerne ved ”Et sted å være”. I tillegg inneholder den faktaopplysninger som har vært umulig å oppdrive andre steder.

Når jeg nå har drevet en kvalitativ studie, bunner det i at det aldri var aktuelt, og heller ikke mulig, å finne hundrevis av informanter som på et eller annet tidspunkt var innom ”Et sted å være”. Jeg har konsentrert meg om en mindre gruppe, og i stedet forsøkt å trenge dypere ned i informantenes svar. Det var ikke nok med det overfladiske ”hva skjedde?”, jeg ønsket å finne fram til følelsene og opplevelsene hos deltagerne. Jeg har intervjuet tretten deltagere, seks kvinner og sju menn. Kjønnfordelingen kom til noe tilfeldig. Jeg søkte å finne informanter som satt på gode fortellinger og kunne tilføre oppgaven ulike perspektiver. Noen av informantene befant seg på helt andre kanter av landet, noe som vanskeliggjorde å møtes, disse ble intervjuet på e-post. Det ble også arrangert et gruppemøte, der flere av informantene kom sammen og mimret fra aksjonen. Noen av intervjuene er gjort mot slutten av oppgaveprosessen, når feltarbeidet egentlig var avsluttet. Grunnen til dette er at jeg underveis fant ut at jeg trengte utfyllende opplysninger på noen felt. Det var ikke vanskelig å få deltagerne til å stille opp til intervju, og når jeg først hadde funnet fram til ett navn, var det lett å skaffe flere. ”Snøballprinsippet” gjorde seg utmerket gjeldende.

Når man arbeider med intervjumateriale, er det viktig å skille mellom fakta og opplevelser. Underveis opplevde jeg at det ikke alltid var samsvar mellom informantenes ulike fortellinger. Dette gjaldt imidlertid kun på det hendelsesmessige plan, og her er vi tilbake ved det todelte aspektet i denne oppgaven. De indre og ytre forhold understøtter hverandre, og sammen gir de en dypere forståelse av historien. Om informantene husker litt feil i forhold til det hva som faktisk skjedde på Vaterland, er kanskje ikke så farlig. Det er naturlig at en del detaljer ikke lenger står klart for dem, over 40 år senere. Viktigere er deres personlige erfaringer og minner, og her er ingenting rett eller galt. Man kan kalle de ulike typene kildemateriale for beretning og levning. Levning brukes ofte om det såkalte tause kildematerialet, som en krukke

funnet i jorda, eller en faktaopplysning i en avis. Alle spor fra fortiden kan bli en levning, når de brukes til å si noe om situasjonen de ble skapt i, og er preget av. Det som imidlertid er vesentlig her, er det materialet som beskriver det som skjedde, ikke bare viser det. Man går inn i stoffet på et helt annet plan. Dette materialet, som dybdeintervjuene i denne oppgaven, kalles beretning. Beretningen tar oss videre, og beskriver noe som har skjedd utenfor den aktuelle situasjonen. Det er ikke nok å vite at det ble spilt teater på Vaterland, det er nødvendig å finne ut hvilken betydning teateret hadde for deltagerne og tilskuerne. Bare ved hjelp av informantenes beretninger kan jeg forstå mine, i dette tilfelle tause, kilder, som avisartikler, bilder og annet skriftlig materiale (Kaldal 2003:66-67).

Hvordan kan man vite når man kan stole på sitt materiale? Hva som huskes, og hvordan, avhenger av hvor viktige de enkelte hendelser synes for deltageren. Hvordan ble det opplevd? Hvor mye ble det snakket om? ”Et sted å være” var skjellsettende for alle de involverte. Det er ikke mengden informasjon som først og fremst må etterstrebese, jeg har forsøkt å gå inn i formen og innholdet av de enkeltes fortellinger. Likevel, det faktum at hendelsen det spørres etter ligger såpass langt tilbake i tid, kan også være en fordel. Når minnene kommer litt på avstand, er det lettere å formidle historien detaljert og ærlig, man er kanskje ikke lenger like farget av miljøet man var i den gang. Hadde jeg kunnet reise tilbake i tid og intervju ungdommene under eller like etter aksjonen, ville nok svarene deres vært mer bastante og ganske annerledes. De ville antagelig heller ikke vært i stand til å se de overordnede linjer.

For å se de enkelte fortellinger klarere, kan man også spørre seg hvilken rolle den enkelte hadde i aksjonen? Hvor sterkt var de involvert? For noen var ”Et sted å være” hele livet denne våren. Andre hadde et mer avslappet syn på hendelsen. Slike faktorer spiller inn når informantene ser tilbake. Å huske og minnes er aktive prosesser, der det som huskes stadig blir tolket og omtolket. Særlig kan dette skje når ulike fortellinger møtes, og informantene konfronteres med hverandres minner, som under gruppemøtet (Kaldal 2003:87-89). Når man arbeider med historisk materiale, må det alltid sees i lys av de erfaringer og perspektiver vi har gjort oss i ettertid. Dette gjelder både meg og informantene. Når informantene forteller meg om hvordan deres liv ble påvirket av ”Et sted å være”, tilfører de sine erfaringer en ny dimensjon som de har tilegnet seg senere. Disse følelsene er det umulig å skille fra hverandre. Jeg kan ikke separere hva de følte da fra hva de føler nå (Kaldal 2003:63). Dette er viktig å huske på når jeg tolker den sentrale følelsen av kollektivt samhold, og kartlegger påvirkningen ”Et sted å være” fikk på deltagerne videre i livet. Hva deltagerne

følte var det viktigste de tok med seg videre fra ”Et sted å være” har også vært mitt nøkkelspørsmål i arbeidet med intervjuene.

Å tolke et kildemateriale er en prosess som befinner seg et sted mellom å finne og å skape. Det totale intervjuematerialet danner en enhet, som gir et bilde av en kultur, og det er min oppgave å vurdere min personlige tolkning av tekstinnholdet i intervjuene i forhold til de faktiske opplysninger som forekommer. Jeg må være bevisst på at intervjuet er et samarbeid mellom meg og intervjuobjektet, at jeg også medvirker i skapelsesprosessen, jeg bidrar aktivt til å forme materialet. Det er umulig å holde meg selv utenfor når jeg skaper mitt eget kildemateriale (Thorsen 1993:38).

I forhold til anonymisering, har jeg ikke kunnet legge meg på en helt konsekvent linje. I utgangspunktet er informantene anonyme, men noen av de intervjuede var så sentrale i media og i fronting av ulike grupper, at det ville bli kunstig å ikke nevne dem ved navn. Dette gjelder for eksempel Erling Borgen og Neel Fasting. Deltagere det gjelder har gitt sitt samtykke til å bli navngitt. Når jeg legger fram direkte sitat, tanker og personlige opplevelser, henviser jeg kun til informantlisten, med kjønn og alder, men i det historiske forløpet, samt under helt konkrete hendelser, nevnes de involverte ved navn.

Jeg har under arbeidet med oppgaven fulgt de etiske retningslinjer for kulturhistorisk forskning. Prosjektet er meldt til NSD og godkjent (se vedlegg).

Det har hele tiden vært et overordnet mål å sikre anonymitet til mine informanter, og likeledes sørge for at ømtålig materiale, for eksempel i forbindelse med abortsaken, ble behandlet konfidensielt.

I tillegg til informantene har jeg benyttet meg av bøker, klipparkiv fra blader og aviser, fotografier, samt film, og opptak fra NRKs arkiv. Særlig filmen ”Et sted å være”, laget av Kalle Fürst i 1969 mens aksjonen pågikk, har vært verdifull. Igjen kommer vi tilbake til nærheten i tid, noe som er særlig verdifullt når ulike kilder skal vektlegges. Filmen gir oss, i tillegg til åpningen av messen og intervjuer med deltagerne og besøkende, også intervjuer med inneliggerne. Dette er en gruppe som jeg så gjerne skulle hatt med i feltarbeidet, men som ikke har vært mulig å finne. De er både navnløse og døde. Heldigvis blir deres stemme hørt, både i filmen, og i en del avisartikler. Problemet med slike kilder er at de ofte er overfladiske og redigert for å stemme med en viss vinkling. Pressen var svært opptatt av ”Et sted å være”, og det var massevis av stoff å ta av. Her var utfordringen ikke å se seg blind på de opplysningene sensasjonspressen gir, men la informantene og mer seriøs litteratur

underbygge stoffet. Jeg har selvsagt benyttet meg av de få bøkene som nevner ”Et sted å være”, selv om opplysningene derfra var relativt sparsommelige. Film som kilde kan også være problematisk hvis man ikke kjenner regissørens tanker og valg. Heldigvis fikk jeg mulighet til å intervju Kalle Fürst om nettopp dette, og dermed er filmen fra Vaterland blitt et utrolig viktig tilskudd til forskningsmaterialet.

NRK i 1969 var en svært liberal og åpen arbeidsplass. Fürst var den yngste programansvarlig og helt nyansatt, men ble likevel tatt på alvor av NRK. Han fikk frie tøyler under arbeidet med filmen, men prosessen ble nøye fulgt av sjefen i Barne- og ungdomsavdelingen, Lauritz Johnsen, bedre kjent som Onkel Lauritz fra barne-tv. Når han fikk se hva Fürst hadde laget, mente han bestemt at dette måtte sendes. Før filmen gikk på lufta, måtte Fürst likevel en runde i klipperommet med både fjernsynssjefen og kringkastningssjefen. NRK var nok litt bekymret for folks reaksjoner, for ifølge ham selv, er Fürst antagelig den eneste som har sittet i klipperommet med begge de to store sjefene samtidig. Kun to scener måtte bort, jeg skal komme tilbake til hva de inneholdt. Filmene fra ”Et sted å være” var en av de første politiske reportasjer som ble vist i Norge, og med tanke på at NRK på den tiden var den eneste norske tv-kanalen, fikk den et stort nedslagsfelt. Filmene fikk voldsom oppmerksomhet, og skapte enorme ringvirkninger utover i landet. ”Et sted å være” ble et begrep (I-5.M1944).

Det var ikke til å unngå at folkene som jobbet med filmene, inkludert Kalle Fürst selv, ikke var de mest nøytrale observatørene på Vaterland. Det skinner klart gjennom at de står på aktivistenes side. Jeg ser likevel ikke på dette som et problem, så lenge dette standpunktet er såpass tydelig. Det er ingen skjult agenda her. Kalle Fürst selv gjør alle intervjuer, men til tross for at han tilbrakte mye tid på Vaterland, var han ikke å regne som deltager i selve aksjonen. Hans rolle var å være tilstede, med kamera, og dokumentere det som foregikk (I-5.M1944).

Når det gjelder pressens dekning av ”Et sted å være”, har jeg her støtt på de samme problemstillingene som med filmene som kilde. Ifølge Elizabeth Nygaard brukte 80 aviser 89,5 meter spalteplass på aksjonen i løpet av tre måneder våren 1969. Ingen har med sikkerhet kunnet fortelle meg hvor dette særdeles nøyaktige tallet stammer fra, men det som er sikkert, er at ”Et sted å være” fikk god pressdekning. Av stoffet som er negativt vinklet, ligger mye av fokuset på at det ble drevet seksualopplysning, og på utgivelse av en abortfolder. I tillegg var mange opptatt av at messen hadde fått 20 000 kr i kommunal støtte. Avisene skrev også at messen stort sett var et salig rot, uten kontroll og overordnet styring. Mangfoldet ved messen

kom som regel i skyggen. Arbeiderbladet og Dagbladet var de to avisene som ga det mest positive bildet av ”Et sted å være”, og som også så det helhetlige bildet i større grad enn de fleste medier (Nygaard 1970:18-20). Bladet Aktuell, som kom ut hver uke, gir gjennom flere artikler et svært positivt bilde av arrangementet på Vaterland, og oppfordret leserne til å besøke ”Et sted å være”. Deres utgivelser er ikke preget av å være sensasjonspresse.

Det er viktig å tenke på pressens sjangerkriterier når man arbeider med stoff fra klipparkiver og lignende. Mye er skrevet raskt og overfladisk, med en helt spesiell vinkling i tankene. Mange av avisene hadde også en politisk dagsorden de ikke kunne sette tilside. Jeg har likevel funnet noen gode featureartikler, som ekte og seriøst virker å ville fortelle en faktisk historie fra Vaterland. Særlig i ”Inneligger-saken” har dette vært verdifullt.

Aviser skrives for en stor, sammensatt gruppe, og må redigeres deretter. Foto og film ønsker å beskrive og skildre, samtidig som de spiller på våre følelser på en helt annen måte enn det tekst kan, og kan lettere manipulere oss. Hele tiden bør man spørre seg; hvorfor? Hva ligger bak formidlerens ønske om å fremstille saken på nettopp *denne* måten? (Kaldal 2003:52-55).

Kapittel 2

Ungdomskultur

Begrepet ”ungdom” – en kultur oppstår

I 1951 ble ordet ”tenåring” for første gang brukt i en norsk avis. Det var Dagbladet som oversatte det engelske ”teenager”, og varslet om et ungdomssyn som vil slå igjennom i tiåret som følger (Nielsen & Rudberg 2006:162). Tenåring er man i alderen fra 13 til 19 år, det er en term som ikke kan misforstås, men når er man egentlig ungdom? Å være ung er selvsagt til en viss grad knyttet til alder, men akkurat *når* ungdommen begynner og slutter er mer uklart. Kanskje er ungdom en mer en tilstand enn en alder? Deltagerne på ”Et sted å være” var for det meste mellom 15 og 30 år. Per datidens definisjon skulle de eldste av disse for lengst være voksne. Likevel omfavnet de ikke den voksne livsstil, de gjorde i stedet opprør mot den. ”Never trust anyone over thirty” var et slagord som ble brukt i 68er-opprøret. Voksne var autoritære, det var de som satt ved makten. Mye av ungdomsopprøret bunnet i

motforestillinger mot disse autoritetsstrukturene i samfunnet (Førland & Rogg Korsvik 2006:14). Derfor blir det også naturlig å omtale deltagerne på "Et sted å være" som ungdom.

Det er i ungdomstiden vi formes. Vi er ikke lenger barn, vi er på vei mot en ny fase i livet. På 1960-tallet var samfunnet, som vi allerede har sett, i akutt endring. Den moderne, urbane livsstil var på vei. Norge bygget sakte, men sikkert opp velferdsstaten, og de store barnekullene fra tidlig etterkrigstid vokste nå til. De ble den første generasjonen som fikk nyte godt av alle nye muligheter som åpenbarte seg. Likevel hadde ungdommen begynt å definere seg selv som gruppe lenge før den tid. På 1800-tallet var Norge fremdeles et bondesamfunn. Familien var det kollektive arbeidssentrum, og hjemmet var de unges base. Der bodde og arbeidet de, fram til de giftet seg. Konfirmasjonen ved 14-15 årsalderen ble sett på som et adjø til barndommen, men selv om man nå måtte ut i arbeidslivet, var man ikke voksen. Tvert imot var konfirmasjonen inngangsporten til dans, fest og moro. Når man var konfirmert, kunne man delta i ungdomslivet for fullt. En skikk som gir oss innblikk i ungdoms egendefinerte rammer, er nattefrieriene, som var svært vanlig på bygdene i Norge i det før-industrielle samfunn. Grupper av gutter gikk fra gård til gård, for å sitte i samme seng som jenter de hadde lyst til å bli kjent med. Det hele foregikk under sømmelige forhold; der holdt de unge streng selvjustis. På denne måten ble vennskapsbånd knyttet, og gutter og jenter fikk en sjanse til å lære hverandre å kjenne, før de eventuelt inngikk forlovelse (Sogner 2003:127-128).

Dette tidlige eksempelet på ungdomskultur viser at ungdom gjennom egne handlinger og tradisjoner allerede for flere hundre år siden definerte seg selv som gruppe. De fant sine egne løsninger, og uavhengig av normer og omgivelser var de i stand til å løsrive seg fra det voksne hierarki. Det var ikke vel ansett for en gutt og en jente å omgås i offentlighet før de var forlovet, men de unge fant en måte å omgå de uskrevne lover på. Så kom industrialiseringen, og arbeidskollektivet slo sprekker. Unge mennesker hadde ikke lenger sin eneste mulighet på familiegården, de kunne skaffe seg arbeid andre steder. Folk flyttet mot byene i stort antall, og de unge utgjorde en vesentlig del av denne gruppen mennesker. De fikk arbeid i verksteder og på fabrikker, og løsrev seg fra foreldregenerasjonen, som de tidligere hadde vært mer eller mindre avhengig av. Det er likevel for tidlig å snakke om en rendyrket ungdomskultur. De unge holdt seg i folden, de utfordret ikke samfunnets strukturer, og tilpasset dem heller ikke sine egne ønsker (Gillis 1974:49ff).

På 1930-tallet begynte man å ane konturene av den voldsomme endringen ungdomskulturen snart skulle gjennomgå. Parallelt med at gamle dagers enkle levesett ble byttet ut med modernismens framtidsrettede tankegang, åpnet det seg helt andre muligheter for de unge. Flere enn tidligere kunne nå fortsette utdannelsen utover folkeskolen, og konfirmasjonen ble ikke lenger en *rite de passage*, en overgangsrite, mellom barndom og arbeid, men en klar overgang fra barn til ungdom. Ungdomstiden ble en mellomfase, der man forberedte seg på voksenlivet. De unge bodde hjemme mens de fortsatte utdannelsen sin, og var dermed ikke selvstendige, selv om de i større grad enn før kunne velge hvordan livsløpet deres skulle utvikle seg (Franzén 1998:11). Med samfunnsendringer og utdanningsmuligheter ble også generasjonskløften større. Tidligere hadde man gjerne gjort som sine foreldre, man hadde levd relativt like liv, med det resultat at foreldrene lett kunne beholde kontrollen over de unge. De hadde selv vært gjennom de samme utfordringene, og tatt de samme valgene. Nå trakk ungdommene seg bort fra hjemmet. De danset til jazzmusikk og hang på melkebarer, og levde i en verden som var fullstendig ukjent for deres foreldre. Guttene lot håret gro, jentene gikk i små bikinier. En pike av fin familie i Stockholm, må i 1941 forsvare seg etter at moren har funnet preventive midler i vesken hennes. ”Det er da helt vanlig”, sier piken uskyldig. ”Guttene tenker ikke på sånt, så det er best at vi alltid har det med oss”. Allerede nå begynte vel bekymrede foreldre å lure på om de unge bare var på vei mot selvstendighet, eller mot moralsk forfall (Frykman 1988: 83).

Vi har sett at det er sosiale og samfunnsmessige forhold som hele tiden bestemmer hvordan ungdomstiden skal arte seg. På 1950-tallet fortsatte generasjonsforskjellene å vokse. De unge så foreldrene slite; moren, som sto bak den dampende komfyren, og bar blytunge vaskekurver opp fra bryggerhuset, fedrene, som fulgte strømmen av andre fedre på vei til arbeid om morgenen. Mange tenkte nok: Slik vil ikke jeg ende opp! De unge søkte ut, og ville selv bestemme over livene sine og bruke sine evner. Samtidig skyllet forbrukssamfunnet og populærkulturen inn over oss, og ungdom begynte å definere seg som en egen kjøpegruppe. De fikk sin egen musikk, egne klær og egen sjargong. Allerede i 1957 kom ungdomsbladet *Det Nye* med første nummer. Her fantes filmstjernestoff, sangtekster, mote og skjønnhetstips (Meidell 1984:34, Nielsen & Rudberg 2006:162).

En eldre mann som vokste opp i 1930-tallets Stockholm sier: ”Jag hade inga drömmar om att bli något särskilt. Det var bara att få ett jobb över hovudtaget”. (Silvén-Garnert 1991:121)

Tyve år senere var situasjonen en annen. Det var ingen vei tilbake, foreldreidealet var helt ut, ungdom fant nå sine helter andre steder. Det var ikke bare den voksende underholdningsindustrien og påvirkningen fra jevnaldrende kamerater som bidro til dette. Også framveksten av nye ideer i barnepsykologien spilte en viktig rolle. Den såkalte "frie oppdragelse" ble introdusert på 1940-tallet, og med den ble det sendt ut tydelige signaler om at det autoritære familieregimet var på tilbakegang. Det var moderne å la barna vise følelser (Silvén-Garnert 1991:194), og de unge vokste dermed opp med en ny og gryende selvsikkerhet. De var ikke lenger underlegne de voksne, de var seg selv, individet kom i fokus på en helt annen måte enn tidligere. Også for jentene åpnet det seg mange nye dører. En teknisk interessert pike kunne nå bli en dyktig ingeniør, utenkelig bare et tiår tidligere (Silvén-Garnert 1991:230).

Optimisme og muligheter til tross, med individualismen kom også usikkerheten. Bak det å kalle det nye industrialiserte samfunn "moderne", og i begrepet "modernitet", ligger en større personfokusering og økt selvrefleksivitet. Når samfunnet endret seg, kunne man ikke basere seg på sine foreldres stilling og kompetanse i samme grad som før. Framtiden ble mer åpen, men også mer uklar. Man måtte stake ut sin egen kurs. Dette krevde andre kvaliteter av ungdommen enn tidligere. Evnen til å gjøre egne, og riktige, valg, ble en viktig kompetanse. Det krevdes mer fleksibilitet og bedre omstillingsevne av den enkelte. Det var nødvendig å stille spørsmålene: "Hvem er jeg" og "Hva vil jeg med mitt liv?" Samtidig med friheten kom også ansvaret. Det å kunne tenke på seg selv, bruke penger på seg selv, innvilge seg selv fritid hvor man kun har det moro og slapper av, alt dette var nå mulig. Men man måtte også ta konsekvensene.

Til tross for at foreldregenerasjonen, med den frie barneoppdragelsen og nye ideer selv skapte forutsetningene for den nye ungdomskulturen som oppsto, var man ikke forberedt. Foreldregenerasjonen forsto ikke hvordan de unge tenkte, hva de holdt på med eller hva de forsøkte å uttrykke, og flere bøker og tidsskrifter ble gitt ut for å hjelpe foreldre og andre voksne med tenåringspsykologien. I 1963 kom Sosialdepartementet med skriftet "Tenåringer i dag", der man tok for seg forholdet til mor og far, seksualitet, unges forhold til hverandre, og skole og utdanning. Det overordnede budskap er at de unge ønsker å bli behandlet som voksne, og bli tatt på alvor. De vil være på bølgelengde med sine foreldre og snakke med dem om viktige spørsmål. (Hambro 1963:37-39) Utgivelser som "Tenåringer i dag", og "Kunsten å overleve med en tenåring i huset", skrevet av Mosse Jørgensen i 1969, viser at

foreldregenerasjonen måtte ha veiledning. Man visste ikke hvordan man skulle gripe den nye ungdomsgruppen an. Dette gapet mellom de unge og deres foreldregenerasjon, sammen med subjektiveringen i ungdomskulturen, var hele grunnspiren til ”Et sted å være”. De unge observerte samfunnet rundt seg, som tidligere generasjoner hadde formet og organisert, og fant ut at det ikke fungerte. Det var ikke slik de ville ha det. De var uenig i hvordan sosiale problemer ble løst. De fant politikken forgubbet og mer opptatt av paragrafer enn mennesker. Byplanleggingen tok ikke hensyn til folks behov. De unge ønsket en åpenhet rundt seksuelle spørsmål, de ønsket selv å ta de tidligere nevnte valgene, og da Teenage Fair startet sine messeplaner, ble det tydelig hvordan voksne trodde de kunne tvinne unge mennesker rundt lillefingeren, og få dem til å bruke penger på fjas og tull, bare fordi noen henvendte seg spesielt til dem. Det må ha følt provoserende og latterlig. For disse unge tente Teenage Fair en ekstra glød, de ville vise at det ikke var slikt overfladisk dill de var opptatt av, for dem sto det viktigere ting på dagsorden.

Boka ”Ung i dag” fra 1962 har undertittelen ”ungdommens eget verk”. Her inntar man en belærende ovenfra-og-ned holdning til de unge, hvor det forventes at jentene skal foreberede seg på husmortalværelsen og finne sin plass ved kjøkkenbenken. Man prøver til og med å idyllisere kvinnens uselvstendige rolle: ”Hvilken umåtelig innflytelse har ikke husmoren gjennom barneoppdragelsen. Hvilken oppgave å bygge opp en varm og trygg hjemmets verden” (Bye og Haslund 1962:24ff). Dette høres ut som kvinneidealet som rådet i de borgerlige byhjem hundre år tidligere! Kvinnen skulle være ”hjemmets lys”, den som skapte den trygge, lune atmosfære, hun var husholdningens hjerte, som holdt det hele sammen ved kun sitt blotte nærvær (Frykman & Löfgren 1994:111). Med andre ord, ”Ung i dag” gjenspeiler holdninger som alt da var i ferd med å bli fullstendig foreldet. Boka nevner ingenting om at mannen skal ta del i hjemmets mange viktige gjøremål. Den inneholder heller ikke noe stoff om samfunnsspørsmål eller politikk, den hinter isteden, ganske lite subtilt, om hvordan man best kan følge strømmen; ved å spille bridge, gå med hatt og lære å knyte slipsknote. Boken nevner heller ingenting om rockemusikk eller sangtekster med politisk budskap, i stedet oppfordres de unge til å spille selv, på blokkfløyte.

Samfunnet og de unge var i utakt. Det må ha vært forvirrende, men samtidig befriende å se sine foreldre leve i en egen, fremmedgjort verden, og oppleve at andre unge lot seg lure av massemedia og av kapitalismens ideer. Vi ser at ungdomsopprøret på 1960- og 70-tallet bare var en naturlig fortsettelse av den utvikling ungdom som samfunnsgruppe hadde gjennomgått.

De hadde tilpasset seg samfunnet, så trukket seg ut av det som en egen gruppe, nå ville de forandre det.

Fra provo til raddis - strømninger i Europa og verden

Man kan si at kjernen i ungdomsopprøret var ønsket om individuell frihet og selvbestemmelse. Utover 1960-tallet vokste de første politiske og samfunnsengasjerte grupper fram, mange kjennetegnet av en bohemsk livsstil og alternative tenkemåter. I England hadde de såkalte Mods laget opptøyer og gått i demonstrasjonstog tidlig på 60-tallet. Disse sprang ut av den britiske pop-bølgen, de hørte på band som The Beatles, Kinks og Rolling Stones, de lot håret vokse, akkurat som sine helter, og de følte seg generelt utilpass i det velregulerte britiske samfunnet. Deres politiske budskap stakk ikke dypere enn det. Omtrent samtidig dukket imidlertid en annen gruppe opp; Provoene. I 1966 spilte Provoene gateteater i Stockholm sentrum, deres tema var krigen mellom kommunister og anti-kommunister. Provo-bevegelsen hadde røtter i Nederland, og snart hadde gruppens ideer spredd seg til hele Vest-Europa. Det ble arrangert happenings med kunstnere, musikere og kulturarbeidere. De arbeidet med miljøspørsmål, og et av mottoene var ”Ut på gata med politikken”. Det er tydelig å se hvor ”Et sted å være” senere skulle hente sine impulser fra. Provoene satte i gang gateforelesninger, gatediskusjoner og musikkteater. De fikk sitt budskap ut til folket ved selv å oppsøke det offentlige rom. Dessuten uttrykte de sterk motstand mot overdrevent forbruk og ensidig fokus på materiell levestandard. Dette leder oss rett til hippiebevegelsen. Den oppsto i San Fransisco, der unge kunstnere, collegestudenter, musikere og forfattere kom sammen i egne kollektive bofellesskap. Hippiene ønsket ikke engang å betrakte samfunnet utenfra; de ønsket å hoppe av fullstendig, frigjøre seg fra media og teknologi, og finne sitt ”eget jeg”. Alt skulle være naturlig og ekte. Hippiene skrev musikk og spilte teater, og med folkrockens gjennombrudd på midten av 60-tallet, fikk også hippiebevegelsen internasjonal oppmerksomhet (Bjurström 1982:79-84). I Norge forsøkte man seg også med noen tilbake-til-naturen kollektiv, blant annet på Karlsøy i Troms. Her ble det drevet alternativt jordbruk og man levde i symbiose med alt liv rundt seg. Dessverre for deltagerne ble disse prosjektene kortlivede, ingen holdt ut lenger enn et par år (Førland & Rogg Korsvik 2006:96).

Mens hippiene forsøkte å hoppe av samfunnet fullstendig, valgte Yippiene å politisere seg. YIP, Youth International Party, ble dannet i USA i 1968 og trakk til seg den delen av

hippiebevegelsen som sympatiserte med den amerikanske studentbevegelsen. Også den voksende opinionen mot Vietnamkrigen sluttet seg til. Yippiene forente hippienes kjærlighetsbudskap med politisk engasjement. De var som så mange andre ungdomsgrupper sterkt kritiske til kommersialisering og overdrevent forbruk, og så det som nødvendig å forandre mennesket, for å kunne forandre samfunnet. Sammen med den radikale delen av studentbevegelsen, deltok Yippiene i demonstrasjoner mot Vietnamkrigen (Bjurström 1982:85-87). Denne krigen ble kanskje tidsåndens kjerne. Det var ikke bare i Amerika de unge demonstrerte; engasjementet mot krigen langt der nede på den sørlige halvkule spredde seg til store deler av den vestlige verden. Den første demonstrasjonen i Norge fant sted i 1964. 75 mennesker møtte opp for å protestere mot USAs første bombeangrep på Nord-Vietnam. Dette ble starten på den brede norske motstanden mot Vietnamkrigen. SUF (Sosialistisk Ungdomsforbund) stiftet i 1965 Den norske solidaritetskomite for Vietnam (Sjøli 2005:40-41). Svært mange unge, særlig på venstresiden, gikk med FNL-merker på jakkeslaget, og FNL-flagget, gul stjerne på rød og blå bunn, vaiet fra balkonger og vinduer. En dag ble flagget sågar heist opp i flaggstangen på Groruddalen gymnas. Noen spreke medlemmer av Unge Høyre måtte klatre opp for å få flagget ned igjen. Dette var den samme skolen hvor en gruppe elever hadde blitt utvist i tre dager, for å henge opp en veggavis. Budskapet var: Vi krever rett til å henge opp veggaviser (Alnæs 2000:274-276).

Front National de Libération, FNL (Den nasjonale front for frigjøringen av det sørlige Vietnam) var starten på en revolusjonær bevegelse som særlig tiltrakk seg tilhengere fra venstresiden. I Norge var det Solidaritetskomiteen for Vietnam (SolKom) som drev støtten til FNL, basert på aktivistprinsippet. Mange fra Sosialistisk Ungdomsforbund var aktive i disse gruppene, og senere stiftet disse også kommunistpartiet AKP (ml) i 1973. I de ulike FNL-gruppene gikk man sammen mot USAs invasjon av Vietnam. I Sverige hadde FNL to paroler. Den ene var at USA skulle trekke seg ut av Vietnam. Den andre var å gi støtte til det Vietnamesiske folk, på deres vilkår (Ekmann 2009:22). Den svenske Vietnamkampen ble etter hvert voldsom. Det kom til flere blodige sammenstøt mellom de unge og politiet, vinduene på den amerikanske ambassaden i Stockholm ble knust og Vietnamkrigen ble en katalysator for videre engasjement. Gruppen "Rød Front", som arbeidet mot klassesamfunnet og manet til kamp mot imperialismen, ble stiftet, og flere kunstnere demonstrerte gjennom sine arbeider (Bergmann 2000).

Ungdommer legger ut pamfletter og flyveblader i et av klasserommene på Vaterland skole under "Et sted å være", overvåket av et portrett av den vietnamesiske revolusjonære statsleder Ho Chi Minh.(Foto:SP)

Til tross for at han hadde emigrert til Sverige, var Kjartan Slettebakk en av de mest markante aktørene i Vietnamdebatten i Norge. Hans bilde "Av rapport fra Vietnam: Barn overskyldes av brennende napalm, deres hud brennes til svarte sår og de dør", som var valgt til byens bilde, og hang i en monter utenfor Stortinget, ble et symbol på den voldsomme motstanden mot krigen og ødeleggelsene i Vietnam. Bildet viste blant annet blod som dryppet ned på det amerikanske flagget, noe som ble for mye for mange USA-vennlige nordmenn. Bildet ble angrepet og ødelagt flere ganger (Sjøli 2005:41). En gang ble monteringen knust og bildet slengt i bakken, en annen gang gikk en mann løs på bildet med øks, og hugget bort flagget (Hennum 1993:84).

Vietnamkrigen ble for mange den store politiske oppvåkningen. Bildene av nakne, lemlested barn som fortvilet flyktet fra krigens herjinger gikk verden rundt i avisene. Ikke bare blant de unge, men generelt i befolkningen fantes en bevissthet rundt krigsspørsmålet, og i en Gallup i august 1967, svarte hele 43% at de ville at USA skulle trekke seg ut av Vietnam (Sjøli 2005:41). En av grunnene til at så mange engasjerte seg, var også at Vietnamkrigen var den første "TV-krigen". Det var ikke bare de nevnte avisbildene folk fikk se, det nye mediet fjernsyn ga folk levende bilder hver eneste kveld, hjemme i deres egen stue. Det sies at Vietnamkrigen formet en hel generasjon, og selv om det er en generalisering, kan det være noe i det. 2.verdenskrig hadde formet foreldrene deres, men den gang var det ikke noe

problem å velge side (Ekman 2009:66-67). Nå skulle de unge selv bestemme hva de ville gjøre med sine liv, hvilke stemmer som skulle høres og hvilke synspunkter som skulle komme til overflaten.

Oslo 1969 – de unges by?

Oslo var i etterkrigstiden en by i endring. I 1948 var Oslo og jordbrukskommunen Aker blitt slått sammen, og endelig fantes det arealer til å bygge de tusenvis av nye boliger som trengtes for å møte befolkningsveksten. Innflytterne strømmet til, og for svært mange av de som allerede bodde i Oslo, var boforholdene dårlige. Mye av den gamle bygningsmassen i sentrum og like utenfor var knapt brukbar til boligformål. Leilighetene hadde verken innlagt vann, bad eller toalett. Rottene levde godt i bakgårdene, og folk bodde trangt og helsefarlig (Hofstad 2008:9-11). Det var altså tvingende nødvendig å bygge nytt, og drabantbyene ble løsningen. I perioden 1950-59 ble det på de gamle jordbruksområdene ferdigstilt over 3700 boliger i gjennomsnitt pr.år, og produksjonen fortsatte på noenlunde samme nivå fram til midten av 1970-tallet (Christensen 2002:22). Det moderne Oslo var i ferd med å ta form. På 1960-tallet forsvant de siste hestene fra bygatene. Bilene tok over, flere for hvert år, og t-banen gravde seg vei gjennom sentrum. Nye byplanmessige visjoner og ideer vokste fram. Oslo skulle få moderne høyhus, i stål og betong, og gamle bymiljøer måtte vike (Benum 1994:13-14). 1960-årene ble det store rivingstiåret. Hele Vaterland-området skulle også saneres, her hadde rivingen allerede startet, og DnC planla å oppføre et kjempemessig forretningsbygg, med tilhørende kjøpesenter og parkeringsplasser (Arbeiderbladet 10/4-69). Det var ikke menneskene som sto i sentrum for denne byutviklingen. Oslo var i en brytningstid mellom det gamle, og ønsket om å være en moderne hovedstad. Hvordan var det å være ung i Oslo i 1969? Litteratur og media forsøker å tegne et bilde av situasjonen:

”Jeg er en av dem som henger på gjerdet nede ved t-banen rett ovenfor kiosken. Det begynner å bli jævli kaldt å stå der nå, men vi har ingen andre steder å gå. Setter du deg ned på gulvet inne på t-banen, er det alltid noen som kommer og jager deg. Har ikke lov til å være der, sier de. Har ikke lov. Overalt er det sånn. Regler og forbud. Utenfor blokken vår er det en fin diger gressplen, men den har naturligvis ingen lov å gå på.” (Francke 1974:8)

Selv om dette intervjuet er gjort i 1974, hadde det helt fra de første drabantbyene ble ferdigstilt, vært et problem at ungdommen ikke hadde noen steder å oppholde seg. De trakk inn mot sentrum, eller gikk rundt og hang i nærmiljøet. De nye boligområdene ga folk gode

leiligheter, men det var også alt det hadde vært tid til å bygge i første omgang. Det var bolignød, og alt av servicetilbud og fellesgoder fikk komme senere, det viktigste var at folk fikk tak over hodet. I rekken av nødvendige sosiale tjenester som måtte på plass, som skoler, nærbutikker og barnehager, endte ungdommen opp som laveste prioritet. Fritidsklubben var det siste servicetilbudet som dukket opp, og da var første kull unge allerede voksne og hadde flyttet ut (Christensen 2002:58-59).

I filmen "OBOS og byen" fra Tveita i 1971, forløper et intervju med ungdomsskoleelever fra høyblokkene slik:

Fortell litt om hva dere gjør i fritida, etter skolen?

Vi samles i en gjeng som pleier å samles utenfor høyblokka.

Dere får lov å stå utenfor der?

Nei, sinte leieboere kommer ofte og jager oss. Henter polti og greier.

Dere som bor i høyblokkene, har dere noen gang snakket om mulighetene til å innrede et hobbyrom, eller bruke kjelleren?

Ja, vi hadde i hobbyrom i Nåkkves vei. Men det blei jo stengt.

Hvorfor?

Jo, det var så mye bråk og sånn der nede. Og folk klagde. Så da stengte styret.

(Tuhus:1971)

I indre by var det heller ikke så lett å finne seg selv. Trangboddhet var et stort problem i den slitne leiegårdsbebyggelsen; unge og deres foreldre bodde så å si oppå hverandre, og noe privatliv til å dyrke egne interesser var vanskelig å få til. Forslummingen var også i gang, folk hadde begynt å flytte ut av de falleferdige gårdene, og leiligheter ble stående tomme. Gode ungdomstilbud fantes det lite av i slike miljøer (Moe & Wiik 1972:85-87).

Ofte ble nok situasjonen framstilt verre enn den var. Det er nesten blitt en klisje at det er fælt å være ung. Det fantes både fritidsklubber og andre tilbud i Oslo, men kanskje ikke i stor nok skala, eller på de rette stedene. I 1967 var det sju kommunale fritidsklubber i drift: Grorud, Linderud, Oppsal, Sinsen, Hammersborg og Aasen, samt Osloungdommens motorsenter i Hvervenbukta (Telefonkatalog 1967:28ff). Det er verdt å merke seg at de fleste av disse befant seg øst i byen.

Videre fantes det tjue kinoer og seks innendørs svømmehaller i tillegg til de mange idrettsanlegg og baner rundt omkring. I 1960 ga Ungdomsnemda i Oslo ut en håndbok for de unge, som viser at for den som ønsket å drive organisert aktivitet, var mulighetene svært mange. Korps, idrett, speiderforeninger, politisk arbeid og kristelige organisasjoner ønsket å aktivisere ungdommen i tråd med deres evner og interesser (Ungdomsnemda 1960:158-171).

Et annet problem, som dukket opp i kjølvannet av hippie-tiden og ønsket om en fri livsstil uten hemmende strukturer, var ungdoms bruk av narkotika. Avisene trykket bilder av hasjrøykende, langhårede ungdommer som satt sløve i grupper i Slottsparken hele dagen, uten å bestille noe nyttig. Rapporter fortalte at lynol-sniffing forekom blant barn helt ned i 12-13 -årsalderen, og myndighetene innrømmet at de ikke hadde vært forberedt på problemet. De ønsket selvfølgelig å hjelpe, men det fantes ikke på langt nær nok behandlingstilbud, og heller ikke kommunale boliger og klare nok planer for ettervern, slik at man kunne få de unge vekk fra deres destruktive miljøer (Aktuell 27/70). På sensommeren 1970 blir 15-årige "Leffe" intervjuet av bladet Aktuell. Han står som et eksempel på de mange unge misbrukerne som har falt utenfor. Leffe har røykt hasj, brukt morfin og prøvd LSD. "Jeg forakter ikke samfunnet", sier han, "men bare konstaterer at jeg ikke passer inn. Det er så kunstig alt sammen! Alt er jo bare fasade" (Aktuell 30/70).

Leffe er ikke representativ for den jevne ungdom i Oslo, de fleste unge var ikke narkomane, men levde vanlige liv med skole, jobb og familie. Likevel setter Leffe fingeren på noe viktig når han kritiserer samfunnets overfladiskhet. Ingen av de ungdomsgrupperingene vi har hørt om til nå, stilte seg bak samfunnets verdier og prioriteringer nettopp derfor brøt de ut og protesterte. Det var ikke bare ute i verden ungdom hevet stemmen. Også her hjemme ser vi at ungdommens rolle i samfunnet hadde endret seg. De var blitt en klart definert gruppe med egne behov. Allerede i 1953 hadde Oslos aller første fritidsklubb åpnet på Hammersborg. To år senere ble Osloundommen introdusert for rockemusikk for første gang, da filmen filmen Blackboard Jungle ble vist på Sentrum kino. Opptøyene som fulgte har gått inn i historiebøkene. Ungdommen løp rundt i gatene rundt kinoen, slo på søppelkasser og ropte "Mere rock, mere rock!" Politiet måtte rykke ut og roe gemyttene, flere ble skadet, og tjue unge arrestert for ordensforstyrrelse. Det høres dramatisk ut, men var etter alt å dømme ganske uskyldige saker. Man skal likevel ikke se bort fra at nettopp slike hendelser hadde sterk innvirkning på den gryende selvbevissthet og trang til meningsytring hos de unge. Saken ble behørig omtalt i pressen, og ungdommen hadde for første gang markert seg med en protest, om enn på relativt harmløst vis.

Utover 1960-tallet kom den politiske kampen også til Norge. Nå ropte ikke de unge lenger på mer rock, de engasjerte seg i langt alvorligere saker. Under en Davis Cup - turnering i tennis på Madserud i Oslo i 1964, demonstrerte flere ungdomsorganisasjoner mot at det Sør-

Afrikanske landslaget fikk spille i Norge. Det var slik at kun hvite idrettsfolk fikk representere Sør-Afrika, og 200 apartheid-motstandere stormet banen idet spillet skulle begynne.

Demonstrantene forskanset seg på hver sin side av nettet, og måtte fjernes med makt av politiet (Hennum 1993:69ff)

Også i skolen ulmet det. På Hegdehaugen gymnas sluttet 16-årige Ingrid Kviberg i protest mot det hun mente var en gammeldags og teoretisk skole, drevet etter et tradisjonelt og forgubbet system. Hun delte ut flyveblader, og mange sluttet seg til. De unge ville tenke selv. De ville diskutere og arbeide med foredrag og gruppearbeid. Det var ut av denne aksjonen Forsøksgymnasets i Oslo sprang frem. Det åpnet året etter, i 1969 (Andersen 1994:11ff). På Universitetet i Oslo protesterte studentene for å oppnå medbestemmelsesrett, inspirert av studentopprøret rundt i Europa (Alnæs 2000:271).

Oslo var fremdeles for en småby å regne, selv om den var landets hovedstad. Det fantes svært få steder unge mennesker kunne treffes ute, og det å ta en øl var dyrt. I forhold til for eksempel Stockholm, var Oslo stille og død. De unge valgte i stedet å treffes hjemme hos hverandre, der de satt på små hybler og diskuterte og vekket hverandres engasjement (I-3.K1943), og det var nok av saker å ta tak i. I 1966 var 17 år gamle Odd Hansen blitt nektet å begynne på Teisen gymnas etter ferien, på grunn av sitt lange hår og skjegg (Arntzen og Hansen 2008:130). Det opprørte mange at det viktigste for skoleledelsen ikke var at unge fikk en utdanning og tilegnet seg kunnskap, men at den i stedet hengt seg opp i en trivialitet som lengden på panneluggen. Det var nok av samfunnsmessige problemer å ta tak i. En informant forteller:

”Det var noe som lå i tida, altså, folk ble konfrontert med nye spørsmål, også kom det her med Vietnam-krigen og snudde opp ned på veldig mye, da var det ikke lenger sånn at du kunne stå likegyldig. (...) Også sprang det ut andre ting. Jeg skled i én retning, og det var sikkert mange som ble rekruttert til kvinnefronten og andre bevegelser. Det var en veldig sterk følelse for at vi faktisk var i stand til å bryte med en del konvensjoner og et relativt sterkt, normert liv, som ingen så hensikten med.” (I-1.K1943)

For mange unge var det ikke lenger mulig å forholde seg nøytrale i politikk og samfunnsspørsmål. Det var så mange saker å kjempe for at det var umulig å sitte stille. Den omveltende situasjonen, både her hjemme og ute i verden, var en forutsetning for at ”Et sted å være” kunne finne sted. Ti år tidligere ville det neppe vært mulig, men nå var tiden moden for den første, store norske ungdomsaksjonen. Gjennom hendelser i samfunnet og personlige erfaringer var engasjementet hos deltagerne allerede vekket, og sammen kokte nå meninger og ideer ned til et felles prosjekt. Strømningene i ungdomskulturen og ønsket om

selv å gjøre noe med sin egen situasjon nøret opp under tanker deltagerne lenge hadde gått rundt med. Teenage Fair ble katalysatoren de trengte for å sette i gang.

Kapittel 3

Et sted å være

Teenage Fair - kommersialisering møter motstand

Ungdomsmesser var i 1969 et helt nytt fenomen i Norge. Det hadde ikke tidligere blitt arrangert noe lignende, og ingen var heller forberedt på rabalderet som skulle oppstå i kjølvannet av arrangementet. Våre skandinaviske naboland Sverige og Danmark var litt mer om seg, og hadde allerede hatt sine Teenage Fair, riktignok ikke helt uten spektakkel. I Stockholm ble det voldsomme demonstrasjoner og anti-messe. Det ble hengt opp plakater og delt ut flyveblader, og svensk ungdom gjorde det klart at de ikke var interessert i å støtte de kapitalistiske strømningene i samfunnet. Det hele endte da også med at messen i Stockholm fikk elendige besøkstall, og et betydelig underskudd. Dette hindret ikke brødrene Knut og Øyvind Heier i å ville arrangere en lignende messe i Oslo. Den skulle gå av stabelen i tidsrommet 17-27.april, i messehallen på Sjølyst, og henvendte seg til målgruppen 15-25 år. Det ble aldri lagt skjul på at messens profil var sterkt kommersiell; man ønsket å få ungdommen til å kjøpe utstillernes varer. Messen skulle vise nye produkter som man regnet med ville interessere denne nye forbrukergruppen, som nå hadde både penger og selvstendighet til å styre sitt eget forbruk. I tillegg skulle det under messens gang deles ut spørreskjemaer, som skulle skaffe enda flere opplysninger om ungdoms kjøpevaner og kartlegge deres motiver og ønsker (Nygaard 1970:3-4).

Når messeplanene i Norge ble kjent, lot ikke reaksjonene vente på seg. Det vokste raskt fram en bevegelse mot kommersialisering og kjøpepress rettet mot unge (I-6.M1948). En kvinne som senere ble aktiv på "Et sted å være" forteller at det kom veldig kraftige reaksjoner på at det kommersielle hadde tatt over ungdomsmarkedet, og hun og vennene forsøkte å lage så mye rabalder som mulig. For dem var protestene mot Teenage Fair et opprør mot retningen velferdssamfunnet hadde tatt (I-1.K1943). Pressen fattet også raskt interesse for Teenage Fair.

Opptøyer og protester var godt stoff, og debatter, leserinnlegg og ledereartikler fulgte utviklingen. ”Aldersgruppen 15-25 år bruker hvert år 3,5 milliarder kroner på seg selv”, skrev bladet Aktuell på lederplass. ”Hvorfor skal man kynisk utnytte foreldres naturlige trang til å sørge for det beste for barna sine?” (Aktuell 7/69). Nordmenn hadde fremdeles nøyksomhet og sparing i blodet, de følte seg ikke klare til å kaste seg på forbruksbølgen. Flere ulike ungdomsorganisasjoner hadde nå begynt å våkne, og det varte ikke lenge før de gikk sammen om å kjempe mot Teenage Fair. 30.november 1968 kalte Venstre-mannen Kristen Nygaard sammen til et møte, for å diskutere problemene rundt messen. Blant de innkalte var både privatpersoner og grupper, bl.a. alle de politiske ungdomsorganisasjonene, flere kunstnerorganisasjoner, Norges Naturvernforbund, Fredskontoret og en kristelig ungdomsorganisasjon. Målet var å kunne komme opp med et annet tilbud til det byens ungdom, enn det messen på Sjølyst utgjorde. Et kontaktutvalg ble nedsatt, med Kristen Nygaard i spissen. Disse fikk i oppdrag å skaffe og formidle informasjon om saken, koordinere reaksjoner og demonstrasjoner og kontakte de som kanskje ønsket å delta i protestene (Nygaard 1970:4-5).

Allerede her i startgropen ser vi at ”Et sted å være” ikke var et klassisk ungdomsopprør med gjenger som med slagord inntar offentlige gater og plasser. Her var det voksne mennesker som tok initiativet; Kristen Nygaard var 42 år gammel, men han hadde barn i tenårene, og ønsket å tale ungdommens sak. Etter møtet startet arbeidet med å rekruttere engasjerte til tiltakene mot ”Teenage Fair”. Allerede 16.desember 1968 ble et nytt møte holdt, og man opprettet et arbeidsutvalg som ville undersøke muligheten for å holde sin egen messe et annet sted. Formann i utvalget var selvsagt Kristen Nygaard (Nygaard 1970:6). En mannlig deltager forteller:

”Jeg ble med på et planleggingsmøte for kamp mot ”Teenage Fair”. Møtet foregikk i en privatleilighet i Homansbyen, og jeg ble med i delegasjonen som skulle få et møte med noen på Stortinget om en mot-messe. Vi var en liten gjeng som møtte opp rundt juletider 1968. Der hadde vi et møte med Ingjald Ørbeck Sørheim fra Aps Stortingsgruppe, det var han som fortalte oss at Vaterland skole sto tom og ledig, og kunne overlates til en komité som ville organisere en utstilling eller messe der ungdom fikk boltre seg fritt, og vise sin skaperevne og aktivitetslyst, fristilt fra kommersielt kjøpepress. Tankegangen var at ungdommens interesser var grunnleggende sunne og kreative, ikke noe som handelsstanden skulle tjene penger på” (I-11.M1941).

Sitatet viser at ”Teenage Fair” hadde forvillet seg inn på et felt de bare trodde de hadde kontroll på. Brødrene Heier og de andre som arbeidet med messen, hadde tydeligvis ikke

forventet å bli møtt med de samme reaksjoner i Oslo, som arrangørene i Stockholm ble møtt med. Ingen ønsker å arrangere en messe som går med underskudd. Knut og Øyvind Heier forsøkte å forsvare seg mot kritikken ved å utvide messens profil. De ville tilby ungdomsorganisasjonene gratis plass på utstillingen, side om side med de kommersielle foretak. Ved å sette to poler mot hverandre, under samme tak, kunne man skape debatt. Brødrene Heier la vekt på at de ville samle alt som ble tilbudt ungdommen i 1969 innenfor fire vegger, både det kommersielle og det idealistiske. Dessverre for Teenage Fair hadde messens kommersielle profil for lengst fått feste i folks bevissthet. Knut og Øyvind Heier lot seg ikke merke med det som hadde skjedd i Sverige. De var helt sikre på at messen ville bli arrangert (Aktuell 7/69). Man kan si at brødrene Heier undervurderte de unge. Kanskje trodde de at Oslo fremdeles var lite og uskyldig og at protestene ville utebli? Selvsagt fantes det store ungdomsgrupper som helt sikkert ville besøkt messen og hilst den velkommen, disse var sannsynligvis også langt flere enn de som senere drev "Et sted å være". Likevel har jeg ikke funnet noen indikasjoner på at disse kjempet for å få messen arrangert. De eneste protestene mot ungdomsaksjonene, kom fra utstillerne selv. Grovt generaliserende kan man kanskje si at ungdom i Oslo var delt i to grupper; de engasjerte, og de livsnyttende. Mellom disse finnes alle nyanser, men det er nærliggende å tro at var du først engasjert, var du det fullt og helt. De livsnyttende tok derimot tilværelsen mer med ro, og var fornøyd med hverdagen. De slappet av på kino og snackbarer og så ikke noe negativt ved den økende kapitalismen, tvert i mot syntes de det var flott å få egne ungdomsklær, tenåringsblader og lignende. Det sier seg da også selv at disse ungdommene ikke følte trang til å opponere, når de følte at alt fungerte. Deres sfærer var ikke på kollisjonskurs med hverandre. De gikk ut fra at brødrene Heier ved å arrangere "Teenage Fair" ønsket å gjøre noe bra for ungdom i Oslo.

Et poeng er verdt å nevne, er at overskuddet fra "Teenage Fair" skulle gå til handicapretten i Norge. Med dette forsøkte brødrene Heier igjen å svare på noe av kritikken som ble rettet mot dem, men tiltaket ble gjennomskuet og avfeid som spekulativt. Etter det som skjedde i Stockholm, var det jo ikke engang sikkert det ville bli noe overskudd overhodet.

Det er interessant å se hvordan så mange voksne stod på ungdommens side i den etter hvert massive kritikken mot Teenage Fair. De hadde tross generasjonsforskjeller fremdeles et felles tradisjonelt verdigrunnlag og var morask indignerte over den nye, aggressive kapitalismen de moderne samfunnsstrukturene brakte med seg. Vi skal snart se at de unge og politikerne spilte på lag; det ble dannet en allianse som gjorde gjennomføringen av "Et sted å være" mulig.

Inn på Vaterland: ”Den som gjør noe, er med!”

Arbeidsutvalget som var blitt oppnevnt gikk straks i gang med å motarbeide forsøkene på å skape unødvendige luksusvaner og overdrevent forbruk. I en uttalelse het det: ”Vi ønsker ikke å støtte Teenage Fair, og ser helst at denne og lignende messer ikke blir arrangert” (Nygaard 1970:8). 4.februar, under en diskusjon i Oslo Arbeidersamfunn, kom Per Aavatsmark (Sosialistisk Folkeparti) og Erling Borgen med forslaget om å benytte Vaterland skole til en alternativ ungdomsmesse.

Det var Per Aavatsmark som kom med ideen til ”Et sted å være”. Han var styreleder for Sosialistisk Ungdomsparti, og en respektert kommunalpolitiker. Han snakket med ordfører Brynjulf Bull og kommunalbyråkrater, og vi fikk låne Vaterland skole, som akkurat var fraflyttet. Per var en utrolig viktig mann, han kunne jus, og jeg tror ikke ”Et sted å være” hadde vært mulig uten hans forlengede arm inn i bystyret” (I-6.M1948).

En kvinnelig deltager forteller at hun ikke kjente noen som ønsket Teenage Fair arrangert. Hun kaller det salgstriks, og ”forferdelige greier” (I-2.K1939).

Senere har ”Et sted å være” blitt omtalt som en husokkupasjon, og det påstås at de unge tok seg inn på skolen uten lov. Dette er altså ikke riktig. Takket være kontaktpersonene Kristen Nygaard og Per Aavatsmark, gikk alle prosesser rolig og korrekt for seg, og arbeidsutvalget fikk låne skolen uten særlige innvendinger. Finn Gustavsen, en av SFs mest markante politikere, sto også på de unges side, selv om flere informanter mener han egentlig ikke gjorde noe særlig under aksjonen; han var tilstede mest for å sole seg i glansen av hva de unge hadde fått til. En av grunnene til at prosessen gikk så glatt, kan være at Oslo Bystyre var redde for opptøyer og demonstrasjoner. Men de unge hadde ingen intensjoner om å lage bråk. De hadde en helt annen agenda (I-2.K1939, I-9.K1951). Kommunen tenkte kanskje også at uansett hva som ville skje på Vaterland, ville det være bedre enn ungdomsopptøyer og politioppbud på Sjølyst. Vaterland skole sto tom, og det forelå ingen planer om å bruke den til noe fornuftig. Det må ha virket som en grei løsning, særlig når de unge hadde voksne, respekterte politikere med seg på laget. Kommunen valgte side *mot* Teenage Fair, og *for* ”Et sted å være”, men de visste nok ikke helt hva de hadde begitt seg ut på - og det gjorde heller ikke de unge.

”Vårt utgangspunkt er ikke først og fremst å lage en utstilling på Vaterland”, fortalte Kristen Nygaard til Morgenposten. ”Vi vil forsøke å trekke flest mulig med i arbeidet, blant annet har

vi kontakt med en del mennesker på Teaterskolen, og etablerte kunstnere som kan tenke seg å delta på et eller annet. Vi har blitt lovt hjelp fra en rekke arkitekter og arkitektstudenter. De vil kunne lage ramme rundt en levende messe” (Morgenposten 17/2-1969). Arkitekt Terje Røllheim uttalte seg videre: ”Vi vil heller snakke om en pro-messe, vi liker bedre å operere med positive termer. Vår hensikt er å skape et alternativ til Teenage Fair. Vi vil gi ungdommen et sted å være, et sted der det skjer noe” (Arbeiderbladet 18/2-1969). Arbeidsutvalget og aksjonsgruppene følte at de gjennom arrangementet på Vaterland kunne få synliggjort en del problemer hovedstaden slet med, deriblant det manglende tilbudet til uteliggere og andre svake grupper. Her traff aksjonistene en nerve hos mange, og stadig flere idealistiske ungdomsorganisasjoner sluttet seg til (I-6.M1948). I pressen kan vi lese at motstanden mot Teenage Fair fortsatte å øke. Flere og flere protesterte nå mot gjennomføringen av messen, for eksempel Norges Frikirkelige Studentunion. Det var altså ikke bare de uttalte aksjonsgruppene som viste sitt standpunkt (Arbeiderbladet 18/2-1969). I en leder publisert 15.februar 1969 opplyses det at Coca-Cola nå hadde trukket seg fra deltagelse i Teenage Fair. Messen blir kalt ”et kommersialisert sirkus”, og ordet ”kjøpesug” trekkes fram, til skrekk og advarsel (Aktuell nr.7/1969). Samtidig fortsatte Arbeidsutvalget sitt arbeid. De hadde nå fått en hel skolebygning til disposisjon, men fremdeles trengtes det midler, og et mindre utvalg ble satt ned. Det besto av Erling Borgen, Terje Røllheim, Martin Indregaard, Toril Lien og Elizabeth Nygaard. Sistnevnte var datter av Kristen Nygaard, men at hun ble med i utvalget var mer tilfeldig. Elizabeth var blant de yngste i gruppen. Hun gikk fremdeles på gymnaset, og noen mente de måtte ha med ungdommen. ”Vi tar Elizabeth”, sa de, og dermed ble det sånn. Det ble bestemt at utvalget skulle søke kommunen om bevilgninger på kr. 20.000 (Nygaard 1970:9-10) Allerede 3.mars var søknaden oppe til behandling i finansutvalget, der den ble bestemt innvilget, 5 mot 4 stemmer. Ap og SF var for, Høyre stemte mot. I Oslo Formannskap støttet Venstre Ap og SF, mens KrF fulgte Høyre, og stemte i mot. Igjen ble det flertall for pengestøtte til Vaterland-aksjonen, 12 mot 9 stemmer (VG 22/4-69). At det skulle gå så lett å få penger, er interessant, og ihvertfall med tanke på at det var såpass uklart hva pengene skulle brukes til. 20 000 kroner var en anselig sum i 1969. Det ble hevdet i pressen at arbeidsutvalgets søknad om penger ikke hadde fått vanlig administrativ behandling i de rette instanser i Oslo Kommune, men i stedet gått direkte til finansutvalget. Høyres gruppeleder i Bystyret, Albert Nordengen, mente det var uhørt å bevilge et så stort beløp uten å vite hva pengene skulle gå til. Han reagerte også på at det ble gitt penger til et prosjekt som hadde som oppgave å knuse en annen planlagt messe, nemlig ”Teenage Fair” (Morgenposten 27/3-69). Han fikk følge av formannen i Oslo

Kjøpmannsforening Rolf Engebretsen, som ikke ville la seg dirigere av trusler om spektakkel og demonstrasjoner, og kaller en slik bruk av skattebetalernes penger for ”sløseri” (VG 22/4-69). De konservative avisene Aftenposten og Morgenbladet fulgte hakk i hæl, og viste klart hvor de sto i saken. Like fullt var pengene bevilget, og arbeidet på Vaterland kunne gå i gang. Nå hadde man både hus og penger, og organiseringen kunne begynne.

Som Kristen Nygaard hadde påpekt, ønsket de unge en levende messe. Man ville at alle som arbeidet med ”Et sted å være” skulle fungere som gruppe, alle skulle ta ansvar og delta aktivt i det som foregikk. Et slagord var: ”Den som gjør noe, er med!” Hvem som kom på navnet ”Et sted å være” virker det ikke å være noen som husker sikkert, men en av informantene mener det muligens var Erling Borgen som tilfeldigvis brukte formuleringen under en diskusjon om hva aksjonen skulle kalles. Uansett om det var Borgen eller ikke, ble frasen i hvert fall nærmest slengt ut, og noen sa; vent, det er jo genialt, det tar vi. ”Et sted å være” fikk navnet sitt på litt tilfeldig vis (I-9.K1951), men navnet er smått genialt, og senere adoptert som slagord og boktittel, og har blitt et begrep. Navnet kom til under en av mange diskusjoner som fant sted, og et av de grunnleggende prinsippene på ”Et sted å være” var da også den kollektive medbestemmelsesrett. Demokratiske prosesser sto sterkt, og det var selvsagt at alle avgjørelser skulle tas i fellesskap. Allmannamøter ble valgt som beslutningsorgan, de skulle holdes hver mandag, fra klokka 19.00 og utover. Alle som møtte på allmannamøtene kunne si hva de ville, og all planlegging ble også gjort på disse møtene, som etter hvert ble både folksomme og langdryge. På det første møtet kom det ca. 20 personer, men etter hvert ble det så mange at møtene måtte holdes i gymsalen, og enda var det for liten plass (I-11.K1924, Nygaard 1970:10-11).

”Det var altså smokkfullt! Det må ha vært flere hundre mennesker. Folk hang i ribbeveggene og satt på gulvet, for det fantes ikke inventar. De som ikke satt eller sto, de hang oppover i ribbeveggene, der hang det klaser med folk, det var kjempestemning!” (I-1.K.1943)

Denne levende beskrivelsen fra en kvinnelig deltager stammer fra et allmannamøte etter at selve messen hadde åpnet for publikum, men den illustrerer hvor raskt folk ble engasjert og hvor mange som møtte opp. Hun understreker at de voldsomme tilstandene i gymsalen var de samme under debattene som ble holdt hver kveld under messens gang, ikke bare på allmannamøtene. Dette kan man også se på bilder fra avisene, og på Kalle Fürsts film.

Selv om alle avgjørelser ble tatt på allmannamøtene, var aksjonsgruppa fremdeles et styrende organ i planleggingsprosessen. I tillegg ble det satt ned et koordinerende utvalg som hadde ansvar for å fordele rom og økonomiske midler til de ulike gruppene som etter hvert meldte sin interesse og ønsket å delta (Nygaard 1970:11-12). Mobiliseringen av disse foregikk via jungeltelegraf, pressemeldinger og invitasjoner, og snart strømmet engasjert ungdom til i hopetall. Alle ville være med på "Et sted å være"! Det var heldigvis nok av tomme rom å ta av på skolen, og alle som dukket opp, fikk tildelt et klasserom hver (noen delte med andre grupper), der de kunne ytre sine standpunkter i form av veggaviser, plansjer, fotografier og foredrag (I-11.M1941). Det ble snekret og malt nesten døgnet rundt, og alle jobbet selvsagt frivillig og ubetalt. Det var en enorm dugnadsaktivitet som utspilte seg (Aktuell nr.15/1969). Aksjonsgruppen hadde også tidlig tatt kontakt med aktivistene i Stockholm, som hadde demonstrert mot den svenske Teenage Fair. Disse hadde allerede markert seg i Sverige, ikke bare med protestene mot Teenage Fair, men også med arrangementet "Alternativ jul", og videre; "Alternativt samfunn" (Nygaard 1970:12). "Alternativ Jul" begynte som en protest mot den kommersielle julefeiringen. Initiativet kom fra en gruppe radikale på kunsthøyskolen på Gärdet, som samlet sammen ensomme hjemløse og unge venstreaktivister for å feire sin egen jul. Festen utviklet seg til en sosial protest mot byens myndigheter, de ønsket å tvinge politikerne til å gi sosialklienter og uteliggere bedre kår (Leijonhuvud 2008:39). Hovedfokus i disse arrangementene ble altså hjemløses problemer i dagens Sverige, noe som skulle komme til å inspirere "Et sted å være" i deres videre arbeid. Det ble avtalt et møte; 21-22.mars 1969 skulle Stockholms-gruppen komme til Oslo, til en mini-åpning av "Et sted å være".

Arrangementet ble etterpå karakterisert som meget vellykket. En bodega var blitt gjort i stand i kjelleren, med skumgummiputer og lampeskjermer av grønn og rød papp trukket med aluminiumsfolie. Dører og vegger i den gamle skolen var malt og dekorert med plakater, og det var salg av eplesider og varme pølser. Både i gymsalen og bodegaen var det fullt opp av deltagende og engasjerte mennesker. Programmet for helgen så slik ut:

FREDAG

Vaterland åpent fra 17.00

Filmene "Stopp mässan i Stockholm" og "Alternativ jul" vises.

Tre besøkende fra Stockholm informerer om sin aksjon, og deretter blir det debatt.

Servering (kun eplesider) og musikk i intimrom.

LØRDAG

Vaterland åpent fra kl.15.00

Billedutstillinger fra bl.a. "Stopp mässan i Stockholm".

Kl.1800 – aksjonsfront for frigjøring og felleskap: KANAL, informerer og innleder til debatt om byplanlegging som politisk maktmiddel i det forurensede, sosialdemokratiske Norge.

Ca. kl. 21.00 - Forsøksgymnasets teatergruppe spiller "Gift", et skuespill om forurensning.

(Nygaard 1970:13-14)

Dette programmet ligner veldig på dagsprogrammene som ble satt opp når "Et sted å være" åpnet for alvor, med utstillinger, teater, film, musikk og debatt. Formen var satt, besøket fra Sverige ble ganske riktig en forsmak på hva som senere skulle komme. Allerede nå viste "Et sted å være" sitt engasjement for byplanlegging, hjemløses situasjon og ikke minst miljøvern, hvilket var svært framsynt i 1969. Her var de unge tidlig ute, og la fram en klar profil mot forbrukssamfunnet, og solidaritet med hippiebevegelsens tankegang.

Vi har sett at reaksjonene mot pengebevilgningen til "Et sted å være", var sterke på den konservative høyresiden. Tydelig provosert skrev Morgenposten på lederplass:

"Nå skal, forbarme oss alle, Oslo kommune drive kampanje mot reklame. Kommunens finansutvalg har bevilget 20.000 kroner til en ungdomsmesse som har til formål å torpedere den meget omtalte, omskrevne og omstridte ungdomsmessen Teenage Fair. Det konkurrerende foretagende skal stables på benene i Vaterland skole" (Morgenposten 27/2-1969).

Formuleringen viser klart hvor standpunktet lå. Som vi har sett, hadde mange voksne problemer med å identifisere seg med, og ikke minst forstå, de nye gruppene ungdom, som ytret sine meninger på markant vis. Aftenposten skrev at det ikke lenger var mulig å bli hørt ved bare å tale velartikulert. Det hjalp ikke engang å rope, man måtte skrike. Aftenposten mente at man nå hadde kommet til et punkt hvor kun de radikale fikk oppmerksomhet - og dermed pengestøtte - til tross for at disse brøt alle demokratiske spilleregler (Aftenposten 16/4-69). Her ser vi tydelig den moderne interessekonflikten i et samfunn i endring. Høyre og venstresiden sto klart mot hverandre, selv om "Et sted å være" etterstrebet å være et politisk fristed. Jeg skal komme tilbake til dette senere, for til tross for den påståtte ideologien, er det

ikke til å komme fra at ”Et sted å være” ved å slå i bordet mot Teenage Fair, hadde tatt politisk standpunkt. At et arrangement som ”Et sted å være” kunne få bevilgninger, var noe av det som gjorde de mørkeblå aller sintest. Å gi pengestøtte til politiske aksjoner var et ukjent fenomen i 1969. Likevel, skepsisen mot Teenage Fair var enda sterkere. De samme politikere og media som var mot bevilgningene til Vaterland, var også mot Teenage Fair. Knut Heier, en av arrangørene, uttalte at Teenage Fair helt fra starten av hadde blitt motarbeidet av det offentlige. Han mente det var blitt skapt et falsk bilde av messen, og han reagerte sterkt på at ”Et sted å være” hadde fått offentlig tilskudd av midler. 21.mars, samtidig som mini-åpningen av ”Et sted å være” fant sted, ble det bekreftet at Teenage Fair var avlyst. 80 % av de opprinnelige messedeltagerne hadde trukket seg, og de resterende utstillerne ble omtalt som ”ikke representative for den idé som lå bak” (Arbeiderbladet 22/3-1969).

Vårens merkeligeste eventyr – ”Et sted å være” åpner

Vaterland skole sett fra Stenersgata, april 1969.(Foto:SP)

Beskjeden om at Teenage Fair var avlyst, må ha vært en voldsom inspirasjon for de unge. Selv om flere forteller at straks de hadde kommet i gang på Vaterland, tenkte de svært lite på Teenage Fair, var det likevel deres første seier. Oslo var ikke klar for

storkommersialiseringen, i stedet hadde byen slått opp dørene for alt som skulle skje på Vaterland. I de mange rommene på skolen ble det nå arbeidet intenst fram mot åpningen av pro-messen, som ikke egentlig ble betegnet som en messe lenger, men en samling utstillinger og arrangementer som tilsammen skulle vekke folks bevissthet. Inspirert av delegasjonen fra Stockholm og deres ”Alternativ Jul”, ble det på et allmannamøte vedtatt å lage ”Alternativ påske” på Vaterland. De unge var opptatt av uteliggernes dårlige kår i Oslo, og skolen hadde mer enn nok plass å ta av. I påskeuken 1969, nærmere bestemt palmesøndag 30.mars, begynte aksjonistene å klargjøre 3.etasje for å ta i mot hjemløse som trengte et sted å være. Det ble satt opp dusj og satt i stand rom, og Oslo Indremisjon, Folkehelsa og Røde Kors lånte ut senger og ulltepper. Noen av de 20.000 kr som var bevilget ble brukt til å kjøpe inn mat, og det ble også donert møbler og klær fra privatpersoner (Nygaard 1970:15).

Skjærtorsdag morgen dro ”Et sted å være” ut på oppsøkende virksomhet for å hente inn uteliggerne. De ble funnet i portrom og containere, i elendig forfatning, og deretter tatt med til Vaterland for en dusj, rene klær og mat. Det ble tilkalt lege til dem det var dårligst stelt med. (Nygaard 1970:16). En av deltagerne forteller:

”Folk ble funnet i pappesker og det som verre var, og det var jo kaldt, så vi gikk og hentet dem inn. Jeg var ikke med på å hente dem inn, men jeg var med på å samle inn mat og dynetrekk og sånt. Hoteller og butikker bidro, vi kontaktet de som hadde forretninger rundt omkring, og alle hadde noe, det var utrolig hva vi fikk inn.” (I-2.K.1939)

Her har vi et godt eksempel på den kollektive dugnadsånden som rådet. Det var ikke bare aksjonistene selv som sto sammen, de fikk også med seg aktører som i utgangspunktet ikke hadde noe med saken å gjøre. Alle bidro - til inntekt for felles mål.

Noe av poenget med å ta de bostedsløse inn på skolen, var å gi dem andre strukturer enn det som fantes på eksisterende herberger og hospitser. Disse ble kritisert for bl.a. overgrep, dårlig sikkerhet, og et regelverk som ikke bidro til å hjelpe brukerne. Gifte fikk ikke dele rom, og var man beruset ved ankomst, ble man hentet av politiet og sendt rett i fyllarresten.

Herbergene ga dessuten kun et tilbud for natten, klokken åtte om morgenen ble brukerne kastet ut. Det var dessuten altfor få plasser, man regnet med at det fantes 3000-4000 bostedsløse i Oslo, men kun 1000 senger. Flere av informantene legger vekt på at hjelpeapparatet var ydmykende for uteliggerne. Privatliv fantes ikke der de lå i store

sovesaler, og det de unge på ”Et sted å være” ønsket å bidra med, var noe som ga disse menneskene verdighet (I-3.K.1943, Orientering 12/4-69).

Ryktet om ”Alternativ Påske” spredde seg raskt, og snart sto køen langt oppover mot Storgata. Ungdommene hadde tenkt seg en kapasitet på omtrent 25 inneliggere pr.døgn (Fürst:1969). Den kalkylen måtte de bare gi opp. Mot slutten bodde det mellom 60 og 100 uteliggere på Vaterland. Det ble satt opp en vaktliste, slik at det til enhver tid var kontroll på hvem som hadde ansvaret, hva som feilte den enkelte besøkende, og hvilke medisiner som trengtes. Ungdom som ikke hadde noe sted å være oppsøkte også aksjonen, som senere fikk navnet ”Aksjon Inneligger”. Dette var unge mennesker med ulike skjebner. Noen hadde rømt hjemmefra, andre hadde nettopp sluppet ut av fengsel. Mange hadde narkotikaproblemer, og aksjonistene forsøkte så godt de kunne å ordne opp, ved å kontakte de unges foreldre og også Barnevernsnemnda. På kort tid vokste ”Alternativ Påske” seg større og mer omfattende enn de involverte hadde vært i nærheten av å kunne forstille seg, og de unge sto med ett ovenfor sosiale problemer de ikke hadde faglige forutsetninger for å kunne håndtere. Klimaks ble nådd 3.påskedag, da polet åpnet igjen, og nesten alle inneliggerne drakk seg sørpe fulle (Nygaard 1970:17). Det må ha vært en intens opplevelse for de unge. Det gikk i ett fra morgen til kveld med vasking, vakthold, matlaging og organisering. Etter den heftige påskeuka, var det klart at de bostedsløse måtte forlate skolen. Det var ikke plass til det store antall som hadde inntatt Vaterland, og de egentlige utstillingene skulle snart åpne. Det var heller ikke den opprinnelige intensjonen å fortsette ”Aksjon Inneligger” noe utover påsken, men etter at aksjonistene hadde sett det enorme behov for husly, en varm seng og ikke minst menneskelig kontakt som var hos byens hjemløse, ble det bestemt at 25 av inneliggerne skulle få flytte opp i skolens 3.etasje. Der fortsatte de å bo, også lenge etter at ”Et sted å være” egentlig var over. Inneligger-prosjektet hadde vært en vekker for de unge, og erfaringene de hadde gjort seg i møtet med de bostedsløse hadde gitt dem enda større pågangsmot i arbeidet med å vise fram sosiale ulikheter og problemer i Norge.

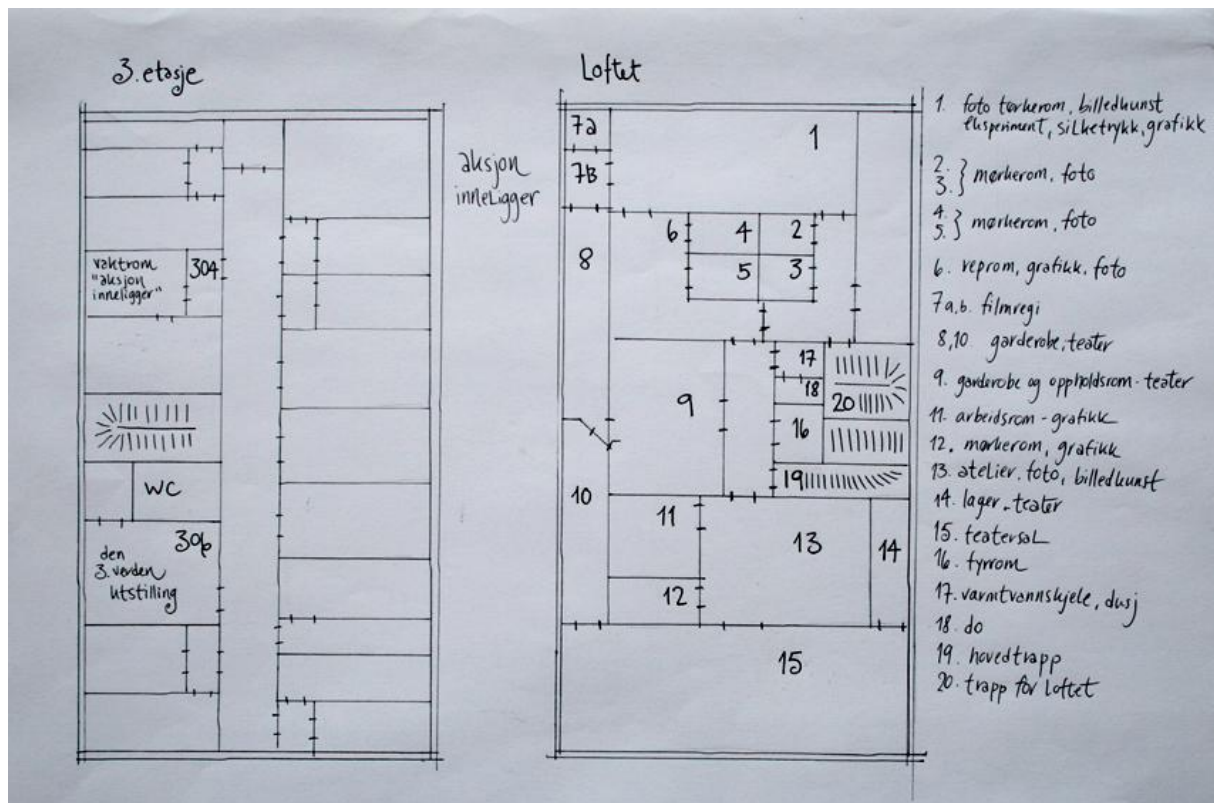
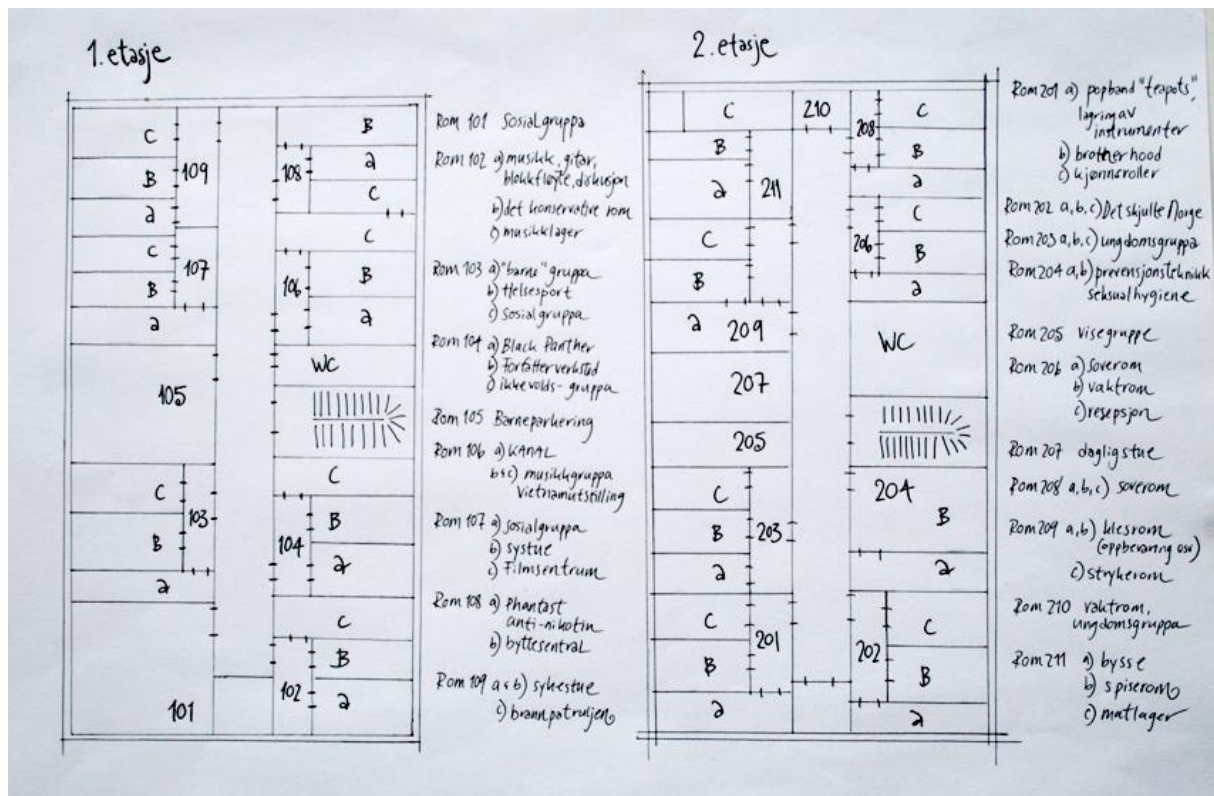
Etter påske hadde aksjonistene bare noen få dager på seg til å gjøre skolen klar for ”Et sted å være”. Åpningen nærmet seg med stormskritt, og de ulike rommene begynte å fylles opp. Vaterland var et typisk eksempel på Oslo-skole fra slutten av 1800-tallet, bygget etter ”kasernemodellen”; lang midtkorridor med klasserom på begge sider. Skolen ble først tatt i bruk i 1872, og lå på hjørnet av Stenersgata og Sukkerhusgata, omtrent der Oslo Spektrum ligger i dag. ”Et sted å være” benyttet den eldste av skolebygningene samt gymsalen, begge

preget av flere tiår uten nevneverdig vedlikehold (Tvedt 2000:470). Skolen var imidlertid perfekt for "Et sted å være" med sine luftige klasserom, brede vinduskarmer og lange korridorer til å henge opp veggaviser i. I gymnastikksalen holdt man alle allmøter, der var også den mye omtalte eplemost-bodegaen lokalisert i den ene hjørnet (I-2.K1943). Der skulle man ha visesang og hyggelig samvær. Indre vegger i gymsalen var blitt revet ned, slik at gymsalen nå sto klar til store diskusjonskvelder og også dansearrangementer (Orientering 12/4-69)

Vaterland folkeskole ca.1910 (Ark.Henrik Thrap-Meyer). Det var denne bygningen "Et sted å være" disponerte. Gymsalen sees til venstre (Foto:OM)

De ulike utstillerne og ungdomsorganisasjonene hadde fått 1. og 2.etasje i hovedbygningen til disposisjon. Den største utstillingen het "Det skjulte Norge", og skulle gjennom tekst og bilder dokumentere de sosiale forholdene i Norge (I-2.K1939). Når vi studerer plantegningen over skolen, finner vi "Det skjulte Norge" i rom 202. Vi ser også det store tematiske spennet i utstillingen; Ikkevold, prevensjonsteknikk, popband, forfatterverksted, anti-nikotin og systue, for å nevne noen. Det var også lagt opp til at den praktiske gjennomføringen av arrangementet skulle gå noenlunde smertefritt ved å opprette en resepsjon, flere soverom, en dagligstue og et eget rom der måltidene kunne inntas. Det var tydelig lagt opp til at deltagerne skulle tilbringe mye av sin tid på skolen. Barneparkeringen var et hyggelig tiltak, der det også var eldreparkeering, d.v.s. at pensjonistene passet barna, noe begge generasjoner hadde stort utbytte av. De små fikk boltre seg i store putehauger, og utfolde sin kreativitet ved å male rett på veggen. Hvilken lykke å ha en skole som likevel skulle rives!(Füerst:1969)

I 4.etasje, på loftet, holdt fotogruppa til. Det fantes også en filmgruppe på Vaterland, og sammen skulle de to dokumentere alt som skjedde. Loftet var også tilholdssted for kunstnerne; her hadde de grafikk- og silketrykkverksted, og også teatersalen fantes her. Hver krik og krok på skolen var utnyttet - selv skolegården, hvor det var satt opp en byggelekeplass der de litt større barna, og også lekne voksne, kunne boltre seg med hammer og spiker av hjertens lyst (Fürst 1969). Den harde kjerne, som arbeidet på skolen hver dag, besto nå av 35-40 unge (Aktuell 17/69), men det var i tillegg rundt 150 frivillige og engasjerte som var ut og inn, og hjalp til der det trengtes (Fürst 1969). I de to ukene pro-messen var lagt opp til å vare, skulle det syde av liv og aktiviteter, det skulle være sang, dans, kurs og workshops, ”Et sted å være” var virkelig i ferd med å bli den levende messen Kristen Nygaard hadde forespeilet.

Så, 14.april åpnet endelig ”Et sted å være”. Programmet for dagen var som følger:

Kl.17.00 Oslo formannskap ankommer, tas imot og vises rundt.

Kl. 17.05 Offisiell åpning.

Kampen Guttemusikkorps spiller. Kort tale ved Lasse. Sang og spill.

Publikum besøker stands og utstillinger.

Kl.19.00 Debatt i gymsalen. ”Trygde-Norge” med Per Sundby og Yngvar Løken.

Kl.19.30 Teaterpremiere. ”Spillet om Lasse Menneske”. (Loftet) ved Teaterskolen.

Takket være Kalle Fürst, kan vi med egne øyne få ta del i denne ettermiddagens hendelser. Skolegården full av folk. Et musikkorps med drillpiker som kommer marsjerende opp Stenersgata før de svinger inn mot skolen, og går over til å spille ”Internasjonalen”. Barn som snekrer på byggelekeplassen. Glade deltagere danser rundt i ring med store FNL-flagg og plakater med ”Et sted å være” på magen. Ordfører Brynjulf Bull, med sin karakteristiske tversoversløyfe, blir tatt imot av Erling Borgen, som unnskylder at utstillingene ikke er helt ferdige ennå, men påpeker samtidig at det nettopp er det som er poenget. ”Et sted å være”, skulle være et prosjekt i konstant endring og bevegelse. En kort åpningstale blir holdt i skolegården før ordføreren og resten av formannskapet vises rundt. Av Jan Batzer fra IkkeVolds-gruppa, mottar Bull en symbolsk fredsrose.

Pressen, samt radio og TV lot selvsagt ikke begivenheten gå upåaktet hen. ”Bull skal åpne på Vaterland” meldte Morgenbladet. ”25 uteliggere og en mengde hårfagre tenåringer står i eftermiddag klare til å ta imot ordfører Brynjulf Bull og Oslo formannskap” (Morgenbladet 14/4-69). Bull hadde i forkant av arrangementet understreket at kommunen, til tross for at det var bevilget penger, ikke så noen grunn til å utøve sensur ovenfor pro-messens innhold. Når han ble konfrontert med at kommunen hadde bidratt med midler til å drive seksualundervisning, støtte fri abort og propaganda for militærnekting, svarte Bull følgende: ”Her har vi å gjøre med et tiltak som er satt i gang av ungdommen selv, et opplegg som kan skape liv og blest om problemene, langt mer enn en belærende pekefinger fra oss voksne kan det” (Morgenposten 28/3-69). Etter en liten rundtur på Vaterland på åpningsdagen fremholdt Bull fremdeles at tiltaket var ”absolutt positivt”. Han oppfattet ”Et sted å være” som en hel generasjons forsøk på å få fram et budskap (Morgenposten 15/4-69). Han påpekte videre hvor viktig det var å støtte dem som faktisk hadde noe på hjertet, og han var ikke så redd for at noe av budskapet som ble lagt fram hadde med politikk å gjøre. På direkte spørsmål om han fremdeles, etter å ha sett utstillingene og opplegget, syntes det var riktig at det var blitt bevilget 20.000 kr, svarte han: ”Ja, så avgjort!” (Først 1969).

Ordfører Brynjulf Bull mottar en fredsrose av Jan Batzer under åpningen av ”Et sted å være”(Foto:SP)

Aksjonen var i gang, og nå var skolen åpen for alle. ”Et sted å være- ring på”, sto det på en plakat på gitterporten utenfor skolen. På en av dørene svar det malt med store bokstaver: ”KOM INN!” Og folk kom. Fra alle samfunnslag og i alle aldre strømmet de til Vaterland skole for å se hva dette snåle påfunnet var for noe. Å favne alt det viktige som skjedde disse apriildagene er selvsagt umulig, men en sentral hendelse som var prinsipielt svært viktig for

deltagerne, var den planlagte rettsaken mot Colgate. Erling Borgen frontet en kampanje i media, som skulle samle underskrifter til en anmeldelse av Colgate Norge, for villedende markedsføring. Colgate kjørte på denne tiden en kampanje av gjentatte reklamer, der de proklamerte at tannkremen deres ikke bare ga deg rene tenner, du ville også bli omgitt av ”En ring av selvtillit”. Borgen slo tilbake med at han kjente mange, både gutter og jenter, som hadde brukt Colgate, men ingen av dem hadde fått flere venner, og selvtilliten deres var like dårlig som før. Han støttet seg til en gammel, sovende paragraf i straffeloven, § 273, som satte straff med fengsel i inntil fire år for ”den som sprer uriktige eller villedende opplysninger for å påvirke priser på varer” (Fürst 1969).

Egentlig var det Per Aavatsmark som sto bak det hele. Han visste hvilke tråder man skulle trekke i, og til tross for at Teenage Fair var avlyst, var ikke messens profil glemt. Colgate var et av produktene som var planlagt tungt markedsført under Teenage Fair, og ble valgt spesielt ut av Aavatsmark. Det var nettopp noe slikt han ønsket å sette fokus på under ”Et sted å være”. Stuntet, hvis man kan kalle det det, fikk mye oppmerksomhet, og skapte også problemer for NRK. De gikk ikke med på at et kommersielt produkt ble nevnt på denne måten i en av deres produksjoner, det kunne oppfattes som reklame. For å unngå problemet, valgte Kalle Fürst å fjerne lyden fra innslaget med Erling Borgen hver gang han nevnte ordet ”Colgate”. Det var ikke mer som skulle til før NRK var fornøyd, og filmen kunne vises (I-5.M1944). Både Fürst og NRK visste selvsagt at det ikke ville være noen tvil om hvilket produkt det var snakk om. Saken var allerede behørig omtalt i pressen, og Colgate-slagordet uttrykket ”En ring av selvtillit” var alment kjent. Det var ingen tvil om hva dette dreide seg om, og likevel lot NRK saken passere, hvilket viser deres liberale holdning og deres posisjon som en åpen samfunnsformidler. Colgate Norge tok det hele med knusende ro. En talsmann for firmaet mente faktisk at aksjonen var positiv, i og med at den ga Colgate gratis markedsføring. Forøvrig mente han at anmeldelsen ble levert på sviktende grunnlag; setningen ”En ring av selvtillit” var tatt ut av sammenheng. Colgate hevdet videre at dette var noe man i radikale kretser gjerne gjorde, for å få virkeligheten til å stemme med sitt budskap (VG 9/5-69). Aavatsmark og Borgens plan var at listen med underskrifter fra alle dem som ikke hadde fått bedre selvtillit av å bruke Colgate skulle leveres inn sammen med anmeldelsen på messens siste dag 30.april. Lenger kom den ikke; saken ble henlagt av hensyn til bevisets stilling. Noe annet var vel heller ikke å forvente. Likevel var ”Et sted å være” med denne aksjonen langt forut for sin tid. Colgate-stuntet var både symbolsk og strategisk viktig, og

senere har vi sett mange eksempler på forbrukere som kjemper for sin sak, mot det de mener er villedende reklame fra annonsørens side.

Selv om ikke alle deltagerne på "Et sted å være" var like radikale i utgangspunktet, hadde nok mange et behov for å skille seg ut og protestere mot det som kunne protesteres mot. "Alt skulle være alternativt" minnes en mannlig deltager (I-4.M1947). Etter "Alternativ Påske", var den naturlige fortsettelsen "Alternativ 17.mai". Selv om "Et sted å være" på det tidspunkt formelt var avsluttet, holdt flere av de aktive fortsatt sammen, og nå skulle det feires. 17.mai 1969 var nitrist. Regnet øste ned, men det hindret ikke en gruppe entusiastiske ungdommer i å troppe opp på Rådhusplassen med utrykningsorkester, venner og familie. Menyen var stekt sild i lompe. Det må ha vært et selsomt arrangement, og en av deltagernes mor kom aldri over hvordan de sto på Rådhusplassen i regnet og spiste stekt sild - fjernt fra tradisjonelle 17.mai-tradisjoner. Deltageren selv husker bare sin glede og entusiasme, og den dagen kunne han ikke tenke seg noen bedre måte å feire 17.mai på (I-4.M.1947). En annen plan som etter hvert tok form, var den kreative ikke volds-aksjonen, som skulle kjøres i gang under rivingen av Vaterland skole. To tonn klinkekuler skulle slippes ut av vinduene når politiet kom ridende, slik at de ikke fikk kastet ut aksjonistene, som på dette tidspunkt skulle ha lenket seg fast (I-4.M1947). Planene ble ikke noe av, men igjen ser vi den kreative tankegangen. Jo større aksjonen vokste seg, jo sterkere ble trangen til å markere seg. Morgenposten skrev om "Et sted å være": "Ikke vårens vakreste eventyr, men så avgjort det merkeligste" (Morgenposten 15/4-69). Vi skal nå se nærmere på noen av temaene som ble tatt opp, og deres påvirkning – på både samfunnet, og på den enkelte deltager.

Kapittel 4

Sentrale temaer og aktører

Byplanlegging og arkitektur – gruppen KANAL

En av sakene som helt fra begynnelsen av engasjerte ungdommen på Vaterland ekstra sterkt, var saneringen av Vaterland-området. I tillegg til at den berørte aksjonen direkte - man holdt jo til i en fraflyttet, rivingsklar bygning - var det tydelig at trangen til å kjempe mot sterke

kapitalkrefter var stor. Da Teenage Fair ble avlyst, vendte de unge raskt blikket mot Den Norske Creditbank og deres planlagte Vaterland-utbygging. Grunnen til at jeg kan si dette med slik sikkerhet, er en uttalelse fra Erling Borgen like før ”Et sted å være” åpnet. Han fortalte at nå som Teenage Fair ikke lenger var et problem, var målet for ”Et sted å være” blitt noe endret. Deltagerne ville i stedet gå inn for å stoppe DnCs planer om sanering og gjenoppbygging av Vaterlandområdet (VG 9/4-69).

Vi husker at boligforholdene i Oslo indre by ved sammenslåingen med Aker i 1948, var kritikkverdige på mange områder. ”Kasernebebyggelse” – leiegårder fra slutten av 1800-tallet - dominerte bygningsmassen. Disse var vanligvis på fire eller fem etasjer, og for å utnytte arealet maksimalt hadde man bygget tett og trangt, med så mange bygninger som mulig innenfor hverandre i bakgårdene. Dette førte til at svært lite lys og luft slapp gjennom til leilighetene. Folk bodde i rå og fuktige omgivelser, barna ble lett syke, og murpussen ramlet av fasadene og ned på fortauene. I de gamle treforstedene like utenfor sentrum, Pipervika, Vaterland og Enerhaugen, lå klynger med små, slitne trehus, hadde beboerne ikke engang innlagt vann (Benum 1994:16). For at Oslo skulle kunne bli en moderne hovedstad, måtte denne bebyggelsen bort, og allerede i mellomkrigstiden var man i gang med å fjerne usunne, helseskadelige bygårder. De nye boligene ble foreløpig bygget utenfor den innerste bykjernen; på Etterstad, Ila og Torshov, men meningen var at indre by også skulle saneres på denne måten. Ideen om gode mentalhygieniske boliger sto sterkt, og mellom 1937 og 1947 var femten ulike strøk vedtatt sanert. Nå skulle ny by skulle bygges på ruinene av de gamle strøkene. Likevel tok det tid før man kom i gang. Krigen satte en stopper for alle planer, og når krigen var over, var bolignøden så prekær at saneringen av den gamle by måtte vente. Nye drabantbyer ble bygget på de gamle Akerjordene, og indre Oslo måtte vente (Benum 1994:146).

Alt fra tidlig på 1950-tallet hadde den internasjonale modernismen sine tilhengere. En del radikale arkitekter i gruppen PAGON mente det nå var på tide å tenke store sammenhenger. Arkitekturen måtte ikke stivne i klisjéer, men være i kontinuerlig endring. Utover 1960-tallet fortsatte disse syn å gjøre seg gjeldende. Dette var høyhusenes tiår. Tidligere hadde det vært bygget punkthus, for å skape variasjon og liv i den nye lavblokkbebyggelsen, nå kom de enorme skivehusene, det vil si lamellblokkene og utkonkurrerte punkthuset fullstendig. Husbyggingen hadde blitt industrialisert, ingenting foregikk lenger for hånd, og kjempeblokkene på Ammerud ble satt sammen av ferdige moduler, heist på plass av

gigantiske kraner. Husenes plassering ble bestemt utfra hvor det var mest praktisk å sette kranene, uten tanke på eksisterende landskap, lysforhold eller folks bomiljø. Denne tankegangen er viktig å ha i bakhodet når vi ser på saneringen av Vaterland. Det var endelig så billig å bygge høyhus at de kunne konkurrere med lavere bygg. Effektivitet og tempo ble viktige faktorer, og man ønsket å tenke i større skala, også når det gjaldt byplanleggingen (Christensen 2007:193-194). Byplanleggingen i 1960-tallets Oslo var preget av ideer om totalsanering. Gammelt rask måtte bort, og det skulle gjøres plass for biler og fremskritt. En flerfelts motorvei var planlagt tvers gjennom Slottsparken. I Vika og på Enerhaugen skulle det bygges høyhus. Empirekvartalet på Drammensveien ble revet og erstattet av betongarkitektur. På Grünerløkka ville man fjerne all leiegårdsbebyggelse og oppføre lange lamellblokker over hele området. Oslo så til Stockholm, som rev og moderniserte hele sitt indre sentrum på 1960-tallet (Benum 1994:146-153, Aarønæs 2007:21). Et av de mest dramatiske eksemplene på den nye byplanleggingen var den planlagte rivingen av hele Karl Johan-kvartalet vis-a-vis Spikersuppa. I stedet for gamle, utdaterte leiegårder, som man på den tiden anså hadde liten arkitektonisk verdi, kom det forslag om at det skulle oppføres tre førti meter lange lamellblokker, hver på fjorten etasjer (Christensen 2007:195-196)

Vi ser tydelig hvilket byplansyn som lå i tiden; det var ikke lenger plass for mennesker i den indre delen av byen. Etter hvert som de nye drabantbyene sto klare, flyttet folk fra de falleferdige leiegårdene i sentrum, og til langt bedre forhold på Lambertseter og Oppsal. Det tok også sin tid før man fikk bestemt seg for hva man skulle gjøre med de gamle bydelene. På Vaterland hadde saneringen så smått kommet i gang i 1959. Rivingen startet, og i løpet av tiåret som fulgte ble nesten all bebyggelse, også kirken, jevnet med jorden (Tvedt 2000:470). Til tross for store visjoner, gikk imidlertid gjennomføringen av de planlagte prosjektene tregt. Byråkratiet sto ofte i stampe, man ble ikke enige og mange av planene ble aldri realisert. På Vaterland skjedde det lite etter at den gamle bebyggelsen var fjernet. I 1969 lå området fortsatt brakk. Allerede i 1962 var en regulerings- og bebyggelsesplan vedtatt, men deretter ble det mye prat og lite handling, symptomatisk for Oslos byplanlegging på 1960- og 70-tallet. Den Norske Creditbank (DnC) og kommunen hadde inngått endelig festeavtale i 1966 - for bygging av kontorer og foretninger på Vaterland. I perioden 1966-69 utarbeidet arkitekt F.S. Platou planer og tegninger, og byggestart ble satt til 1971 (Carlsen 1993:40). Det er lett å bli overveldet av disse planene selv i dag. Vaterland skulle få et overbygget, temperert kjøpesenter på 40 000 m², med direkte tilknytning til t-banen og den planlagte

Sentralstasjonen. På bakkeplan skulle det komme bensinstasjon, oppover i etasjene parkering for 2000 biler, alt i alt et areal på 88 500 m² ("13 fotballbaner"). Et skrånende høyhus på 30 etasjer skulle huse kontorer. I tillegg ville Vaterland få hotell, restaurant, kino og bowling, kort sagt mengder av servicetilbud til de besøkende. Noen få boliger var også med i planen (Carlsen 1993:40).

I fagmiljøene sto man imidlertid ikke *bare* samlet i synet på utviklingen av det nye Oslo. 1960-tallet var ikke bare tiåret for brutalisme og betongarkitektur, det var også den gryende miljøbevissthetens tid. Nye politiske og kulturelle bevegelser begynte å ta form, og mange stilte spørsmål ved ekspertenes rolle i byplanleggingen. Man ønsket et større fokus på menneskelige verdier. I Vestre Vika var saneringen nå ferdig, og området utbygget. Alle gammelt var jevnet med jorden, området var istedet dominert av kontorbygg på sju-åtte etasjer, i tette kvartaler, nesten uten sosiale attraksjoner. Var det dette man ønsket?(Christensen 2007:195). I 1968 ønsket en gruppe arkitekter større åpenhet rundt planlagte prosjekter, en friere debatt og mer bevisste holdninger hos arkitekter, planleggere og politikere. Gruppen kalte seg KANAL. Deres tankegang var helt i tråd med den nye miljøtanken som hadde fått fotfeste. De ønsket mennesket tilbake i bybildet, ikke et sentrum fullstendig blottet for liv og sjel.

Når "Et sted å være" hadde etablert seg på Vaterland, varte det ikke lenge før KANAL ble involvert. "Et sted å være" ble en felles arena for de nye strømmingene i arkitekturdebatten. Det ble jobbet mot riving av skolen, og også mot oppføringen av DnCs gigantiske forretningssenter. Et av KANALs ønsker var "å frigjøre folket fra det kapitalistiske systemet". På Vaterland skole satt man plutselig i sentrum av stridens kjerne. Arkitekt Jan Carlsen, som var blant initiativtagerne til KANAL, kalte det hele "kampen om Vaterland" (Carlsen 1993:38-40).

Fra byplandebatten "Hvem eier byen, og hvem bør eie den?" I sofaen sees ordfører Brynjulf Bull (med armene i kors), Trygve de Lange (med pipe) og byplansjef Rolfsen i lenestolen. (Foto:SP)

"Hva slags sentrum ønsker vi?", var et av spørsmålene som ble stilt. "Hvilke interesser er avgjørende?" Fremtredende personer i gruppen KANALs arbeid på "Et sted å være" var Terje Røllheim, Mette Sjølie og ingeniør Helge Ramstad. I tillegg hadde de knyttet til seg ingeniører, psykologer, sosiologer, lærere og andre fagfolk, alle med felles interesser. I en avisartikkel 10.april 1969 presenterte gruppen et alternativt forslag til DnCs Vaterland-planer. Oslo sentrum måtte ikke bli en lukket betongby, uten plass for mennesker og grønne lunger. KANALs plan for Vaterland inneholdt boliger, serviceinstitusjoner og fritidsområder med bl.a. svømmebasseng. De mente at Oslo sentrum ikke hadde bruk for flere butikker og kontorer, i stedet kunne slike virksomheter legges i utkanten, til de nye drabantbyene (Arbeiderbladet 10/4-69). KANAL viste også til trafikkanalysen av 1965, som frarådet flere arbeidsplasser i sentrum, og til folks ønsker om rimeligere boliger - ikke hybler og luksusleiligheter, slik DnC planla (Carlsen 1993:41). I KANALs manifest het det: "Planleggerne har latt seg dirigere av ensidige økonomiske interesser på bekostning av alle dem som i dag tvinges til å bo i menneskefiendtlige drabantbyer og utkantstrøk" (Arbeiderbladet 10/4-1969).

KANAL la ikke fram en ferdig plan for Vaterland-området, men et alternativt forslag som skulle skape debatt. Ordfører Brynjulf Bull uttalte at det ville bli interessant å se forslaget, men understreket at tomten på Vaterland allerede var festet til DnC, og at saken for øvrig hadde vært grundig behandlet i de kommunale instanser (Arbeiderbladet 10/4-1969). Det virket som kampen allerede var tapt. Likevel fortsatte KANAL å kjempe. I klasserom 106a på

Vaterland la de fram sine argumenter mot DnC-utbyggingen, og debatten ble også ført gjennom artikler i pressen. I en helsides artikkel i Dagbladet *"Derfor må vi si nei til Vaterland!"*, kritiserte fire medlemmer av KANAL, Inger Beaty-Pownall, Jan Carlsen, Jon Guttu og Sverre Nistov DnCs planer, og la fram sitt syn på hvorfor en forandring i tankegang og planlegging måtte skje. Ifølge KANAL var byplanleggingen blitt en udemokratisk prosess, som ikke tok hensyn til folks interesser. Vestre Vika ble igjen brukt som eksempel. KANAL uttrykte det slik: "Vi får tildelt et ferdig produkt vi aldri har bedt om, og ikke har bruk for" (Dagbladet 26/4-1969). KANALs alternative plan fikk mye oppmerksomhet, og alle krefter ble nå satt inn i kampen mot DnC-prosjektet, som fortsatte lenge etter at "Et sted å være" var avsluttet. Høsten 1969 melder Aftenposten at det ser mørkt ut for DnCs Vaterland-plan. Per Aavatsmark, som altså fortsatte sitt engasjement i kommunepolitikken, anså det for usannsynlig at DnC ville få byggetillatelse. Debatten som fant sted, var "Herre i eget hus – hva slags by vil vi ha, og hvem skal bestemme hva slags by vi vil ha?". Tittelen er som hentet rett fra "Et sted å være". En av deres viktigste kampsaker, med tilhørende synspunkter, hadde nå nådd bystyret. "Intressen på topp for Vaterland-prosjektet" skriver Arbeiderbladet (Arbeiderbladet 27/11-69). Oslos varaordfører var enig med KANAL i at konsentrasjonen av arbeidsplasser og forretningsvirksomhet ville bli altfor sterk hvis DnCs plan ble satt ut i livet. DnC på sin side hadde moderert sitt forslag noe ved å avsette plass til daghjem, barnehager og eldresenter (Aftenposten 1/10-69). I november ble det på nytt avholdt et møte med påfølgende debatt. Byplansjef Erik Rolfsen skulle innlede, før Vaterland-planen igjen skulle legges fram. Arkitekt O.F.Stoveland stilte spørsmål om dette var den rette måten å bygge ut byen på (Aftenposten 25/11-69). I Stortinget gikk SFs Finn Gustavsen imot, mens Einar Gerhardsen var for. I pressen ble det debattert heftig, og lobbyvirksomheten var intens. KANALs aksjon bidro til å bevisstgjøre byens befolkning på hva som skjer når kapitalkreftene får råde uten at folk blir rådspurt. "Hva går egentlig for seg når store bystrøk skal reguleres?", spurte Jan Carlsen (Carlsen 1993:41). Det var tydelig at "Et sted å være" hadde truffet blink med sitt Vaterland-engasjement. Dette var noe som angikk folk direkte, de ønsket å være med på å påvirke hva som skjedde i byen deres. I august 1970 hadde var fremdeles ingenting avgjort i "Vaterland-striden". Jan Carlsen raste mot DnC i Dagbladet, og kritiserte igjen deres ønske om å skape et lukket, innadvendt bymiljø, omgitt av sterkt trafikkerte gater på alle kanter (Dagbladet 17/8-1970). Som svar på kritikken fortsatte DnC stadig å gjøre små endringer i sine planer, for å kunne få dem gjennomført. Høyhuset skulle få enda fler etasjer, men de skulle til gjengjeld inneholde boliger (Aftenposten 7/10-70).

Det ble aldri bygget noe DnC-palass på Vaterland. Etter langvarig politisk tautrekking og diskusjoner om blant annet byggeløyve, måtte DnC gi tapt. Det hadde kommet så mange negative reaksjoner at Oslo Kommune ikke lenger ønsket å gjennomføre planene, og kommunen endte med å betale banken 40 millioner kroner i erstatning for kontraktsbruddet. KANALs forslag ble imidlertid heller aldri satt ut i livet. Gruppen hadde aldri utarbeidet noen skikkelig reguleringsplan, det de hadde lagt fram var en konsekvensanalyse og et forslag til utbygging av området (Carlsen 1993:41). Jan Carlsen har i ettertid stilt spørsmålet om KANAL forspilte sin sjanse. Kanskje kunne de gjort ting annerledes? Uansett var KANALs innsats på Vaterland utrolig viktig i den store byplanmessige sammenhengen. Deres engasjement var helt klart en av de viktigste grunnene til at DnCs prosjekt til slutt ble skrinlagt. De startet debatten som til slutt ledet fram til bankens nederlag, og ikke minst: de fikk Osloboerne engasjert i byen sin, og i sine nære bomiljøer. Utover på 1970-tallet fortsatte denne gløden bare å vokse, og det ble for eksempel mobilisert demonstrasjoner og protesttog for å redde trehusbebyggelsen på Vålerenga og Rodeløkka, noe som også lyktes. For de andre deltagerne på ”Et sted å være” ble det også viktig å vise standpunkt:

”Noen av oss var så sinte på banken at vi utpå våren kjøpte oss hver vår aksje i DnC, for å møte opp på neste generalforsamling og lage hurlumhei om bankens rå, kapitalistiske fremferd på Vaterland, og i den tredje verden. Det ble aldri noe av, men aksjen har jeg ennå” (I-4.M1941).

Det skulle gå svært lang tid før det endelig skjedde noe på Vaterland. I 1975 kom Postgirobygget, men ikke før på begynnelsen av 1990-tallet var den gamle bydelen fullt bygget ut (Tvedt 2000:470). Selv om bygningsmassen ikke er like høy og brutal som i DnCs forslag, og flere boliger og småforretninger har fått plass, er i dag området rundt Vaterland, Bussterminalen og Sentralstasjonen lukket og lite menneskevennlig, akkurat det KANAL ønsket å unngå. Denne delen av byen er også blant Oslos mest utskjelte, og debatten om hva som skal skje med området i framtiden er ennå ikke over.

Seksualopplysning, kvinnekamp og fri abort

Å henge opp en kondomautomat på veggen i en gammel skole, og sørge for at alle de unge som ønsket det fikk utdelt gratis prevensjon, det var i 1969 å gå ut på tynn is.

Seksualopplysningsrommet på Vaterland var nok det tiltaket på ”Et sted å være” som skapte aller mest furore, og som fikk aller mest oppmerksomhet, uten at viraken nødvendigvis gikk på det som egentlig var det viktige: Å gi ungdom saklig og god informasjon om seksuelle

spørsmål. Samfunnet var på den tiden sterkt preget av foreldede holdninger, og det de unge fikk vite på skolen, holdt rett og slett ikke. Når de unge selv ble spurt, klaget de på at verken hjem eller skole ga dem de opplysningene de mente de burde ha. Mange følte angst og usikkerhet; det de trengte var saklig og konkret informasjon, både om rent biologiske forhold, og mer psykologiske sider ved seksuallivet (Hambro 1963:70). Sex var fremdeles et tabubelagt emne, og foreldregenerasjonen hadde i sin ungdom aldri diskutert dette med sine foreldre. Følgelig snakket de heller ikke om det med sine egne barn (Nielsen & Rudberg 2006:207).

På "Et sted å være" ble det derfor naturlig å vie dette emnet oppmerksomhet. Seksualitet berører alles liv på godt og vondt, og særlig hos unge mennesker som er i ferd med å skape seg sin egen identitet, er det helt sentralt å kjenne sin egen kropp, og ikke minst kunne bestemme over den. Selve utstillingen var i form svært harmløs. Den startet med en plansje om normal seksualitet, i ulike deler av verden. Deretter fulgte informasjon om alminnelig anatomi, og en redegjørelse for de vanligste preventive midler. Et pessar var limt opp, slik at de besøkende kunne få se et slikt på ordentlig. Det ble understreket at sæddrepende kremer og såkalte "sikre perioder" aldeles ikke var trygge metoder for å unngå graviditet, og at det for å i tillegg kunne beskytte seg mot kjønns sykdommer, kun var kondom som var godt nok. På en stor plakat var det klistret opp mange typer kondomer, alle med snakkebobler til informasjon. En av dem uttalte i store bokstaver: "BRUK PREVENTIV". Videre i utstillingen kunne de besøkende lese om ulike former for seksualitet, blant annet homofili og et barnebryllup i Mexico, før det hele ble avsluttet med den etter hvert så berømte kondomautomaten. På veggen like over den, hang et bilde av en familie, bestående av mor, far og to barn, alle nakne. Budskapet var krystallklart: "Barn – Javisst, når vi vil det selv!" (Fürst 1969).

Ingenting kunne tydeligvis vært skumlere enn å snakke åpent om kropp og seksualitet. I 1969 var det fremdeles straffbart å praktisere homofili, det var også straffbart å bo sammen uten å være gift. Selv om disse paragrafene var mer eller mindre sovende, ble ikke lovverket endret før i 1972. Overalt var det stengsler og barrierer som særlig unge mennesker følte berørte dem personlig. "Et sted å være" ble et fristed der de unge kunne bryte ned sterke, normerte konvensjoner, og skape større åpenhet rundt tabubelagte spørsmål (I-1.K1943). Allerede fra starten av hadde "Et sted å være" knyttet til seg leger og helsearbeidere, og med Aud Blegen Svindland fra Sosialistiske Legers Forening i spissen, startet seksualopplysningen opp. Sammen med en rekke unge medisinstudenter drev hun undervisning på Vaterland hver

eneste dag så lenge messen varte. Det ble delt ut kondomer og pessarer, dog ikke p-piller, og hundrevis av unge besøkende fikk svar på spørsmål som lenge hadde plaget dem. Antagelig var det første gang det ble snakket så åpent om sex på en offentlig arena i Norge (I-11.M1941). Dette virket sterkt provoserende på mange. ”Et sted å være” ble umiddelbart politianmeldt av Anders Langes parti (senere FrP), uten at den saken førte fram (I-6.M1948). Det høyreorienterte Morgenbladet taklet også dårlig at kropp og seksualitet kom på dagsordenen. Et av klasserommene på skolen var innredet til et slags hvilerom med puter, madrasser og sittekuber i skumgummi, og Morgenbladet slo straks fast at dette var et ”sexrom”. Som en reaksjon på dette, fant noen av ”Et sted å være”-deltagerne på å spikre opp en gammel dør, komplett med karm og det hele, rett på en ledig vegg. Døren ble utstyrt med en stor plakat, der det selvsagt sto ”SEXROM”. Deltagerne hadde i det senere mye moro av alle de skeptiske damene fra beste borgerskap som hadde tatt turen til Vaterland og ikke kunne dy seg for å gløtte på døren til sexrommet. De ble så stående og stirre rett i en vegg (I-11.M1941). Seksualopplysning var likevel ingen spøk. Det fantes ikke den avis som ikke unnlot å ta opp at slike unevnelige saker hadde fått sitt eget klasserom under ”Et sted å være”. Kondomene var hett stoff. Til tross for at utstillingen egentlig var ganske konservativ, og guiden en ulastelig antrukket ung mann, i skjorte og slips, ble reaksjonene altså så sterke. Ingen av opplysningene som framkom var nye og revolusjonerende, de var alle allerede framlagt av helsedirektør Karl Evang, i en bok han utga så tidlig som i 1932. Billedmaterialet var hentet fra en dansk bok som var fritt til salgs i alle byens bokhandlere våren 1969 (Füerst 1969). Allerede i 1927 slo overlege Carl Schiøtz fast i sin bok ”Skolealderen”, at det at det skulle være farlig å onanere var ”det reneste vrøvl!”. Det var nødvendig å slutte med skremselspropagandaen og de fordømmende holdningene, og i stedet få til en naturlig samtale rundt temaet (Schiøtz 1927:103). Schiøtz var nok forut for sin tid, men samfunnet hadde ikke gjort særlig framskritt på de drøyt førti årene som hadde gått siden Schiøtz’ bok kom ut. En plakat med bilde av to nakne kropp og påskriften ”Det er dejligt!” ble for mye for mange.

En medisinstudent underviser en gruppe unge om seksualitet og prevensjon. (Foto:SP)

På 1950-tallet var det fremdeles uskylden som rådet. Et og annet bryst dukket i ny og ned opp på kinolerretet, men utover i 1960-årene begynte ting å endre seg. Mote, kropp og klær begynte å bli eksponert i samfunnet på en helt annen måte en tidligere.

Underholdningsindustrien spilte her en viktig rolle, og nå ble det lansert filmer som inneholdt både vold og sex. I Stockholm fantes det til og med egne kinoer som kun viste pornografiske filmer - utenkelig i Norge (Leijonhufvud 2008:87). Et annet eksempel på at kropp og seksualitet nå var mulig å snakke om og vise fram, var utstillingen "Hon - en katedral" på Moderna Museet i Stockholm 1966. Den franske kunstneren Niki de Saint Phalle hadde, i samarbeid med Per Olof Uitvedt og Jean Tinguely laget en enorm kvinneskulptur - 27 meter lang - som lå på ryggen og skrevet. Inni fantes nok en utstilling, og inngangen var gjennom kvinnens vagina. På teaterscenen gikk det nå også an å opptre naken, i musicalene "Hair" og "Oh Calcutta". I sistnevnte var samtlige skuespillere uten en tråd på kroppen (Leijonhufvud 2008:88-90).

Impulsene fra Sverige var viktige. Sverige var et land det var naturlig å sammenligne seg med, nordmenn hadde svensk tv, og ungdommene på "Et sted å være" samarbeidet som kjent nært med de svenske aktivistene bak "Alternativ Jul" og "Alternativt Samfunn". I Sverige var det langt lettere enn i Norge å skaffe prevensjon. Allerede i 1959 kom de første kondomautomatene opp i Stockholm, diskret plassert, men på strategiske steder. Svenske RFSU arbeidet utrettelig for å få unge til å beskytte seg under samleie, og utover 60-tallet ble automatene flere og åpenheten større. En middelaldrende Stockholmer mimrer poetisk fra sin ungdom: "Varje kvarter lystes i kvällingen upp av kondomautomaternas blekblå eller gula sken" (Bergman 2005:38). RFSU fikk til og med statlige midler til å forske på hvordan de

kunne bedre kvaliteten på sine kondomer, ved et laboratorium i Jacobsberg. De hadde også sin egen butikkjede, "Blommor och Bin", som på det meste hadde et førtitalls butikker, og solgte klær, i tillegg til preventiver (Sundling 2007:114).

I Oslo var derimot den blotte tanken på en kondomautomat på åpen gate utopisk. Selv om det i Stockholm fantes de som rynket på nesen, applauderte de unge tiltaket (Bergman 2005:38). Svenske RFSU formulerte seg slik i en annonse for kondomer: "Kan hon lita på deg? Bäst att använda..." De ønsket å få mannen til å ta ansvar, og kondomene kom hjem til deg i diskret emballasje (Ekman 2009:92). Slikt så du ikke her hjemme på 1960-tallet; forskjellene mellom de to nabolandene var store. "Et sted å være" sto sannsynligvis bak Oslos første kondomautomat. Hvis man ser bort fra automatene som senere dukket opp på herretoalletter rundt i byen, var det også den eneste. Kondomautomater på offentlig gate var et fenomen som aldri kom hit. Ved å dele ut gratis prevensjon, var de norske aktivistene i ferd med å få til noe av det samme som deres svenske meningsfeller hadde oppnådd: større åpenhet, og mulighet for å stille spørsmål. Hvis en pike i Norge ville ha preventive midler, måtte hun gå til familiens lege. Var hun under 18 år, måtte foreldrene være med (I-8.K1939). Det er verdt å nevne at et i land som Øst-Tyskland var det langt enklere å være ung kvinne når det kom til kropp og seksualitet enn i velferdsstaten Norge. I DDR startet seksualundervisningen allerede i 5.klasse. Alle jenter over 16 år kunne, uten å måtte svare på ubehagelige spørsmål, få utdelt p-piller, og det beste av alt - de var gratis. Dertil fantes daghjems plasser til alle som trengte det, slik at det ble enkelt å gå ut i jobb etter svangerskap og fødsel (Rückel 2008:71).

Det gryende engasjementet for kvinnesaken var også tett knyttet opp mot temaet seksualitet. Ønsket om å kunne bestemme over sin egen kropp preget abortsaken utover hele 1970-tallet. På "Et sted å være" kjempet den danske studenten Neel Fasting en hissig kamp for å opplyse kvinner om deres rettigheter. Hun hadde funnet ut at det ble foretatt mellom 13 000 og 15 000 aborter i Norge hvert år, hvorav kun ca.5000 ble utført lovlig (Politiken 4/9-69). Fasting var aktiv i sosialgruppa på Vaterland, og var også medlem av kulturutvalget i Det Norske Studentersamfunn. Det var i samarbeid med dem hun utga folderen "Hvordan får jeg abort" som ble trykket i 50 000 eksemplarer, og søkte å gi norske kvinner informasjon svært mange ikke kjente til. Selv om lovverket var strengt, var det ikke umulig å få innvilget abort i Norge. Det var likevel en møysommelig prosess, som kunne virke svært nedverdiggende på de kvinnene som ga seg i kast med den. For å få innvilget abort måtte man ha en særdeles god grunn, for eksempel økonomiske problemer, svært mange barn fra før, nerveproblemer eller

sosial nød. Du måtte gå til lege så raskt som mulig etter at graviditeten var påvist, og legge alle sider av saken fram for ham eller henne. Deretter, hvis legen mente du oppfylte kravene, ble en søknad sendt inn til abortnemda ved sykehuset, som skulle se på saken. Kvinnen ble innkalt flere ganger, både til undersøkelse, og for å avgi forklaring for nemda. Til tross for denne omstendelige prosessen, ble de fleste søknader avslått. Ville kvinnen anke, måtte hun gjennom samme prosedyre en gang til, med ny lege og ny nemd. For mange ble saken avgjort av ren synsing, og hvilke grunner som ble ansett gode nok til å forsvare abort varierte sterkt med den enkelte lege, og fra nemd til nemd. Til tross for de dystre utsiktene ved uønsket graviditet, fantes det altså en teoretisk mulighet for abort, og dette søkte folderen å opplyse om. Den siterte de aktuelle paragrafene i abortloven direkte, og opplyste videre om hvordan selve inngrepet ble utført, eventuelle ettervirkninger, samt faren ved å ta illegal abort. På baksiden slo folderen fast at det var mange grunner til at man havnet i en situasjon hvor man ønsket abort, og at det ikke nødvendigvis var kvinnens egen skyld. Mangelen på seksualopplysning, og dårlig tilgang på preventiver ble selvsagt nevnt. Avslutningsvis ble kvinner igjen oppfordret til å benytte seg av tilbudet som faktisk fantes, og sammen være med på å sørge for at legal abort ville bli enklere og vanligere. Nederst var det poengtert: ”Denne folder henvender seg til begge kjønn” (Abortfolder:1969).

Det var ikke lett å være kvinne i 1969. Det høres fort ut som en klisjé, men dette er et utsagn som kommer fra kvinnene selv. Det var et faktum at kvinnen i mange situasjoner var fullstendig prisgitt andre, stort sett menn, når det gjaldt så viktige ting i livet, som for eksempel retten til å velge å få barn eller ikke. Svært mange kvinner fikk en psykisk helseknekk når ble mødre. De var ikke blitt opplyst om hvordan de kunne unngå graviditet, likevel fikk de overhodet ingen hjelp, verken når de var blitt gravide, eller når de senere satt der med barnet. Det fantes ikke på langt nær nok daghjemsplasser, og få økonomiske hjelpetiltak, hvormed kvinnen for eksempel kunne starte på en utdanning, og man fikk ikke arbeidsledighetstrygd hvis man ikke fant noen jobb, noe som var en selvfølge for menn. Mange kvinner forsøkte å få abort på illegalt vis, med strikkepinner og mystiske urteavkok, ofte med tragisk resultat (I-8.K1939).

”Et sted å være” fikk voldsom kritikk fra flere medier fordi de brukte av den bevilgede pengesummen til å dele ut gratis prevensjon, og til å trykke opp abortfolderen. Igjen ble de anmeldt av Anders Langes parti. Sannheten var at Neel Fasting lånte 500 kroner av ”Et sted å være” for å trykke opp folderen (Nygaard 1970:18). Deretter møtte det opp fem glødende

engasjerte jenter, som hjalp henne å dele den ut. Fasting følte at det rett og slett måtte startes en aksjon mot dobbeltmoralen i samfunnet. I den påfølgende debatten ble det snakket mye om at "livet er hellig", noe Fasting da mente også måtte gjelde for voksne mennesker. Kvinner ble behandlet umoralsk, og samfunnet motsa seg selv ved å appellere til kvinnens verdi som mor, samtidig som det i praksis umyndiggjorde henne. Var ikke kvinnens liv like viktig som barnets? Fasting var også engasjert i seksualopplysningssaken, og mente slik undervisning måtte inn i skolen på en ordentlig måte, slik at uønskede svangerskap kunne unngås. Hennes engasjement på "Et sted å være" favnet bredt og tok for seg svært viktige samfunnsspørsmål. Debatten som fulgte ble intens. Medias dekning var massiv, og Fasting ble innbudt til en rekke paneler og debatter om abortspørsmålet. Hun mottok også brev fra kvinner som trengte hjelp i abortspørsmål. Folderen ble spredt rundt i landet; mange foreninger, politiske lag, gymnas og høyskoler fikk tilsendt hundrevis av eksemplarer. Blant de som ba om aller flest var Arbeidernes Ungdomsfylking i Oslo (1000 eks), Oslo Yrkesskole (4000 eks) og selvsagt dr. Aud Blegen Svindland (10 000 eks.) Folderen ble også distribuert i mindre antall til leger, bokhandlere, privatpersoner og andre interessegrupper. Blant de politiske forbund som ba om å få folderen tilsendt var både Unge Venstre, og Arbeiderpartiets kvinnesekretariat. Det var altså tydelig at Fasting hadde mange med seg i kampen for folkeopplysning (I-8.K1939). Det kunne også trengs, for mange av argumentene i abortdebatten må ha fortont seg fullstendig absurde. Lege Klara Leivestad figurerte i flere medier, og uttalte at "Fri abort kan ende med at vi dreper vitenskapsmenn, og gir liv til idioter". Hun mente videre at vesten trengte alle menneskene de hadde; "Fri abort ville i sin ytterste konsekvens føre til at vi ble et svakere folk, og et lettere bytte for angrep fra øst" (Dagbladet 14/10-69). Det er vanskelig ikke å trekke på smilebåndet av et slikt argument. Hvis kvinner får ta abort som de vil, kommer de slemme kommunistene og tar oss! Selv om frykten for den kalde krigen lå i tiden, var dette å trekke abortdebatten langt ut av sin sammenheng, og å gjøre kvinnen ansvarlig for store samfunnsproblemer hun aldeles ikke hadde skyld i. Kvinnens posisjon i samfunnet var i det hele tatt gammeldags; som ung gjaldt det å bli gift raskt, livet gikk med til å passe barn og stelle for mannen, og ved fylte førti var hun uinteressant (Andersen 1976:226).

Forskningsstipendiat Einar Kr. Svendsen skrev til og med i en kronikk at de ivrigste forkjemperne for økt liberalisering og fri abort, var kvinner som hadde hatt liten eller ingen befatning med selve inngrepet (Bergens Tidende 31/3-70). Han kunne ikke vært lengre fra sannheten; svært mange av kvinnene kjempet på bakgrunn av personlige erfaringer, og de som ikke selv hadde vært direkte i en abort-situasjon, hadde ingen problemer med å levendegjøre seg de nedverdiggende holdningene disse kvinnene ble møtt med. De fantes

overalt i samfunnet og var grunnen til at det ble drevet kvinnekamp. Med sitt utsagn manet nok bare Svendsen til ytterligere kamplyst. Abortstriden var bare en del av det store kvinneopprøret som komme til å fortsette utover 70-tallet (I-8.K.1939).

Neel Fastings innsats for kvinners rett til fri abort og for åpenhet rundt seksuelle spørsmål, var med på å øke bevisstheten blant norske kvinner for hvordan de med egne midler kunne endre sin situasjon. Det ble en langvarig kamp før loven om fri abort endelig gikk igjennom, i 1978. Da var det gått nesten ti år siden ”Et sted å være” (Alnæs 2003:332). Fasting og ”Et sted å være” satte i gang et engasjement som strakte seg utenfor landets grenser (Fasting var dansk), og sammen var de helt klart en medvirkende årsak til at norske kvinner endelig kunne få bestemme over sin egen kropp (I-8.K1939).

Musikk, teater og kunst – kultur i en ny retning

Helt fra begynnelsen av, var det mening at kunst og kultur skulle spille en viktig rolle på ”Et sted å være”. Dagsprogrammene (se vedlegg), viser at det hver eneste dag, uten unntak, forgikk minst ett kulturelt arrangement på Vaterland. De unge ønsket å skape et kreativt og inspirerende mangfold, og knyttet til seg både musikere, grafikere, komponister og skuespillere. Alle som deltok arbeidet gratis og mottok ingen honorarer.

På programmet sto for eksempel møter med ulike komponister: Arne Nordheim, Kjell Skyllstad, Egil Hovland, Rolf Aamodt, og ekteparet Maj og Gunnar Sønstevoll. Gjennom foredrag og diskusjoner ble tilhørerne kjent med den moderne, og i mange tilfeller utilgjengelige, samtidsmusikken. Under et av foredragene underviste Arne Nordheim om ”høyre og venstrelyder”. Publikum satt på gulvet, i vinduskarmer og langs veggene mens Nordheim vandret gestikulerende mellom dem. Kalle Fürsts film formidler dette arrangementet direkte, og idet kameraet skrus på har Nordheim akkurat gjort rede for at lyden ligger på fire spor, slik at klangen roterer rundt i rommet. En knitrende, sitrende lyd høres, ispedd en stemme som snakker langt borte fra. ”Det er jo slik her i livet at ting er til høyre eller venstre, så vi kan si dette var en høyreopplevelse, men hvis vi nå tenker oss en ren venstreopplevelse av saken, så vil den komme i den kanalen der.” Nordheim peker, og et slags ring høres, etterfulgt av dype lyder, som om noen snakker inne i en tønne. Deretter settes lydene sammen, og Nordheim gir oss et ferdigkomponert stykke helt moderne og annerledes

musikk. Metallisk og industrielt, publikum sitter andektig og lytter, men om det er av genuin interesse, eller av respekt for NRKs filmteam, er vanskelig å si.

Komponist Arne Nordheim under ett av sine foredrag. (Foto:SP)

Fokuset på samtidsmusikken ble ytterligere forsterket gjennom møtet med de ulike komponistene og en filmvisning om den tyske samtidskomponisten Karlheinz Stockhausen. Kjell Skyllstad, som ledet musikkavdelingen på Vaterland, hadde sammen med deltagerne pyntet sitt klasserom med store FNL-flagg og plakater med sitater av nevnte Stockhausen. Man ønsket å ta avstand fra kommersialisering av kunsten. "Et sted å være" ville være en del av en kunstnerisk og samtidig politisk, revolusjon. Disse to hang nøye sammen. Sammen med flere musikkstudenter forsøkte Kjell Skyllstad å vise sammenhengen mellom musikk og politikk, ved for eksempel å opponere mot Hollywoods musikkindustri. Filmen "Song of Norway", om Edward Griegs liv, ble sett på som kommersiell utnyttelse av klassisk musikk (I-12.K1928). Denne musikalproduksjonen, med Toralv Maurstad i hovedrollen, var en påkostet Hollywood-produksjon, som sikkert var god norgesreklame med tanke på den vakre naturen som ble vist og musikken som ble spilt, men filmen ble grundig slaktet. Både teknisk og manusmessig ble den betraktet som et makkverk (Hennum 1994:19).

Daglig ble det også arrangert gratis kurs i gitar og blokkfløytespill (Nygaard 1970:27-31). Paradoksalt nok ble, som vi husker, de unge oppfordret av bokverket "Ung i dag" til å spille

selv på blokkfløyte. Det var neppe gratis blokkfløyteundervisning i et gammelt klasserom på "Et sted å være" boka hadde i tankene.

Kjell Skyllstad var en aktiv mann, og var også med på å starte Vaterland utrykningsorkester, som skulle drive oppsøkende virksomhet rundt i byen. Blant annet spilte orkesteret opp til dans på ulike aldershjem, og på et allmannamøte ble det meldt at behovet for dansemusikk på norske aldershjem var stort (Fürst:1969). Noen kvelder ble det arrangert musikalske kabareter og play-in's som tok avstand fra lettvinnt popmusikk (I-12.M1928). En play-in var en slags happening, der de som var tilstede kunne bidra spontant, med en sang, gitarspill, et dikt eller lignende.

Blant artistene som deltok, var kjente navn som Kari Svendsen, Lillebjørn Nilsen, Lars Klevestrand, Grynet Molvig, Helge Hagerup og Alf Cranner. Et av arrangementene hadde sågar fått navnet: "Anti-pop play-in", og noen av dem ble også overført direkte i NRK (Nygaard 1970:68-69).

At "Et sted å være" la stor vekt på musikk som virkemiddel i sin aksjon, er ingen overraskelse. Som vi tidligere har sett, hadde musikkindustrien tatt en ny retning med hippiekulturens oppblomstring, så dette var tendenser som lå i tiden. Mens det bare noen år tidligere var nok med en dansbar rytme og meningsløse tekster som "one, two, three o'clock, four o'clock rock" og "tutti frutti"; ordspill og morsomheter uten budskap, blomstret nå folk- og visesangen opp, såvel rundt i verden og så smått her hjemme. Donovan, Bob Dylan og Pete Seeger var bare et fåtall av artistene som nå frontet sitt politiske budskap gjennom musikk og sangtekster. For Dylan var melodien og rytmen, som tidligere hadde vært så viktig, i mange tilfeller helt underordnet. Mange av hans låter var lange monologer, kun akkompagnert av litt munnspill mellom avsnittene. I Norge kom det politiske inn i musikken litt senere, med grupper som Vømmøl, Amtmannens Døtre og et blomstrende artistliv på det radikale plateselskapet MAI, som alle gjorde seg gjeldene utover på 1970-tallet. Et eksempel er singelen "Fløtt deg EEC, du står i veien for sola" med gruppa Samspill, utgitt i 1972 (Førland & Rogg Korsvik 2006:124). Visetradisjonen var i gang i Norge for fullt, om enn politiske tekster ikke helt hadde fått gjennomslag ennå.

Gjennom å invitere artister med et budskap til Vaterland, kunne aksjonistene få en ekstra dimensjon ved sin underholdning, som tok mål av seg til å være mer enn bare atspredelse. Musikk kan nå fram til publikum på en helt annen måte enn en plakat. Det lå nok også et to-delt ønske bak play-in arrangementene og workshop'ene. Ved å klare å knytte til seg kjente

musikere økte man den generelle interessen for hele aksjonen, og publikum ville komme. ”Et sted å være” viste også god teft; artister som Lillebjørn og Kari Svendsen var helt i startgropen av sine karrierer, men ble senere landskjente, folkekjære artister. Lillebjørn og Kari var bare 19 år, og jevngamle med aksjonistene. Grynet Molvig hadde tidligere vært kjent kun som pop-sanger, men mot slutten av 1960-tallet brøt hun totalt med dette image, og erklærte seg radikal, noe som også påvirket hennes kunstneriske løpebane (Eggum, Ose & Steen 2005:350ff). Det faktum at artistene stilte opp gratis, er også et tegn på tidsånden som rådet. Penger til honorar fantes ikke, så dersom artistene hadde tatt seg betalt, ville ikke arrangementene blitt noe av. Men visesangerne kom. De må ha sett på ”Et sted å være” som en så viktig katalysator for unges engasjement, at de følte det var riktig for dem å stille opp. Budskapet var overordnet alt annet. The times were definitivt a-changing. Vi skal se at dette også gjaldt andre kunstformer.

I teatersalen på loftet ble ”Spillet om Lasse Menneske” framført, av elever fra Statens Teaterhøyskole. Ragnhild Hilt var pådriveren som mobiliserte Kirsten Hogseth, Arne Lindtner Næss og Erik Hivju, som alle gikk i samme klasse. Fra kullet under seg fikk de med Vidar Sandem til å spille tittelrollen. Stykket var skrevet spesielt for ”Et sted å være” og handlet om militærnekting. Lasse blir innkalt til førstegangstjeneste, men vil ikke tjenestegjøre i verken marinen, flyvåpnet eller hæren. Offiseren på sesjon stusser over etternavnet hans: ”Menneske? Hvordan staver man det?” Lasse får avslag på sin søknad om fritagelse, og blir sendt rundt i systemet. Under tvil blir han til slutt innvilget siviltjeneste, og blir satt til å grave i jorda, såkalt ”fredsskapende arbeid”. Lasse nekter igjen. Han forstår ikke hva graving i jorda har med fred å gjøre. Denne gangen blir han idømt fengsel i en måned, for å nekte å utføre sin borgerplikt. Han nekter igjen. Straffen blir til to måneder. Han nekter. Tre måneder. Alle skuespillerne har like kjeledresser, og kun hodeplagg markerer deres status og virke. De står i ring rundt Lasse, mens han dyttes fra den ene til den andre. ”Fire måneder”, ”fem måneder” roper de. Til slutt kastes han ned på gulvet (Füerst:1969).

Lasse representerte det lille mennesket i det store systemet. De fire andre representerte statsmakten. Siste linje i avslutningssangen var: ”Man må nekte totalt, man må nekte totalt, nekte totalt” (I-13.M1947).

Fra prøvene på "Spillet om Lasse Menneske". Med flagg, f.v. Erik Hivju, Ragnhild Hilt, Vidar Sandem, Kirsten Hogseth og Arne Lindtner Næss.

Militærneking og fredsarbeid var temaer som var i tiden, og også på "Et sted å være". I 1968 kom Johan Galtung og Arne Næss' bok om Folkereising mot Krig i ny utgave på Pax forlag. Folkereising mot Krig (FMK) og Ikkevolds-gruppa var aktive på Vaterland. I deres paroler het det at fredsarbeidet måtte bli uavhengig av partipolitikken. Ikkevold var et forum for radikal pasifisme. De kjempet mot et samfunn de mente var i ferd med å bli et militærsamfunn, og ønsket, som det fremgår av navnet, å løse verdensproblemene på fredelig vis. I tillegg var også Vietnamgruppa og Nei til atomvåpen sentrale. Selv om "Spillet om Lasse Menneske" var et svært enkelt stykke med enkle virkemidler, hadde det en gjennomslagskraft hos publikum. En av jentene på "Et sted å være" forteller at stykket grep henne så sterkt at hun så hver eneste forestilling (I-3.K1943). Stykket vakte begeistring blant de unge, men også oppstandelse. I en scene ble det norske flagget lagt på gulvet, hvilket skapte voldsomme reaksjoner, også når stykket etter "Et sted å være" dro ut på turne. Kalle Fürst ble pålagt å klippe bort denne spesielle scenen fra sin dokumentarfilm; den ble for mye for NRKs ledelse. Noe slikt kunne ikke vises på TV (I-5.M1944).

For skuespillerne som i felleskap satte opp "Spillet om Lasse Menneske", ble møtet med "Et sted å være" en mulighet til å treffe andre unge radikale. De kom sammen på en felles plattform i protest mot det en av dem karakteriserer som et stadig kaldere samfunn. Skuespillerne var heller ikke bare skuespillere, de ble involvert i resten av aksjonen. Flere satt nattevakt og hjalp til med inneliggerne (I-7.M1947). "Et sted å være" fylte et behov de unge skuespillerne hadde. Aksjonistene tok godt vare på dem, og ga dem massevis av positiv feedback. "Det fikk oss til å føle oss litt viktige", forteller en av skuespillerne. "Det skjedde så

mye rart der, så mye jeg ikke hadde mulighet til å følge med på, men det var fantastisk.” På Teaterskolen var alt strengt og regulert, de unge gledet seg til å komme til Vaterland om ettermiddagene. ”Et sted å være” ble et fristed hvor man slappet av, i et veldig inkluderende miljø. Det var rett og slett fint å være der (I-7.M1947). Norges første gateteater, Teateret Utenfor, var også inspirert av ”Et sted å være”. I mai 1969 inntok teateret plassen foran Manglerud senter, og med en innleid lastebil som scene spilte de et kort, enkelt stykke om en mann som blir drept i krig. Teateret Utenfor fikk ikke holde på lenge før de ble arrestert av politiet, og fjernet. Før fremstøtet på Manglerud, var stykket oppført i skolegården på Vaterland under et større kulturarrangement (Aktuell 20/69). Det var tydelig at ”Et sted å være”s påvirkningskraft var stor, og at unge utenfor aksjonen raskt plukket opp deres ideologi og friske framgangsmåter.

Ved siden av teatersalen på loftet hadde billedkunstnerne sitt verksted. Her ble det drevet med grafiske trykk, silketrykk og plakattruksjon til promotering for ”Et sted å være”.

Kunstnerne som senere skulle bli ledende i GRAS-gruppa, hadde begynt å etablere seg i en kondemnert gård i Skippergata i allerede i 1959. Sentrale aktører her var Ole Rinnan, Willi Storn og Per Kleiva. Strøket var ikke lenger godkjent til boligformål, men snart var huset likevel fylt av kunstnere og jazzmusikere, og i løpet av 60-årene skulle ”Skippergata” bli et berømt og beryktet kunstnerkvarter. For kunstnerne ble gården et fristed, alt var ustelt og shabby. Beboerne ønsket et arbeidssted hvor de kunne utfolde seg fritt og spontant (Hennum 2007:22). Da ”Et sted å være” kom i gang, var det vel ikke mer enn naturlig at Per Kleiva og Willi Storn opprettet silketrykkverksted på loftet. ”Et sted å være” var bare en større variant av kollektivet i Skippergata, der beboerne levde på avisbudlønninger og studielån, og hadde så lite penger at de knertet duer på loftet, og ellers skaffet seg mat ved å hente forsyninger i bakgården hos konditoriet Ritz. Der ble gårsdagens brød og boller tømt i en container hver ettermiddag (Hennum 2007:23).

Kunstnerne som holdt til i Skippergata og på loftet på Vaterland var blant de nye, unge kunstnerne, som ikke lenger ønsket en passiv, uengasjerende kunst som bare hadde det formål å være dekorativ. Allerede i 1964 begynte det å ulme i miljøet, da gruppen ”Unge refuserte kunstnere” gikk sammen om å lage sin egen utstilling, etter at de ikke hadde sluppet gjennom nåløyet til Statens Høstutstilling. Gruppen mente juryen var gammeldags og sneversynt, og oppfordret til samfunnsengasjement. Det som var viktig, var ikke om kunsten ville overleve

på sikt, men at den hadde aktualitet og kunne inspirere der og da. Willi Storn mente systemet kneblet unge kunstnere, og hindret kunstens ekspansjon (Hennum 2007:47ff).

Mange ulike hendelser var i ferd med å skape bevegelse i kunsten. Vi har allerede hørt om Moderna Museets utstilling ”Hon – en katedral”, som ikke bare var med på å gi publikum et mer avslappet forhold til kropp og seksualitet, men som også bokstavelig talt inviterte tilskuerne inn i kunsten på en annen måte enn tidligere. Moderna Museet viste allerede i 1961 en utstilling med ulike uroer, mobiler, skulpturer og mekaniske innretninger som ristet og skramlet. Blant kunstnerne var den amerikanske billedhuggeren Alexander Calder, Jean Tinguely og Marcel Duchamp. Her ble publikum oppfordret til å selv aktivt leke i utstillingen: puste og dytte på mobiler, sykle og sveive på skulpturer. Med utstillingen fulgte en heftig debatt om dette virkelig var kunst. Var det bare en jippo, eller var det et forsøk på å avmytifisere kunsten, rett og slett en nødvendig provokasjon som lå i tiden?

I Norge hadde ikke debatten kommet like langt. Her diskuterte man fremdeles figurativ vs. non-figurativ kunst. Det politiske budskap i kunsten var noe helt nytt. Kjartan Slettemarks Vietnam-bilde ble et slags symbol på hva som var i gjære. På ”Et sted å være” hadde Per Kleiva og Willi Storn innrettet seg i et provisorisk verksted på skolens loft. Kleiva underviste i serigrafi (silketrykk), ved hjelp av en gammel silketrykkasse en venn hadde spikret sammen, i tillegg til å produsere plakater til alle debatter og arrangementer. Like vanskelig som boligsituasjonen var i sentrum, så også kunstnerens forsøk på å skaffe et sted å arbeide. Det var umulig å oppdrive et atelier i Oslo sentrum, og løsningen ble enten å flytte inn i bitte små kondemnerte hybler som ikke lenger var godkjent til boligformål, eller å flytte langt ut av byen. Kunstnerne, arkitektene og de unge på Vaterland hadde alle felles interesser. De ønsket et levende sentrum der mennesker dominerte, de ønsket ”Et sted å være” og de ønsket å bli tatt på alvor. Da formannen i Unge Kunstneres Samfunn i 1966 ble intervjuet av Handels og Sjøfartstidende, var journalisten mer opptatt av formannens lange hår og skjegg, og hvor mange demonstrasjonstog han hadde gått i, enn kårene for unge kunstnere i velferds-Norge. Fokus lå tilsynelatende på feil sted. Den politiske kunsten var helt nødvendig, og sammenfalt med de kreative planer som forelå for ”Et sted å være” utstillingene. Politisk kunst, politisk musikk, politisk teater.

Kryssrelasjonene i miljøet var åpenbare. De mange artister og poeter som gikk inn og ut av kunstnerkollektivet i Skippergata, var de samme som deltok på Vaterland. Alf Cranner,

Lillebjørn Nilsen og Jan Erik Vold er eksempler på dette. Sammen med kunstnere som Kleiva, Storn, Slettemark og Rinnan, for å nevne noen, var de en del av miljøet på Club 7, et samlingssted for venstreorienterte radikale i kultur-Norge. Ut av miljøet på "Et sted å være" sprang også kunstnerkollektivet i Hjelms gate, der også Kjell Skyllstad var aktiv, og gruppen "Sosialistisk Kulturfront". Disse kjempet videre for å gjøre kunsten tilgjengelig for folk flest, blant annet gjennom "Aksjon Kritiker 69" der alle kunstnerne på Vaterland var involvert (Førland & Rogg Korsvik 2006:33-37).

Alle disse sammenhengene bunner i ungdommens, og også de ikke fullt så unges, trang til hele tiden å erobre nye arenaer. Kunstnerne, musikerne, teaterskoleelevene og de unge deltagerne på "Et sted å være" brøt med sine professorer, lærere og samfunnets gamle normer og gjorde alt selv. De skrev teaterstykket selv, de laget sine egne sanger, i Skippergata-miljøet ble det laget kunst av skrap fra søppelfyllinger og avfallscontainere. Det skulle være aktuelt, og man skulle mene noe. Da "Et sted å være" opphørte, fortsatte bare den politiske kunsten med fornyet styrke. Willi Storn tok initiativet til oppstarten av GRAS-gruppa mot slutten av 1969. De flyttet inn i et kollektiv i Hjelms gate 7, og GRAS markerte seg raskt med politisk kunst, for eksempel mot EEC og EF, i et uavhengig, sosialistisk felleskap. Selv om kunstnerne ikke var så lenge på "Et sted å være", ga aksjonen dem og deltagerne gjensidig inspirasjon. Dette gjenspeiles særlig i Per Kleivas bilde "Revolusjonen er i gang – følg på", med rød fane på svart bunn, som ble til på Vaterland. Under gruppesamtalen mot slutten av feltarbeidet kom det fram at deltagerne betraktet dette bildet som et symbol på alt "Et sted å være" sto for. Så viktig kunne altså kunst være. Revolusjonen var i gang, og den startet på Vaterland. Bildet favnet hele ideen bak aksjonen; engasjementet og følelsen av at noe endelig skjedde ble visualisert på en sterk og uutslettelig måte. Dette har informantene aldri kunnet glemme. De kreative kanalene var uhyre viktige, og trigget de unges trang til å uttrykke seg på nye måter, i samspill med eldre meningsfeller. De mer etablerte kunstneres glød hjalp de unge å finne sin nisje i opprøret, og uavhengig av hvilken kampsak som lå ens hjerte nærmest under "Et sted å være", favnet Per Kleivas bilde alle følelser og visjoner. "Kulturen ble en viktig kanal", som en av informantene sier det: "I musikken fant man "et sted å være"(I-12.M1928). Dette gjaldt nok også for de andre kunstformene.

Aksjon inneligger – sosialpolitikk og sosial handling

”Et sted å være” hadde under hele sin aksjonsprosess hatt mennesket i fokus. De ønsket et nytt syn på byplanleggingen, de ønsket at kunst og kultur skulle gi en dypere opplevelse enn bare å være pynt og staffasje, og de ønsket bedring av de sosiale forhold på mange ulike områder. Ikke minst kom dette til syne under Aksjon Inneligger. Å kalle denne for viktig, er en underdrivelse; her gikk man inn og endret enkeltmenneskers forutsetninger, man skapte en debatt tiden var overmoden for, og sammen klarte ungdommene å gi vanskeligstilte et varig botilbud, helt annerledes enn alt annet som fantes. For de unge aksjonistene var dette en opplevelse som satte sterkt preg også på dem. Her fikk både de og de besøkende se sosial fortvilelse i praksis. Døren opp til 3.etasje sto ikke åpen, som alle andre dører på skolen, men hvis man banket på, ble man sluppet inn. Enkelte kritiserte ”Et sted å være” og mente inneliggerne satt på utstilling, men inneliggerne selv syns det var helt greit å ta imot besøk. Dersom det kunne bidra til å åpne allmennhetens øyne, kunne folk kikke så mye de ville (Aktuell nr.17/69).

Det var svært mange bostedsløse i Oslo i 1969. Noe eksakt tall finnes ikke, men de var svært iøynefallende, og uteliggersituasjonen var et sentralt problem i samfunnsdebatten. Herbergene som fantes bidro ikke til å hjelpe brukerne, de var rett og slett et ”hælvete”, som en av informantene uttrykker det. De var nedverdiggende, ydmykende, og de store sovesalene fungerte dårlig. Det var ikke lett å få livet sitt på fote igjen når man ikke hadde snev av privatliv. Menn og kvinner ble holdt adskilt, gifte par fikk altså ikke bo sammen. Verdisaker måtte man nærmest putte i trusa for å få ha i fred. Det var korrupsjon og overgrep fra personalets side, en rett ut helt uholdbar situasjon, og mange valgte da også å heller bo ute, under broer og i portrom (I-1.K1943). I dag er det narkotika som er problemet blant uteliggere og tiggere, i 1969 var det alkoholen som knekket mange. Inneliggerne var alle alkoholikere i en eller annen form, noen var kommet så langt som til rødspriten, andre holdt seg til øl og sprit. Sniffing av lynol og kvistlakk var også et utbredt problem (I-8.K1939). Det første mange av inneliggerne gjorde da de kom til Vaterland, var å vaske seg og skaffe seg rene klær. Det var ikke hvilke klær som helst, hvit skjorte og slips skulle det være, da følte de seg som respektable mennesker. Mange av ungdommene var frikete og enklere i tøyet, men for alkoholikerne var det viktig å kle seg pent. Flere av dem gikk i dress og slips hver eneste dag (I-2.K1939). Da Aksjon Inneligger startet opp, hadde vel ingen av de unge sett for seg hvor stor den skulle vokse seg. Idealismen var der, de unge ville gjøre noe og det var ingen vits i å

ha store, flotte lokaler stående tomme. Uten egentlig å tenke så mye over hvilke problemer de snart ville stå overfor, hoppet de i det. Ingen hadde faglig kompetanse på de feltene som behøvdes, men det overordnet viktige var handling. Det hadde lenge vært slik at man hadde hatt ”Et sted å prate”. Nå hadde man ”Et sted å gjøre og være” (Füerst:1969).

Mange av uteliggerne var i elendig forfatning da de dukket opp. De unge ønsket i utgangspunktet et totalforbud mot alkohol på skolen, et krav om at inneliggerne måtte holde seg edru for å få hjelp. En idealistisk tanke, men umulig å gjennomføre i lengden, dette var mennesker som satt alt for tung i det til å kunne slutte å drikke på dagen. De fleste forsøkte likevel, og flere endte opp med delirium. Det var en skremmende opplevelse for de unge. De fleste var helt uforberedt på slike situasjoner, de hadde tenkt ”så lenge vi får dem inn og gir dem mat og klær, så vil alt bli bra.” Heldigvis hadde aksjonen knyttet til seg en lege, som ble kontaktet når medisinske problemer oppsto (I-8.K1939). ”Et sted å være” gikk aktivt ut for å skaffe ulltepper, sengetøy, bøker, bestikk og annet som trengtes for å gi inneliggerne et verdigere liv. Det ble blant annet satt inn en annonse i avisen, der man spurte etter slikt man trengte, som folk kanskje hadde liggende på loftet (Morgenbladet 28/4-1969). Indremisjonen hadde allerede bidratt med senger, og noen av de 20 000 kronene som var bevilget, ble brukt til å kjøpe inn mat (Morgenposten 8/4-1969). En informant forteller: ”Vi gikk også ut og regelrett tigget hos butikker og foretak i nærheten. Vi fikk inn masse god mat og andre ting vi trengte” (I-4.M1947). Kristen Nygaard ringte selv til Røde Kors for å skaffe ulltepper. Han var det man kanskje kan kalle ”lederen” av aksjonen, selv om det var meningen at alle skulle stå på lik linje. Det var nok både godt og nødvendig å ha en voksen koordinator, med gode kontakter og ekte engasjement, som kunne organisere og veilede (I-10.K1924).

Ved selv å gå ut og starte det som ligner moderne innsamlingsaksjoner, var ”Et sted å være” pionerer på sitt område. Ingen hadde tidligere engasjert seg i uteliggerne sak på denne måten. De hadde vært overlatt til seg selv og byens offentlige hjelpeapparat, som i en overvekt av tilfellene ikke fungerte tilfredsstillende. Deltagerne skaffet ikke bare mat og klær, de ga også av seg selv og sin fritid, noe som nå er blitt vanlig, men som den gang var noe helt nytt. De forsøkte en helt ny metode i rusomsorgen. I stedet for tvang og trusler, møtte de alkoholikerne med en mer menneskelig linje. De brukte samtale og naturlig samvær med samfunnsgrupper som førte vanlige liv som en del av terapien. Når inneliggerne fikk omgås en gruppe mennesker som ikke var på kjøret, men som tvert imot var til de grader oppegående, og interessert i å tilbringe tid sammen med dem, var det lettere for inneliggerne å holde seg

tørrlagt. De unge ble en inspirasjon. En av informantene forteller at hun fikk en spesiell venn blant inneliggerne. Hun vet ikke riktig hvorfor han ble så glad i akkurat henne, men han var alltid galant og sørget for å være ekstra oppmerksom mot henne. Det lå aldri noe ekkelt eller ufint i tilnærmingene hans, det var bare et ønske om vennskap. Dette syntes heller ikke informanten var merkelig, dette var menn som overhodet ikke var vant til å treffe vanlige jenter. De eneste kvinner de traff, var prostituerte. Det må ha vært en ny verden som åpnet seg for dem, en verden de en gang hadde kjent, men som de nok hadde mistet alt håp om å få kontakt med igjen (I-9.K1951).

”Aksjon Inneligger” var organisert slik at det var inneliggerne selv som drev stedet. De laget mat, byttet på å være vaktmannskap, og sørget for å holde seg selv og sitt i orden. Noen deltok også på andre deler av aksjonen. De følte et ansvar overfor de unge, som hadde gitt dem denne muligheten til å ”starte på nytt”, og dermed klarte de å holde seg fra å drikke. De ville ikke skuffe dem. Flere uttalte i intervjuer at de ikke hadde smakt alkohol siden de kom til Vaterland. Ikke en øl engang hadde de tatt. At de fleste sluttet å drikke, stemmer nok ikke helt med virkeligheten. Vi husker at Alternativ Påske endte i kaos etter at polet åpnet 3.påskedag og samtlige inneliggere sprakk. Nå ønsket tydeligvis avisene å gi et positivt bilde av Aksjon Inneligger, og trakk kanskje fram de beste eksemplene. En av informantene forteller om at flere inneliggere gikk på antabus, men hadde funnet en måte å oppheve virkningen av denne på, slik de kunne bli fulle likevel. Det gikk fremdeles i rødsprit og kvistslakk, som de silte gjennom loff. For dem var rusen en venn det var vanskelig å skille seg ad med (I-10.K1924).

En påstand jeg allikevel våger, er at alle inneliggerne fikk det bedre på Vaterland enn de hadde hatt det på andre institusjoner og behandlingshjem. På det tidspunkt de ulike hjemløse forteller sine historier, er det umulig å vite hvor lang tid det har gått siden de kom til ”Et sted å være”. Likevel, for mennesker som drakk seg fulle hver eneste dag for å glemme sine problemer og komme bort fra verden, viser fortellingene deres at en ny optimisme hadde gjort seg gjeldende i livene deres. Der tilværelsen tidligere kun dreiet seg om rus, hadde det nå dukket opp nytt innhold (Füerst:1969). Her er det nødvendig å stoppe opp. Hvordan kunne noe slikt egentlig skje? Dette dreide seg om mennesker som samfunnet for lengst hadde gitt opp, som gikk inn og ut av hospitser, og ikke hadde mulighet til å skaffe seg verken en jobb eller et sted å bo. Folk gikk utenom dem i byen, de luktet vondt og barna fikk beskjed av foreldrene om å holde seg langt unna. Så fikk noen unge mennesker på Vaterland skole en lys idé om å be dem inn til seg, og er vi tilbake til starten, ideologien som lå til grunn for hele ”Et sted å

være”. Samspillet mellom ungdommene og alkoholikerne skapte noe helt nytt og revolusjonerende i det sosiale arbeidet i Norge, og det var nettopp de *sosiale* problemene i Norge man ville sette fokus på. Her så man en direkte påvirkning det var umulig for myndighetene og kommunen å lukke øynene for. De unge hadde ingen faglig bakgrunn, i stedet brukte de sunn fornuft og medmenneskelighet. De forsto at hvis uteliggerne igjen ble sett på som mennesker, ville de få et annet syn på seg selv. Det høres latterlig enkelt og logisk ut, men det virker ikke som byens sosialomsorg overhodet hadde tenkt at empati og solidaritet kunne løse problemer i rusomsorgen. Disse menneskene var en byrde for samfunnet, og man ønsket kun å oppbevare dem, ikke hjelpe dem. Det enkleste løsningen var å late som problemene ikke eksisterte.

Hvordan de enkelte politikerne utviste ulike holdninger, vises tydelig av en kvinnelig deltagers fortelling fra ”Aksjon Inneligger”: både Werna Gerhardsen (Einar Gerhardsens kone), og Trygve Bratteli var på besøk på Vaterland, men deres holdning til inneliggerne, og deres ulike måter å nærme seg disse menneskene, på opprører informanten like sterkt den dag i dag.

”Werna Gerhardsen gikk rundt og snoket, fra rom til rom, for å se om det var rent og ordentlig, skulle inspisere. Senere en dag kom Trygve Bratteli og kona, de satte seg ned og snakket med inneliggerne, tok seg tid til å høre på deres historier og viste ekte interesse” (I-10.K1924).

Informanten bruker ordet ”menneskeforakt” i forbindelse med Werna Gerhardsen, og er med det inne på noe av det som var grunnleggende galt i rusomsorgen i Oslo på den tiden: det manglet vilje til å se på uteliggerne som mennesker. ”Et sted å være”-metoden la vekt på det motsatte, og nettopp derfor ble relasjonene mellom de unge og inneliggerne så skjellsettende for mange. De kom tett på hverandre, og tok del i hverandres liv.

”Vi lærte masse av dem. De var så ålrigte, mange hadde vært krigsseilere, de fortalte om hvordan de hadde hatt det ute, og når de kom hjem hadde de fått penger fra Neutraskipsfondet, men så var pengene blitt tatt fra dem. De lå i pappkasser og de hadde så mange historier” (I-2.K1939).

”Vi snakka med dem, blei venner med dem. Jeg tror folk lærte noe viktig om at selv folk som er utstøtt, faktisk er folk. (...) En del av de unge idealistene kom fra pent møblerte hjem og hadde kanskje litt sånne romantiske forestillinger, og så fikk de seg en sunn kollisjon med verdens realiteter. Åssen livet faktisk kan te seg for enkelte folk, og hvordan det gir utslag i hvordan man har det i hverdagen. Jeg trur det var mange som lærte en god lekse på det altså” (I-1.K1943).

Mange av de unge visste ikke hva godt de kunne gjøre for de hjemløse. En mannlig deltager forlangte julen 1969 å få låne sin mors fineste servise. Han ville lage jul for inneliggerne. Moren mente han kunne nøye seg med noen mer hverdagslige tallerkener, og en heftig krangel uunngåelig (I-4.M1947). For sønnen var ikke lenger familiens behov og tradisjoner viktige, for ham var det overordnede mål å hjelpe de svakeste blant oss. Moren var tydeligvis ennå ikke moden for denne tankegangen. Der sønnen satte sine egne ønsker tilside i tråd med det kollektive fellesskaps ånd, hang moren fremdeles igjen i det gamle mønsteret.

For første gang på mange år hadde inneliggerne fått noe de kunne kalle et hjem. Det er lett å idyllisere og kalle aktivistene på Vaterland for idealister. Når man ser tilbake, blir det hele en eneste lang solskinnshistorie om alkoholikere som slutter å drikke, som attpåtil får seg jobb, og begynner å delta i idealistisk arbeid. Det er ikke min hensikt å påstå at ”Aksjon Inneligger” var et lykkeland uten sidestykke, men det er nødvendig å se på hva som faktisk skjedde. Uteliggerne ble inneliggere, og faktum var at livene deres endret seg, iallfall den tiden de var på Vaterland, og for noen heldige også videre i det. Samspillet mellom dem og de unge fikk stor betydning for hvordan de grep an livene sine etter at de kom til ”Et sted å være”. En av deltagerne forteller om hvordan hun tok med seg inneliggerne på tur til Sognsvann. Hun hadde sin lille sønn i bæremeis på ryggen, og alle inneliggerne skulle passe på både henne og barnet. De ble kompisar, og selvsagt måtte inneliggerne få komme på skogstur, det var det ikke tvil i hennes sjel om! Det ble da også en flott tur for alle parter. På banen opp fikk den store gjengen stort sett sitte i fred, lukten skremte de andre passasjerene unna, men når følget først kom fram til Sognsvann, ville inneliggerne bade. De kledde av seg og løp uti. Informanten er overbevist om at ingen kunne hatt det bedre enn inneliggerne hadde det i det kalde vannet på Sognsvann akkurat da (I-8.K1939).

Det er nok forskjell på de hjemløse alkoholikerne på ”Et sted å være” og de narkomane som henger på Plata i dag. Til tross for at inneliggerne var langt nede, ser de som blir intervjuet av Kalle Fürst svært ordentlige og vanlige ut. Mange av dem ville man aldri gjettest at var alkoholikere. En informant forteller at flere av uteliggerne hadde jobber, som de klarte å passe den tiden de var edru. Mange var håndverkere, hun husker spesielt godt et ektepar som klarte seg bra. Informanten omtaler inneliggerne som ”flotte mennesker”, de forsøkte å leve vanlige liv, men omstendighetene gjorde det umulig. Når de kom til Vaterland, der de hadde et eget rom, fikk ansvar og traff mennesker som levde vanlige liv, ble forutsetningene for å lykkes med å holde seg edru, helt annerledes (I-10.K1924). Hvor dårlig stelt det var med

inneliggerne er vanskelig å si helt sikkert, men informantenes historier, samt featureartikler i pressen, vitner om mange triste menneskeskjebner.

”Jeg har vært innesperret, og jeg hadde sittet i fengsel nå, hvis jeg ikke hadde fått være på Vaterland skole. Jeg har bygd to hus, var edru i tre år. Så druknet alt i alkohol igjen. Jeg har mistet alt – har prøvd alt for å holde meg edru. (...) Nå har jeg fattet håp igjen. Jeg er ikke berettiget til det, men her på Vaterland skole blir jeg behandlet som et menneske. Jeg er ikke blitt avholdsmann her heller. Men periodene blir kortere, fordi jeg har et sted å gå til – et sted hvor de andre kjemper med de samme problemene og hvor vi, vi selv, bestemmer over våre liv.

For meg hjelper det ikke med antabus, ikke med innesperring, ikke med noen tvangsmidler. Jeg må få min egen vilje til å holde meg edru. Jeg øyner et lite håp nå. Jeg har havnet på fylla også i det siste, og De kan flire av meg, men jeg sier: Jeg må hjem til Kristen Nygård på Vaterland skole. Ikke til arrest, ikke til anstalt, men hjem til skolen. Jeg vil heller bo her enn gratis på Hotell Viking, fordi det som er her, er annerledes enn alt jeg har opplevd tidligere. Jeg øyner et lite håp...”

(Dagbladet 8/5-69)

Da ”Aksjon Inneligger” fortsatte utover sommeren og høsten, var Kristen Nygaard fremdeles en av de aller mest sentrale aktørene. Sammen med tre av sine nærmeste medarbeidere, ungdomsskolelærer Lisa Strindberg, stud.jur. Ole Tønseth og sosialarbeider Njaal Svensson, tilbragte han all sin fritid, og også mange netter på Vaterland (Dagbladet 8/5-69). En informant husker spesielt Nygaards personlige engasjement. Under ”Alternativ Påske” bestemte Nygaard og hans kone at alle inneliggerne fortjente ferske boller 1.påskedag. De sto på kjøkkenet hjemme og bakte og bakte, og kom med store ryggesekker til Vaterland. Ut trillet det som føltes som millioner av boller (I-1.K1943). Nygaards kone bakte også rundstykker i store mengder når det manglet mat, og familien Nygaard inviterte inneliggerne hjem til seg på Nesodden. Dessverre var det bare to som maktet å komme, for de andre ble det for sterkt og annerledes (I-10.K1924). Nygaards tanke var at inneliggerne på Vaterland skulle få en mulighet til å være seg selv. Han ønsket ikke den dobbeltmoralen resten av samfunnet la for dagen overfor dem, at betingelsen for å få hjelp var at de sluttet å drikke. Hans mål var å skape et miljø som var så menneskelig som mulig (Aktuell nr.49/69). På denne måten klarte aktivistene å få uteliggerne inn i en tilnærmet normal livssituasjon. De ble kamerater, og alkoholikerne fikk plutselig venner som selv ikke drakk.

Selvjustisen hos inneliggerne var også solid; en kvinnelig informant forteller en historie som illustrerer dette: En kveld en av inneliggerne kom svært beruset tilbake, fikk han ikke slippe inn. Reglen var jo at beboerne skulle holde seg edru, og selv om det ble lempet på forbudet,

var denne mannen i en slik forfatning at Kristen Nygaard ikke fant det forsvarlig å slippe ham inn. Mannen ble svært aggressiv, klatret opp på skoleporten, og klarte å få slått Nygaard i hodet med en tung gjenstand så han besvimte. Det gikk bra med Kristen Nygaard, han fikk legebehandling og var snart på bena igjen, men den mottagelsen oppvigleren fikk av de andre inneliggerne etter å ha gjort noe slikt deres Kristen, var ikke til å misforstå. Det var så vidt han våget å komme tilbake (I-10.K1924). Sterke bånd ble knyttet, det viser både denne historien, og den lille fortellingen om turen til Sognsvann. Inngeliggerne ga av seg selv for å beskytte og slå ring om de som hjalp dem.

To kvinner fortalte sin historie til pressen:

”Vi har ikke smakt alkohol siden vi fikk komme hit til Vaterland skole. Vi har følt oss trygge, og skulle vi ”sprekke” igjen, vet vi at vi ikke blir jaget. Derfor er det lettere å holde seg edru. Det holder hardt mange ganger, men vi tar en dag av gangen og føler oss lykkelige for hver dag vi er edru. Her er det ikke isolat, ingen uniformer, ingen tvang, ikke lufting, ikke slik at man følger seg som et slimet dyr. Vi, ja, vi føler oss som mennesker nå. Vi kan til og med hjelpe noen av de andre her på skolen. Kommer vi ut på gata igjen, og ikke kan vaske oss, ikke spise, ikke sove, da må vi drikke – for ingen kan vel holde ut å se seg selv tilskitnet, fillet, foraktet, fornedret.” (Dagbladet 8/5-69)

En annen inneligger uttalte: ”Bedre muligheter enn gjennom Vaterland-metoden har jeg aldri fått” (Dagbladet 8/5-69).

Det var sannsynligvis de unges glød og entusiasme som gjorde noe slikt mulig. Ettersom de ikke hadde de nødvendige fagkunnskapene, sammenkalte to av de kvinnelige deltagerne til et møte mellom ulike involverte aktører, i leiligheten hjemme hos den ene av dem. Hun hadde knapt møbler, en stålampe ble innkjøpt samme dag, men de innbudte fikk sitte på puter på gulvet, og alle kom: Uteseksjonen, psykologer, ungdomspsykiatrikere, en kriminolog, alle fremtredende skikkelser i samfunnsdebatten. Informanten kaller dette ”det første nettverksmøtet”, og det ga de unge nyttige impulser med på veien. I tillegg fikk de innbudte for første gang snakket sammen om hvordan problemene med Oslos hjemløse kunne løses på en bedre måte (I-3.K1943).

Da forløperen til Inneligger’n, ”Alternativ Påske” startet opp, var det som tidligere nevnt en voldsom pågang av uteliggere som ville inn. ”Et sted å være” ville egentlig ikke stenge noen ute, men forsto at de var nødt til å sette en grense. Det ble bestemt på allmannamøte at man skulle tilby et visst antall plasser, og at det skulle settes opp en vaktordning. Sammen med

uteliggerne kom også skakkjørt ungdom som sårt trengte tak over hodet. Dette ble en helt annen utfordring for "Et sted å være" enn alkoholikerne. Samtlige av de unge hadde problemer med narkotika, og mange var kastet ut hjemmefra. Det er lett å være idealistisk og tenke at "vi kan klare alt", men deltagerne på "Et sted å være" fikk nå se forhold mange ikke kunne forestille seg eksisterte. En informant uttrykker: "det var så jævlig at jeg aldri kommer til å glemme det" (I-2.K1939). De unge misbrukerne dopet seg nærmest kontinuerlig, mange kom fra overklassen, andre kom fra ubeskrivelige forhold hjemme. "Et sted å være" kontaktet Uteseksjonen og Barnevernet for å få hjelp, de hadde rett og slett ikke mulighet til selv å gi disse det tilbudet de trengte. De unge forsøkte likevel å gå inn og redde de som reddes kunne. En jente fra Rykkin bodde hjemme hos sin mor og en tilbakestående far, på ett rom og kjøkken i gammel gård med rotter i kjelleren. Det var så mye fukt i leiligheten at man ble helt våt når man gikk inn. Moren hadde massevis av barn, alle snørrete og skitne, som hun hadde fått med sin tilbakestående mann. "Et sted å være" hjalp moren til å sterilisere seg, så hun i det minste ikke fikk flere barn. Flere av deltagerne ble med jenta for å støtte henne når hun skulle besøke moren på sykehuset. Så forsøkte de å hjelpe jenta ut av uføret ved å få henne på folkehøyskole. Barnevernet ga dem penger til å kjøpe inn skolemateriell og det hun trengte, og det gikk bra en stund, til hun møtte en gutt, ble gravid med ham, og begynte å drikke igjen. En gutt ungdommene forsøkte å hjelpe, endte med å ta en overdose. Barnevernet ga ham jobb til sjøs, enda han knapt hadde en muskel på kroppen, og dermed havnet han på kjøret i København. De unge misbrukerne som oppsøkte "Et sted å være" var fra 17-18 år, opptil begynnelsen av 20-åra. Mange hadde gode evner, de var kreative og spilte i band, men de klarte ikke å holde seg unna narkotika. Noen gikk fra lege til lege og fikk resepter på morfin, og "Et sted å være" maktet ikke å holde dem rusfrie på samme måte som inneliggerne. De forsøkte, men utfordringene ble for store (I-2.K1939). For noen av aktivistene ble møtet med unge rusmisbrukerne mer enn de maktet. Ungdommene ble involvert i hverandre, de ble venner på samme måte som de ble venner med inneliggerne, men når sniffing og dop var hverdagen, måtte det på et punkt være stopp. En kvinnelig informant forteller at hun bare fikk nok. Hun måtte bort, hun klarte ikke mer. Selv om hun hadde fått et nært forhold til mange av dem hun forsøkte å hjelpe, greide hun ikke lenger å følge opp (I-9.K1951).

Da "Et sted å være"-aksjonen ble avsluttet, oppsto spørsmålet om hva som skulle skje med inneliggerne. Aksjonistene ønsket fortsatt å få benytte skolen, men problemer med brannsikkerheten gjorde det vanskelig. Brannvesenet uttalte, etter en befaring på Vaterland, at inneligger-virksomhet umiddelbart måtte opphøre. "Et sted å være" mente på sin side at

feilene brannvesenet hadde påpekt, lett kunne la seg rette opp (NRK 9/5-69). Det var også splid i Oslo Formannskap om hvorvidt man ønsket å gi ytterligere midler til aksjonen. Både Brynjulf Bull (Ap) og Albert Nordengen (Høyre) var begge likevel enige om at det ikke bare var å sette i gang med sosiale tiltak uten at disse var nøye behandlet i de rette instanser. I en debatt i NRK i mai 1969 stilte Martin Indregard og Kristen Nygaard, i tillegg til de to nevnte politikerne. De la i denne sammenhengen vekt på at uavhengig av hvordan saksbehandlingen hadde gått for seg, og uavhengig av hva som ville skje framover, så hadde "Et sted å være" skapt noe som var bedre enn det eksisterende tilbud til uteliggere og alkoholikere. Å avslutte prosjektet mens saken var oppe til behandling, for så eventuelt å starte opp igjen senere, syntes meningsløst (NRK 9/6-69). Det endte med at Inneliggerne fikk bli fram til skolen skulle rives. Når dette skulle skje, var uvisst. I november 1969 holdt aksjonen fremdeles til på Vaterland. Inneliggerne hadde flyttet ned i første etasje, der de selv hadde malt og gjort det hyggelig. Det var innredet små ett- og toroms hybler der beboerne selv hadde valgt ut hvilke tekstiler og farger de ville ha. Inneliggerne disponerte også en stor fellesstue, med radio og TV, velutstyrt kjøkken og et vaskerom med vaskemaskin og tørketrommel. Kokken selv var en av inneliggerne. Han hadde aldri vært borti yrket før, og så det som en utfordring å lage mat til femogtjue personer hver dag, men ingen klagde, så han trivdes. Kristen Nygaard hadde nå med seg omtrent tretti frivillige hjelpere. Det viktigste for "personalet" var å skape et godt og menneskelig miljø. Ingen av dem bodde selv på skolen, det gjorde kun inneliggerne, som ordnet seg selv (Aktuell 49/69.)

Natt til lørdag 22.august 1970 brant Vaterland skole. Taket flammet kraftig opp, og takkonstruksjonene i østre del av bygningen ble totalskadet. Også første etasje, der brannen hadde startet i et bebodd rom, ble sterkt ødelagt. Brannvesenet hadde på det meste elleve biler og omtrent førti mann tilstede, og man klarte å få alle inneliggerne uskadd ut, selv om mange mistet alt de eide. Tredje, fjerde og deler av andre etasje kom fra det relativt uskadd, men skolen var blitt ubeboelig, og man hadde fått et bevis på at brannsikkerheten ikke var så god som den burde vært. Politiet hadde en teori om at brannårsaken var røyking på sengekanten, men dette ble aldri endelig fastslått. Brannen betydde slutten på "Aksjon Inneligger" på Vaterland. Natt til mandag 24.august holdt ennå noen av inneliggerne til i bygningen, de laget mat i den mørklagte skolen og ordnet seg som best de kunne, men i løpet mandagen måtte de ut (Arbeiderbladet 24/8-70). Det har ikke lyktes å finne ut av alle detaljer i forbindelse med avviklingen, men Kristen Nygaard arbeidet iherdig for at aksjonen, i samarbeid med

kommunen, kunne skaffe nye boliger til inneliggerne. Dette fikk de etter hvert til, da et hus på Mosseveien ble tatt i bruk til formålet (I-10.K1924).

Aksjon Inneligger fikk en brå slutt, men Oslo hadde med den fått demonstrert en helt ny måte å drive omsorgsarbeid på. Dette var tanker og metoder som ikke tidligere var utprøvd i særlig grad. Tidens behandlingsmåter lignet de som lå flere hundre år tilbake i historien. Folk skulle gjemmes bort og tvinge. Selve mennesket var uinteressant, kun problemet i seg selv skulle behandles, uten at man var opptatt av å bli kjent med pasienten og med hva som lå bak problemene. Selv om "Et sted å være" ikke revolusjonerte rusomsorgen over natten, ble Aksjon Inneligger for mange av deltagerne en så sterk opplevelse at de senere valgte å utdanne seg i en retning der de kunne hjelpe nettopp denne gruppen mennesker.

Kapittel fire

Etterspill og veien videre

*I et av klasserommene på Vaterland sitter en ung mann i Lotusstilling, mens en annen spiller på fløyte.
(Foto:SP)*

Ikke bare idyll : problemer som oppsto

Til nå har vi sett på ”Et sted å være” med et betraktende blikk. Gjennom hendelsesforløpet og de ulike gruppenes virksomhet kan vi danne oss et bilde av hvordan det var å være deltager på Vaterland. Informantenes fortellinger og utsagn hjelper oss med dette. Et overordnet inntrykk, som også understøttes og gjentas igjen og igjen av deltagernes selv, er at det voldsomme aktivitetsnivået på skolen overskygget alt annet, og drev de unge framover. Det var som å leve i sin egen verden den tiden aksjonen pågikk, man var med på noe så stort og altoppslukende at det som eventuelt måtte være av problemer, ble stilt helt i skyggen. ”Et sted å være” kan kanskje betegnes som et to uker langt demonstrasjonstog, eller et gigantisk gruppearbeid. Til tross for positivitetsånden som rådet, er det ikke til å komme fra at ikke alt fungerte så godt som det burde på Vaterland. Det hersket rett og slett kaos. En av grunnene til dette var at planleggingen hadde sklidd ut, det ble rett og slett ikke planlagt noe særlig i det hele tatt. Alle som ville kunne få komme, de unge lot seg rive med av entusiasmebølge, og prosjektet vokste seg større og større for hver dag. Grunnideen om å gi unge et sted der noe skjedde, der man kunne engasjere seg, gikk man aldri bort fra, men den ble for utflytende. Til tross for enkelte lederskikkelser, var det all-demokratiet som rådet, og kampen mot kapitalismen ble til en kamp mot det aller meste. For eksempel var en av jentene på skolen engasjert i kampen mot fluortabletter. Hun deltok i alle debatter og arrangementer, og uansett hva som var tema kjørte hun sin en-kvinnes kampanje for å fortelle alle hvor farlige fluortabletter var (I-11.M1941). Fokus var med andre ord ikke alltid der det burde være. I tillegg hadde aksjonistene kort tid på seg til å få i stand de ulike utstillingene - omtrent to måneder. I ettertid var flere enige om at ting kunne vært gjort annerledes. Ingen hadde drømt om at utstillingene skulle trekke til seg så mange besøkende, folk gikk jo i kø gjennom klasserommene, og det beste hadde nok vært å velge en enklere form på stoffet som ble lagt fram. Mer bilder, mindre tekst, og dermed bedre tilgjengelighet for publikum. De unge innså også at det hadde vært bedre å konsentrere seg om færre og større temaer, det ville gitt en bedre helhet til arrangementet (Nygaard 1970:23).

Vi har sett at svært mye av det som foregikk på ”Et sted å være”, kom til helt spontant. Det var lett å få gehør for sine ideer. Dermed ble heller ikke alle prosjekter like gjennomtenkt, og ofte hadde man ikke redegjort godt nok for konsekvensene. Det kan virke som de unge arbeidet etter prinsippet: ”Ingenting kan gå galt så lenge man er engasjert og positiv”. Aksjon Inneligger er det beste eksempelet på dette. Ingen husker hvem som fikk ideen, men alle var enige om at den var god. Her var fallhøyden virkelig stor; med skolen full av hjemløse

alkoholikere, og kun ungdommer uten erfaring og kunnskap til å ta seg av dem, kunne det fort gått helt galt. Et annet uunngåelig problem, var bruken av narkotika på Vaterland. På et så stort arrangement, med så mange besøkende innom daglig, var dette ikke til å forhindre. ”Narkotika fryktes brukt på messen ”Et sted å være” ”, skrev Aftenposten, og fortalte at de unge samarbeidet med politiet om å få bukt med problemet (Aftenposten 14/4-69). Man forsøkte å stoppe misbrukerne med de midler man hadde til rådighet, og det er viktig å understreke at skolen aldri var noe fristed for narkotika. Det var allerede i oppstarten vedtatt på allmannamøtet at ”Et sted å være” skulle være rusfritt. Man forsøkte å sette ut vakter, og det ble også holdt en stor debatt om narkotikaproblemene, der blant annet helsedirektør Karl Evang deltok. Han hadde for øvrig like før uttalt at det fantes femti rusmisbrukere i Oslo. På møtet møtte et par hundre av disse opp. Selv om det naturligvis ikke var hyggelig for ”Et sted å være” å stri med narkotikaproblemene, fikk de i alle fall i gang samfunnsdebatten (I-9.K1951, I-11.M1941). Her må vi heller ikke glemme gruppen av unge rusmisbrukere som hadde dukket opp under Alternativ Påske. Disse brukte narkotika mer åpenlyst. ”Et sted å være” kunne ikke gi dem noe permanent botilbud, men kunne heller ikke nekte dem adgang til skolen. De unge ble en belastning, men paradoksalt nok ga de også en ekstra brodd til utstillingen om ”Det skjulte Norge”. Å se en purung rusmisbruker i en trappeoppgang var sosiale problemer på sitt verste - og beste. Det fantes knapt noen bedre måte å få vist fram det skakkjørte Norge på. Samtidig forsøkte man å hjelpe. De unge samarbeidet med politiet og barnevernet, for å forsøke å opprettholde en viss orden, men det gikk ikke alltid slik man ønsket (I-9.K1951).

De unge rusmisbrukerne og andre fra byens skyggeside, som tok skolen som sitt tilholdssted, gjorde sitt til at miljøet på Vaterland ikke bare var glede og entusiasme. Deler av det var også rått og brutalt. Man måtte passe på tingene sine, hvis ikke forsvant de; folk stjal. Mange mødre syntes ikke det var noe sted å være for fjorten år gamle lillesøster, selv om storebror tilbrakte hvert ledige sekund på Vaterland (I-4.M1947). Aksjonistene manglet den nødvendige kunnskapen for å håndtere de mange tilfellene som dukket opp. De hadde startet noe som nesten vokste dem over hodet. En mannlig deltager forteller:

”Vi manglet kompetanse, vi var naive idealister. Vi trodde vi kunne rette på alt, at vi med enkle midler kunne redde livene til mange mennesker, men det kunne vi jo ikke” (I-6.M1948).

Flere av informantene trekker fram at menneskene som holdt til på skolen, ikke hadde andre enn dem. Hva gjorde det med deltagerne å få et slikt ansvar? De hadde fått synliggjort

problemene slik de ville, men hva nå? Mange av de unge følte en lettelse da aksjonen tok slutt. Både fysisk og psykisk hadde ”Et sted å være” tappet dem for krefter, og et slikt kjempeprosjekt kunne ikke fortsette mer enn i en kort periode. Hva skjedde videre med deltagerne? Vi skal se på avslutningen av ”Et sted å være”, og hvordan aksjonen hadde påvirket de involverte. Det skulle vise seg at utstillingene knapt rakk å stenge, før nye grupper videreførte aksjonistenes ideologier, om enn i en noe forenklet utgave.

Husokkupasjonen i Karl den XIIs gate og Coca-Donald-samfunnet

Da pro-messen på Vaterland stengte, 30.april 1969, ble det ikke holdt noen spesiell markering eller høytidelig seremoni. Messen var over, og de unge arrangørene kunne puste ut (I-1.K1943). Med så mye oppmerksomhet rettet mot seg, skulle man tro at de fleste deltagerne nå ønsket å holde en litt roligere profil en stund, men allerede dagen etter var den første utbrytergruppen i gang. Torsdag 1.mai marsjerte en gruppe tenåringer fra Vaterland skole og bort til en kondemnert gård i Karl XIIs gate, bare noen meter lenger bort. De unge ropte slagord og bar plakater med påskriften ”Vaterland for folket”. Vel framme okkuperte de bygården, og nærmest isolerte den fullstendig, de ønsket verken politi eller utenforstående inn i gården. Aksjonistene barrikaderte straks dørene til de tomme leilighetene og tok seg til rette, unge jenter klatret ut i vinduskarmene og fortsatte å vifte med plakater, og Oslos antagelig første husokkupasjon var et faktum (Aktuell 19/69). Utover kvelden ble ungdommene stadig mer høyrøstede, og nysgjerrige tilskuere samlet seg i gårdsrommet. Venner av okkupantene kom med mat, ulltepper og Coca-Cola, som ble heist opp med tau gjennom vinduene. Etter hvert kom også et stort, svart flagg opp utenfor porten, sammen med en plakat med påskriften: ”Vaterland for folket. Boligokkupasjonen i Karl XIIs gate. Vi vil ha boliger. Nå okkuperer vi boliger i Karl XIIs gate 3” (Aftenposten 2/5-69).

De svært unge okkupantene red på bølgen av argumenter lagt fram av KANAL: mennesket skulle være i fokus i byplanleggingen, folk trengte gode boliger - og disse unge tok saken i egne hender. Der KANAL førte en muntlig debatt, grep okkupantene til andre midler. Deres aksjonsform var direkte handling. På ”Et sted å være” hadde de fått kjenne på følelsen av engasjement og fellesskap, og de hadde sett den enorme oppmerksomheten som ble arrangementet til del. Nå ville de prøve selv. Ingenting tyder på at okkupasjonen i Karl XIIs gate var særlig godt planlagt. Det fantes ingen sjefer eller talsmenn som kunne føre ordet i

debatter, og hvem som egentlig var initiativtagere var ytterst uklart. Okkupantene påsto de trengte boliger, men Aftenposten meldte at de fleste var så unge at det ennå var lenge til de skulle flytte hjemmefra. Det har ikke vært mulig å finne ut hvorvidt noen av okkupantene faktisk var hjemløse, men mange hadde nok ikke slike forhold hjemme som de gjerne skulle ønske seg. En jente fortalte at, jo, hun kunne jo godt bo hjemme, men hun ville så gjerne synge, og det kunne hun ikke når hun bodde i blokk. En annen såkalt ”ung, kvinnelig okkupant” proklamerte: ”I morra flytter kanskje mutteren inn også. Hun ha’kke noe mot å bo sammen med langhåra folk. Så er’a uten hus sjøl. Har ikke 25 000 til leilighet. Når mutter’n kommer så skal hu og jeg ha et rom for oss sjøl. Det blir fint” (Arbeiderbladet 3/5-69).

Det varte ikke lenge før ”Et sted å være” ble kritisert for å ture fram som de ville i Vaterland. Okkupasjonen ble straks satt i direkte sammenheng med den avsluttede messen, og mange var opprørt over den voldsomme måten de unge okkupantene slo seg fram på. Det hersker ingen tvil om at tenåringene var inspirert av ”Et sted å være”, men ledelsen på Vaterland var i pressen klare på at dette ikke var noe de hadde tatt initiativ til. En av inneliggerne som tok turen bort til Karls XIIIs gate, uttalte etterpå at han ikke hadde sett et eneste kjent ansikt (Arbeiderbladet 2/5-69). Likevel var nok noen av Vaterland-ungdommene engasjert i saken, en av informantene omtaler seg selv som sentral. Under en demonstrasjon utenfor den gamle bygården var politiet kommet til, og situasjonen var tilspisset. Bevæpnet med øks løp informanten i spissen for en gruppe aksjonister, og hogg seg gjennom porten for å komme inn. Det viste seg å være feil hus. Denne gården var fullt bebodd, og senere gikk alle tilbake og ba om unnskyldning, før de reparerte porten. Det var altså noen kryssrelasjoner mellom de to aksjonene, selv om det ikke ble uttalt offisielt (I-4.M1947).

Like lite som politikere og myndigheter visste hva de gikk til da de støttet ”Et sted å være”, visste de hvordan de skulle takle byens første husokkupasjon. Politiet foretok seg de første dagene svært lite. 2.mai ble det holdt et møte, med ordføreren i spissen, der representanter for okkupantene, ”Et sted å være” og de kommunale myndigheter var tilstede. Brynjulf Bull kalte det ”et orienterende møte”. Kommunen ville ikke foreta seg noe før de opprinnelige beboerne, en sykkelig gammel dame og to familier som ventet på ny bolig, var omplassert. Det var også brakt på det rene at brannsikkerheten i gården var under enhver kritikk, men hvem som skulle ta ansvaret, var uvisst (Morgenbladet 3/5-69). En representant for boligsjefens kontor forsøkte å forhandle med okkupantene, men de hadde spikret igjen vinduer og dører og forlangte at

han framførte sine argumenter fra bakgården, ved hjelp av høytaler. Det sier seg selv at boligsjefen fant dette lite fruktbart og valgte å forlate stedet (Arbeiderbladet 2/5-69).

Denne sidegrenen av "Et sted å være" er interessant på flere felt. Hvorfor valgte de unge å okkupere? Hadde de virkelig en agenda, eller ønsket de bare spenning og blest rundt sin egen person? KANAL var allerede tungt på banen i byplanleggingsspørsmålet, det var ikke nødvendig å barrikadere seg i en gammel bygård for å støtte deres sak. Et av de viktigste grunnprinsippene på "Et sted å være" var at alle jobbet sammen i et kollektivt fellesskap. Slik kunne man oppnå det man kjempet for. For tenåringene i Karl XIIIs gate lå denne påvirkningen tydeligvis i bunnen, men når aksjonen deres kom vel i gang, bar den mer preg av å være et ukontrollert sirkus. Ved å nekte å gå i forhandlinger med kommunen, syntes okkupantene å ha glemt at det nettopp var dialog og samarbeid som ga "Et sted å være" så overveldende resultater. Slik skaffet de seg både politikernes goodwill, skolebygningen og de 20 000 kronene. Det er dessuten ingen sak å okkupere når andre sørger for livets opphold for deg. Daglig fikk okkupantene tilkjørt mat og klær, antagelig fra venner og kjente. Jeg har allerede nevnt Coca-Cola, og dette er noe flere aviser legger vekt på; en av dem bruker sågar betegnelsen "store mengder". Hva tenkte disse tenåringene når de satt barrikadert i Karl XIIIs gate og konsumerte store mengder Coca-Cola? Her hadde vi nok å gjøre med ungdommelig umodenhet og en aksjon med lite gjennomtenkt agenda. Coca-Cola skulle vært en av hoveddannelsørene på Teenage Fair. De har aldri lagt skjul på at de er blant de tyngste på markedet når det gjelder å fremme konsumkultur og kjøpetrang hos unge mennesker. Coca-Cola var allerede i 1969 en merkevare som sto som et symbol på det storkapitalistiske samfunn, som motstanden mot lå til grunn for hele "Et sted å være"s eksistens; dette var deres store kampsak, den bakenforliggende ideologien som gjennomsyret alle utstillinger og arrangementer. Ved å storforbruke Coca-Cola, viste okkupantene i Karl XIIIs gate at de ikke hadde forstått noe som helst. De var inspirert av "Et sted å være", men trengte fortsatt mer tid til å finne sin form og forstå hva politisk engasjement egentlig dreide seg om. Okkupasjonen ble heller ikke langvarig. Gården brant, heldigvis uten personskafer, de unge ble fjernet av politiet, og det hele kokte bort i intet (Handels & Sjøfartstidende 9/5-69).

Kunstneren Willi Storn var også en av de aktive Vaterland-deltagerne som engasjerte seg i Coca-Cola. Hans bidrag var av en ganske annen karakter. Bare et par måneder etter at "Et sted å være" var avsluttet, ble Storns store installasjonsutstilling "Coca-Donald-samfunn – ikke ta meg" vist i Skien, og senere også i Oslo. Helt i tråd med tankegangen fra Vaterland, ønsket

Storn å skape et bilde av hvor marerittaktig vårt forbrukersamfunn var blitt. Allerede ved inngangen til utstillingen fikk de besøkende en forsmak på hvor det bar, i form av store glørete SALG-plakater. Videre var veggene smykket med cola-flasker, kartonger med vaskepulver, hermetikk og plastleker i tillegg til reklameplakater, kiosklitteratur, tegneserier, pornoblader, kondomer og ballonger. En korsfestet Kristus med snakkeboble, uttalte kort og konsist: ”Au!”. Willi Storn deltok selv på utstillingen, kledd i Sergeant Pepper uniform mens han ledet politiske debatter, visesang, og delte ut gratis silketrykk. Storn og hans likesinnede levde etter den amerikanske pop-kunstneren Claes Oldenburgs ord: ”Jeg er for kunst som gjør noe annet enn å sitte på ræva i et museum (Hennum 2007:153-156).

Linken til ”Et sted å være” er åpenbar: kunstnermiljøet på Vaterland ønsket å få ting til å skje gjennom engasjement og handling; dette var kunst som satte søkelys på nøyaktig de samme problemstillinger som ”Et sted å være”, og det var ikke kunst til å tjene seg rik av. Til tross for at ”Coca-Donald-samfunnet” satte publikumsrekord, ble ikke verket kjøpt inn av verken museer eller institusjoner. Slik installasjonskunst var rett og slett ikke kjøpsvennlig. Den ble laget kun med tanke på budskapet.

Der okkupasjonen av Karl den XIIIs gate 3 etter hvert kokte bort i kålen, etter hvert som pressen mistet interessen og huset ble revet, fortsatte Willi Storn og Per Kleiva sammen med sine radikale kolleger å lage politisk kunst med budskap, helt i tråd med ”Et sted å være”s grunnidé.

Den indre kulturhistorien

”Mennesket er ikke bare et produkt av kultur, men er selv aktivt skapende”, skriver Liv Emma Thorsen. Gjennom de liv vi har levd, har vi selv vært i stand til å påvirke våre eksistensielle betingelser. I den kulturelle prosessen befinner mennesket seg i skjæringspunktet mellom kontinuitet og endring, og ved å se på informantenes indre fortellinger kan vi også forstå den dynamiske endringen som har skjedd (Thorsen 1992:20-21). En av de kvinnelige deltagerne, som var i slutten av tjuårene, student og småbarnsmor da hun inntok ”Et sted å være”, gir oss en nesten poetisk skildring av sitt møte med skolen. Hun husker bygningen som var på det nærmeste tom, utstillingene hadde ennå ikke flyttet inn, og det føltes som uendelige muligheter åpnet seg. Så mye plass, så mange rom og korridorer. Hun kan fremdeles, over førti år senere, kjenne den karakteristiske Vaterland-lukten. Grønnsåpe - blandet med sprit (I-8.K1939). For en annen jente, som bare var 17 år under aksjonen, får den samme lukten henne

nesten til å brette seg. Hun forbinder den med vasking av endeløse gulv i inneligger-etasje, og med de unge narkomane de ikke klarte å hjelpe. Hun kom til et punkt der hun fikk nok. Etter å ha vært på Vaterland hver eneste dag i flere uker, måtte hun bare kutte ut. Hun orket ikke mer, ansvaret ble for stort og intenst (I-9.K1951).

To informanter husker den samme lukten, men deres følelser er helt ulike. Begge har i alle disse årene båret på en uartikulert, ubevisst forestilling om hva tiden på Vaterland gjorde med dem, men ingen av dem har satt ord på dette før nå. Det er flytende grenser mellom det bevisste og det ubevisste, men det bevisste er mer målbart i konkrete forhold. Uten unntak fortsatte alle informantene å engasjere seg etter at "Et sted å være" var over. Hvorfor? Hvilke prosesser var blitt satt i gang? Det kan være interessant å se på hvordan informantene kom med i prosjektet i utgangspunktet. Tok de selv et veloverveid valg, eller ble de bare tilfeldigvis trukket med?

Flere av deltagerne jeg har snakket med, var med helt fra det spede planleggingsstadiet. De satt i arbeidsutvalg og aksjonsgrupper, og var med på å få nøklene til skolen. En arbeidet som journalist i en opposisjonell avis, og en annen kom med gjennom politikken. Ingen av disse kan gi noe klart svar på hvorfor det ble akkurat dem, men det føltes helt naturlig å engasjere seg. Miljøet var allerede der, folk fra hele venstresiden var med, og det var i den venstreradikale fløyen ting skjedde (I-6.M1948).

Andre, som kom inn i det når aksjonen hadde kommet litt i gang, har andre historier. Noen hadde hørt om "Et sted å være" gjennom venner og kjente, og dro ned til Vaterland for å se hva dette var, og om de selv kunne delta. En av informantene, som nylig hadde flyttet fra Stockholm, gled rett inn i miljøet og arbeidet aktivt med sossalsaken og inneliggerne (I-3.K1943). Flere hadde kjærester eller ektemenn som var aktive, og da var det ikke engang spørsmål om de selv skulle delta, det var helt selvfølgelig. En mannlig deltager, som var 20 år i 1969, mener hvordan han ble aktiv i aksjonen var helt symptomatisk: han og kameratene skulle ut og drikke øl. De hadde lest om "Et sted å være" i avisen, og bestemte seg for å stikke innom. Han husker hvordan de parkerte utenfor, og etter det ble han rett og slett værende. Han kjente ingen, kameratene dro videre, men det hindret ham ikke fra å ta med soveposen sin og flytte inn i utstillingene. For ham var det å bli på Vaterland et bevisst valg, ikke en innskytelse, selv om det første besøket kom spontant (I-4.M1947). Alle disse historiene gir oss et innblikk i en helt ny type tankegang, som nå gjennomsyret disse unges liv. I takt med modernitetens inntog ble introspeksjon og evnen til å velge, en viktig kompetanse. De unge spurte seg selv: Hvem er jeg? Hva vil jeg med mitt liv? (Nielsen & Rudberg 2006:17). Den

utbredte følelsen av at det rett og slett var helt naturlig å engasjere seg, ligger i bunn hos alle informantene. Den dannet grunnlaget for hele ”Et sted å være”-bevegelsen.

Vi husker at en av skuespillerne så på Vaterland som et fristed, et sted han gledet seg til å komme til etter at den vanlige skoledagen var over. Dette var han ikke alene om. På ”Et sted å være” delte alle alt, de var som en stor familie. Ved å jobbe sammen, kunne man få til ting. Her fant de unge et verdsettende og inkluderende miljø, åpent for alle typer kreativitet (I-1.K1943). Viktigheten av kollektivt samhold er noe vi stadig kommer tilbake til. Gang på gang snakket informantene om sine muligheter og grenseløse planer. ”Jeg følte meg veldig, veldig voksen. Vi hadde ingen mentale sperrer, vi trodde vi kunne gjøre alt, og stoppe de verste utskuddene av kapitalismen” (I-6.M1948). Dette forteller en svært sentral deltager, som på dette tidspunkt var 21 år gammel. En kvinne sier det slik: ”Vi forsto at vi ikke var avhengig av de teite, gamle gubbene. Vi kunne gjørra ting sjæl!” (I-1.K1943).

Moderne ungdomskultur er et frihetsprosjekt. Mentaliteten som tidligere var rettet mot arbeidsomheten, nøyksomheten og lydighetens moral, var nå byttet ut med en mer selvcentrert tankegang. Verden var blitt større (Nielsen & Rudberg 2006:19). På samme tid ble menneskene brakt nærmere hverandre i den nye urbane livssituasjon. Det var mye vanskeligere enn tidligere å lukke øynene for samfunnet rundt en. Her støtte individets planer og ønsker mot maktstrukturene og skapte en ny drift.

Betydningen av en individualistisk ideologi må forstås i relasjon til de materielle betingelser menneskene lever under (Thorsen 1993:31). Med det materielle mener jeg her relasjoner og forhold de unge var omgitt av. Trangboddhet, et undertrykkende kvinnesyn, en foreldregenerasjon de ønsket å fjerne seg fra, kort sagt, ytre forhold som til sammen dannet grunnlag for en indre protestglød. En av informantene uttrykte under vår samtale bekymring over dagens overfladiske forhold og høye levestandard. Under slike forutsetninger kunne ikke en aksjon som ”Et sted å være” kommet i gang (I-2.K1939). Jeg har tidligere nevnt flere eksempler på at noe så trivielt som at en gutt hadde langt hår, ble ansett som et farlig ungdomsproblem. Det var nå nødvendig for unge mennesker å si fra, det ble et rush på Vaterland av debattanter og andre som ønsket å ytre sin mening, salene var fulle av folk som ville være med å diskutere. Det var en tid hvor de unge ble svært synlige. Ikke alle likte radikaliseringsen; det var nok en uvant situasjon for mange i foreldregenerasjonen, men det var helt påkrevet å stå opp og sette i gang noe (I-2.K1939). For andre stakk engasjementet dypt på det personlige plan. En av deltagerne hadde selv opplevd hvor vanskelig det var å være

kvinne, og det føltes helt naturlig for henne å gi andre jenter informasjon og veiledning i seksuelle spørsmål. På Vaterland fant hun en friarena for nettopp dette (I-8.K1939).

Deltagerne på "Et sted å være" var ingen homogen gruppe. Aldermessig var de fra 15-16 år og oppover til begynnelsen av 30-åra, noen ennå eldre, som Kristen Nygaard. På overflaten myldret det av alle typer mennesker: langt hår, kort hår, raddiser, tekkelige skjørt, dress og slips, hippier og godt voksne herrer (Fürst 1969). Går vi dypere ned i materialet, ser vi at dette ikke bare var tilsynelatende. På "Et sted å være" spilte det ingen rolle hvor du kom fra, det som hadde betydning var hva du sto for. Det var ikke bare venstreradikale som var aktive på Vaterland, det var et blandet miljø. Mange småborgerlige og også unge fra enda høyere opp i samfunnslagene var der, og gjorde opprør mot de hemmende strukturer de opplevde i sin hverdag. Arbeiderklassen blandet seg med de intellektuelle, og mange høytsvevende løsarbeidere flagret også rundt i gangene (I-1.K1943). Klasseskillet i Oslo var fremdeles stort i 1969. Mange unge hadde aldri vært ute av "sin del av byen." En av deltagerne forteller at han for første gang møtte en jente fra vestkanten, i et møte i Russestyret, helt mot slutten av gymnastiden. Hun kom fra Ullern, og var genuint overrasket over at han sa banan, som henne, og ikke *bannan* (I-6.M1948). Når man ikke har kunnskap og erfaring, er veien til generalisering kort. "Et sted å være" åpnet deltagerens øyne. De fikk arbeide sammen med mennesker med samme engasjement, fra alle kanter av byen. For mange var det en lettelse å endelig få gjøre noe matnyttig og konkret, ikke bare sitte i endeløse studiesirkler uten kontakt med virkeligheten (I-8.K1939).

Ifølge Liv Emma Thorsen, har et mål for mentalitetshistorien vært å utforske alminnelige menneskers tanker, mentale reaksjoner og forhold, særlig de sosiale, som påvirker den mentale aktivitet. Disse er sentrert om dype strukturer i menneskers forestillingsverden (Thorsen 1993:17) Dette ser vi eksempler på her. Det lå latent i de unge aktivistene at de måtte engasjere seg. Med endringene i forutsetningene for ungdomstid, kom denne nye måten å tenke på. Det politiske engasjementet var uunngåelig. For en som sluttet å være radikal når SUF kom, som følte seg som sviker av arbeiderklassen, var "Et sted å være" likevel åpent (I-8.K1939). Det var politisk og upolitisk. En kvinnelig deltager uttrykker: "Det var politikk, politikk, politikk..." (I-1.K1943). Det var likevel vanskelig for motstanderne å stemple arrangementet som kommunistisk, fordi det favnet så politisk bredt (I-6.M1948). "Et sted å være" var en hybrid mellom det politiske og det idealistiske, som var umulig å skille fra hverandre. Den indre ideologien sprang selvsagt ut av et politisk engasjement, og de unges

politiske ståsted igjen, ble dannet på grunnlag av forhold i samfunnet de følte de ikke kunne godta. ”Jeg ble oppfordret hjemme til å tenke selv, og si i fra” (I-4.M1947). Et slikt utsagn vitner om at informanten kom fra et radikalt hjem der man oppfordret de unge til å delta aktivt i samfunnsdebatten. Dette var nok en klar styrke for ham når han kom til Vaterland, og en viktig ballast når han skulle ta valget om å bli i aksjonen eller ikke. En kvinne forteller at hun hadde en yrkesaktiv mor, noe som var svært uvanlig på den tiden. Derfor var det ingen hjemme hos henne som reagerte på at hun engasjerte seg politisk. Derimot fant naboene det nærmest uhørt at moren hennes var på jobb på dagtid - den tankegangen kunne de ikke forstå (I-9.K1951).

Våre valg påvirkes selvsagt av hvor vi kommer fra. Det er likevel grunn til å tro at trykket utenfra var sterkere enn hjemmets når det gjaldt ungdommens nye ståsted og ønsker.

En kvinne, som var 26 år gammel i 1969, forteller at hun bare var en vanlig arbeiderjente, en kontorrotte uten politisk erfaring. Likevel ble hun så sterkt engasjert. Hun følte at ”Et sted å være” ga henne den dyttet hun trengte, fra å sitte hjemme og ha ideer, til å springe ut og gjøre noe med det (I-1.K1943). ”Et sted å være” viser at uansett, eller nettopp på tross av manglende radikal bakgrunn, kunne du få ting gjort. Johan Fornäs kaller makten ”et allestedsnærværende øye, som overvåker deg”. Nettopp at denne makten finnes, gjør det så ekstra befriende å gjøre opprør (Fornäs 1993:26).

Engasjement føder nytt engasjement – aksjonen avsluttes

Et så stort og altoppslukende arrangement som ”Et sted å være” kunne ikke holdes i gang over lengre tid, og det var heller ikke meningen. I begynnelsen ble det luftet ønske om et permanent ungdomshus på Vaterland, men dette var ikke en sak som fikk videre oppfølging. Skolen skulle rives, og kampen som fulgte om å få bli utover de to ukene pro-messen varte, førtes kun av hensyn til inneliggerne. De fleste unge følte lettelse over at prosjektet nå var over. Det hadde vært et intenst arbeid, mange hadde tilbrakt alle sine våkne timer på skolen og det var helt nødvendig å ta en pause. Vi husker hvordan flere av de unge fikk en knekk etter å ha arbeidet med inneliggerne over lengre tid. Aksjonistene på ”Et sted å være” følte det ikke som noe nederlag da prosjektet ble avsluttet og utstillingene stengt. De hadde oppnådd det de ville. De hadde fått synliggjort en mengde samfunnsproblemer, og nå var det nødvendig, av hensyn til inneliggerne, å få på plass andre strukturer, personell med faglig bakgrunn, en ledelse, og en overordnet linje i arbeidet man skulle drive (I-6.M1948).

Det kan virke som den ideologiske tanken om kollektive bestemmelser i et fullstendig demokrati var blitt noe svekket mot slutten av prosjektet. Realiteten hadde innhentet deltagerne. Det var ikke mulig å ta alle avgjørelser i fellesskap; allerede tidlig i aksjonen måtte jo et koordinasjonsutvalg opprettes så ting ikke skulle gå helt i ball. De unge hadde også sett at det ikke var mulig å hjelpe alle som trengte det. En informant kaller Vaterland skole ”en blanding av ungdomsklubb, sosial institusjon, teaterlokale og kunst & håndverksskole” (I-6.M1948). Hadde ”Et sted å være” hatt noen funksjon? Året etter oppsummerte Elizabeth Nygaard på følgende måte:

”Et sted å være” viste at det går an å lage og gjennomføre noe, til tross for sterk uvilje fra mange hold i samfunnet. Det viste at man kan samarbeide med grupper som vanligvis er svært fjerne fra oss. Vi oppdaget at de mest uventede personer deltok i arbeidet på uventet vis, og ofte deltok i en utvikling til det bedre. Det oppsto en frihetsgrad i opplevelsen av andre som virket til at mange forhold ble snudd opp ned. Vi lærte å tolerere det som var annerledes” (Nygaard 1970:24-25).

Dette er en beskrivelse av både de ytre og indre følelsene deltagerne satt igjen med. Alle de unge hadde, gjennom selv å ta ansvar for sin tilværelse og dynamiske utvikling, påvirket sine eksistensielle betingelser, slik Liv Emma Thorsen skriver. Det er flytende grenser mellom det bevisste og ubevisste. Mentalitetsprosessen er de som formidles ubevisst; de overføres ureflektert (Thorsen 1993:19) men i det kollektive samhold er det disse som påvirker medlemmene i gruppen til sammen å skape sin egen sfære med sin egen kultur.

Dette fortsatte lenge etter at ”Et sted å være” ble avsluttet. ”Alle gjorde noe med livene sine etterpå. (...) Jeg ble aktiv kvinnepolitiker, i kvinnefronten, jobbet med både det ene og det andre” (I-2.K1939). Hun var ikke den eneste som fortsatte å arbeide med det hun brant for på Vaterland. En annen kvinne gjorde seksualopplysning og kvinnesak til sitt yrke (I-8.K1939). En tredje gikk inn i sosialtjenesten, og ble i tillegg støttekontakt for flere av ungdommene hun hadde hatt å gjøre med under ”Et sted å være”. Hun forteller at mange av jentene ble sosionomer (I-3.K1943). Svært mange videreførte sitt politiske engasjement ved senere å melde seg inn i AKP-ml. Gutten som flyttet inn i utstillingen med soveposen sin, som ville låne sin mors fineste servise og lage jul for inneliggerne, gikk inn i rusomsorgen, og jobber fremdeles innen dette feltet. Han er overbevist om at ingen gikk upåvirket ut i livet etter å ha vært aktive på ”Et sted å være” (I-4.M1947). Under aksjonen fikk de unge bruk for alle sine administrative evner, de lærte å utfordre, å søke om penger, og på det indre plan fikk de satt sine egne liv og individuelle problemer i perspektiv. De var små i forhold til det de møtte på

Vaterland. Individet var ikke lenger i fokus. Det hadde vært en forutsetning for å skape engasjementet, men var nå underordnet. Informanten som forteller dette, var med på ”Et sted å være” helt fra begynnelsen av. Han var allerede aktiv i politikken, og gikk videre til å bli den yngste assistenten i noen politisk stortingsgruppe, i en alder av tjue år, og er fremdeles aktiv i samfunnsdebatten (I-6.M1948). Kristen Nygaard trakk seg etter aksjonen fra alle sine tillitsverv i Venstre, for å bruke all sin tid på Aksjon Inneligger. Han uttalte at ”Et sted å være” hadde fått ”rusket opp i folk” og at man nå måtte se framover. Han ønsket en holdningsendring og en omvurdering av hele samfunnets verdimålestokk. Det var nødvendig å kutte ned på privatforbruk og satse mer på fellesskapet. For å kunne drive reel samfunnsplanlegging, måtte kapitalkreftenes makt reduseres. Han ville også arbeide for miljøvern (Aktuell 22/69).

Både på det konkrete ytre plan, og på det indre mentale plan viser det seg gang på gang at ”Et sted å være” grep direkte inn i de unges liv og styrte det i en retning som kanskje ikke ville vært like åpenbar for dem, hadde de ikke deltatt på Vaterland. Flere som kom dit oppdaget at de hadde levd en beskyttet middelklassetilværelse, og på ”Et sted å være” ble øynene deres åpnet (I-4.M1947). En tankegang mange av informantene kommer tilbake til, er at på ”Et sted å være” var alt mulig. Det var bare om å gjøre å mobilisere og mobilisere, hele døgnet, trykke løpesedler hele natten og løpe ut med dem om morgenen. Det boblet over alt, ”Et sted å være” ga selvtillit (I-2.K1939,I-3.K1943).

Når deltagerne ser tilbake mer enn 40 år senere, er det tydelig at deres positive opplevelser fullstendig overskygger det som måtte ha fantes av konflikter og problemer. Under våre samtaler har det nesten udelt vært positive minner som har blitt trukket fram. Selv om aksjonen til tider må ha føltes ute av kontroll, er dette faktum nesten helt utelatt i informantenes fortellinger. Uansett hva som måtte ha skjedd på Vaterland; gleden, samholdet og resultatene de oppnådde var det klart viktigste. Informantene husker ikke lenger alle detaljer fra aksjonen, men alle husker den overordnede følelsen av fellesskap. De forteller om alle vennene de fikk, og bølgen av engasjement som drev arbeidet framover med uforminsket kraft. Når 30.april kom og ”Et sted å være” var over, var det naturlig å gå videre. Slutten skapte abstinenser, hva skulle de gjøre nå? Mange følte en tomhet, og da var det bare å sette i gang et annet sted. Engasjement fødte nytt engasjement på nye fronter (I-2.K1939).

Denne blandingen av lettelse over at en energisk og innbitt periode var over, samtidig som ingen ønsket at den skulle slutte, oppsto idet de unge skapte en ny form og en ny standard for sin ideologi. I et Oslo på vei til å bli en moderne storby, grep de unge tak i menneskets ubegrensede trang til selvrealisering. En slik måte å leve på, er en typisk del av store urbaniseringsprosesser. Urbane livsformer har satt tydelige spor i alle moderne tenkemåter (Guneriussen 1999:26). Den første store, norske ungdomsaksjonen sådde raskt nye frø. I mai 1969 var det klart at ungdom på Rjukan skulle få sitt sted å være. Inspirert av Vaterland-aksjonen ønsket Rjukan-ungdommen, med AUF-leder Bent Inge Bye i spissen, et sted ungdom kunne drive selv, der de kunne aktiviseres, og holde på med for eksempel teater, lyrikk, politikk og foto. Et mini-Vaterland, som i tillegg skulle tilby spill, modellbygging, og også diskotek og lignende aktiviteter (Arbeiderbladet 22/5-69). Også i Stockholm forsøkte man å få i gang et all-aktivitetshus for ungdom, "Gamle Bro". Man ønsket ikke å dele ungdom inn i grupper, men favne alle interesser under ett tak. Dessverre ble prosjektet kortlivet, narkotikaen tok knekken på idealistene (Bergman 2000). Trenden var likevel klar: "Et sted å være" hadde spredd seg. Ideologien om et samfunn fritt for storkapitalisme og reklamepress ble ført videre av kunstnerne, for eksempel Willi Storn, og ønsket om et kollektiv som kjempet sammen for sin sak, sørget nye ungdommer for å føre videre. Jeg våger den påstand at "Et sted å være" forandret forutsetningene for norsk ungdomstid, ved å vise hvilke muligheter som lå i det å utnytte det moderne individssamfunnets dynamikk og krefter. Det var mulig for alminnelige mennesker å gjøre en forskjell.

"Et sted å være" var ikke bare en hvilken som helst engasjert gruppe, de var langt forut for sin tid på en rekke felt. Byplanlegging, kunnskap om seksualitet og abort, sosialomsorg, miljøvern, militærnekting og ikkevold, kunst og kultur til folket, villedende reklame og forbrukerrettigheter, politisering og kamp mot kommersialisme og kapitalisme, var alle temaer som skulle være brennhete hele 70-tallet igjennom, og mange er det fremdeles. På et tidlig stadium skapte "Et sted å være" gehør for saker som senere skulle bli en selvfølgelig del av samfunnsdebatten. De traff rett og slett utrolig godt med sitt engasjement. Helt spontant tok de riktige valg, og satte varige spor etter seg, for eksempel i utbyggingen av Vaterland og i spørsmålet om rusomsorg og menneskeverd. Kristen Nygaard uttalte at "Et sted å være" fikk "rusket opp i folk". Når man blir engasjert, oppdager man også hvilke krefter som motarbeider ens interesser, og manes til ytterligere kamp (Aktuell 22/69). En informant kaller "Et sted å være" "et unikt prosjekt som tok Norge på senga". Ingen hadde sett noe slikt før (I.6.M1948). Flere av informantene lengter tilbake. "Et sted å være" ga dem en solid ballast å

ta med videre i livet, og de møtte mennesker som ga dem sterke opplevelser de aldri vil komme til å glemme. Det viktigste de tok med seg videre, var følelsen av samhold og tilhørighet.

”Det var en blanding av uskyld og alvor på sitt beste. Folk strømmet til for å ta en vakt, koke kakao, vaske opp, vaske klær, folk du aldri hadde sett, de bare kom. Det var en veldig spennende tid. Styrken var blandingen av idealisme i bred forstand på tvers av politisk ideologi. Svakheten var at idealismen var for naiv for hva vi faktisk kunne gjøre med det. (I-6.K1948).

Slik kan kanskje ”Et sted å være” oppsummeres. Naive idealister eller ikke, at problemer ble satt på dagsorden på Vaterland, kommer vi ikke utenom. Da var grunnideen oppnådd.

I en vask i en av korridorene på Vaterland, lå en rosebukett. Over vasken hadde en plakatt blitt stiftet opp, der følgende sto skrevet:

”Dette er fredsroser – (rosa pax.) De er meget sjeldne og vokser bare der demokratiet fungerer. Et sted å være er et uttrykk for hvordan demokratiet burde kunne fungere. Det aktive samfunn er en forutsetning for ikkevolds samfunnet. Gjør samfunnet vårt til Et sted å være! Det er DITT ansvar!”

(Füerst:1969)

Vaterland skole ble revet 17.mars 1971. Den innvendige rivingen hadde startet allerede i februar, men nå var turen kommet til selve skolebygningen. Like etter falt overlærerboligen og gymnastikksalen (Arbeiderbladet 18/3-71). "Et sted å være" og "Aksjon Inneligger" hadde for lengst flyttet ut, og skolen hadde stått tom i flere måneder før den ble jevnet med jorden. Ingenting ble bygget på tomten før Oslo Spektrum reiste seg i 1990. Da hadde den ligget brakk i 19 år.

Vedlegg:

Vedlegg 1: Oversikt over arrangementene på Vaterland skole 14.-30. april 1969

14.april

Kl.17.00 Oslo formannskap ankommer, tas i mot og vises rundt.

Kl.17.05 Offisiell åpning. Kampen guttemusikkorps ankommer. Kort tale ved Lasse. Sang og spill. Publikum besøker stands og utstillinger.

Kl.19.00 Debatt i gymsalen. *Trygde-Norge* med Per Sundby og Yngvar Løken.

Kl.19.30 Teaterpremiere: "Spillet om Lasse Menneske" (Lofet) Teaterskolen.

15.april

Kl. 18.00-20.00 Musikkskolen starer. Elever innmeldes.

Gamlehjemsaksjonen begynner.

Bodegaen: Møt Georg Reissell.

16.april

Kl. 18.00 Åpning av kursene om indoktrinering. Gitar og blokkfløytekurs. Møt komponisten Egil Hovland.

Kl.19.00 Allmannamøte

Kl.19.30 Spillet om Lasse Menneske. Dagens studietema.

17.april

Kl.18.00 Møt komponisten Arne Nordheim. Gitar og blokkfløytekurs. Fri teateraktivitet på loftet, ledet av Kjetil Bang Hansen eller Dag Åkeson Moe. Debatt om *alkoholomsorg*.

Filminnslag.

Kl.21.15 Dagens studietema: Scene 7; "Sylinderen" og "Skoletime"

18.april

Kl.18.00 Gitar og blokkfløytekurs

Kl.19.00 Vise 7, Bodegaen. Debatt: *Hvem eier byen og hvem bør eie den?* Om eiendomsforhold i byen.

Kl.19.30 Dagens studietema: Spillet om Lasse Menneske

Kl.20.00 Play-in, Bodegaen: Visenatt med Lille-Kari og Lillebjørn, uteliggere. Dikt: Jan Erik Vold.

19.april

Kl.17.00 Fri teateraktivitet, loftet.

Kl.18.00 Møt komponisten Rolf Aamot. Internasjonal folkedans, gymsalen.

Kl.19.30 Dagens studietema: Spillet om Lasse Menneske.

Kl. 20.00 Anti pop play-in: Bea, Erling Nilsen, Georg Johannesen, Vise 7, Brotherhood, Rain eller Dream, Axel Jensen. Innslag fra andre grupper. Direkte overføring v/NRK.

20.april

Kl.13.00 Konstituerende møte for en sosialistisk kulturfront, gymsalen.

Kl.18.00 Gitar og blokkfløytekurs. Møt dosent Helmut Ormestad; lær å komponere elektronisk, Bodegaen.

21.april

Kl.18.00 Gitar og blokkfløytekurs. Indoktrineringskurs. Filmaften: Stockhausen – ”Momante”.

Kl.19.00 Debatt om *fengsel og ettervern* v/KROM

Kl.21.15 Scene 7: ”Sylinderen” og ”Skoletime”

22.april

Kl.18.00 Gitar og blokkfløytekurs. Møt komponisten Sigurd Berge, Bodegaen.

Kl.19.00 Allmannamøte

23.april

Kl.18.00 Gitar og blokkfløytekurs. Møt pianistinnen Hanna Maria Weydahl. Teach-in i gymsalen: *Indoktrinering i Norge*, med diskusjon. Studietema i teaterverkstedet.

24.april

Kl.17.00 Fri teatervirksomhet, loftet.

Kl.18.00 Gitar og blokkfløytekurs. Møt Morgenkonserten personlig: Gerhard Randers Persson som discjockey i Bodegaen.

Kl.19.00 *NATO-debatt*. Finn Gustavsen taler, gymsalen.

26.april

Kl.17.00 Internasjonal folkedans.

Kl.18.00 Debatt: *Moter eller klær?*

Kl.19.00 Vise 7

Kl.20.00 Stort play-in i gymsalen: Lars Klevstrand, Ditleff Eckhoff, Dream, Alfred Janson, Grynet Molvig, Alf Cranner, Einar Iversen, Hege Tunaal, Hanna Maria Weydahl, Rolf Aamot, Georg Johannesen, Jan Erik Vold, Gunnar Bull Gundersen, Helge Hagerup, Harald Sverdrup, Astrid Hjertenes Andersen. Tv-opptak.

Kl.21.00 Teaterloftet: Bikuben: ”Unntagelsen og regelen”.

26.april

Kl.17.00 Fri teatervirksomhet, loftet.

Kl.18.00 Gitar og blokkfløytekurs.

Kl.19.00 Møt komponistene Maj og Gunnar Sønstevoll. Samtale/diskusjon *Problemet Narkotika*, med lege Hans Jakob Stang. Filmen ”Kit Høst”. Bevertning: pølser og eplesider.

27.april

Kl.10.00-18.00 Forurensningsaksjon på Kalvøya. Vaterland aksjons og utrykningsorkester med forurensningsmusikk.

Kl.19.00 Teach-in om *Ikkevold* med representanter for skole og studentaksjon, arbeideraksjoner, aksjoner med sosialt siktemål med vekt på Et sted å være som et uttrykk for ikkevoldelig kampform. Ikkevoldsteoretikere deltar.

28.april

Kl.17.00 Fri teatervirksomhet, loftet.

Kl.18.00 Gitar og blokkfløytekurs. Møt komponisten Alfred Jansson.

Kl.19.00 *Handicappedes problemer*. Debatt i gymsalen.

29.april

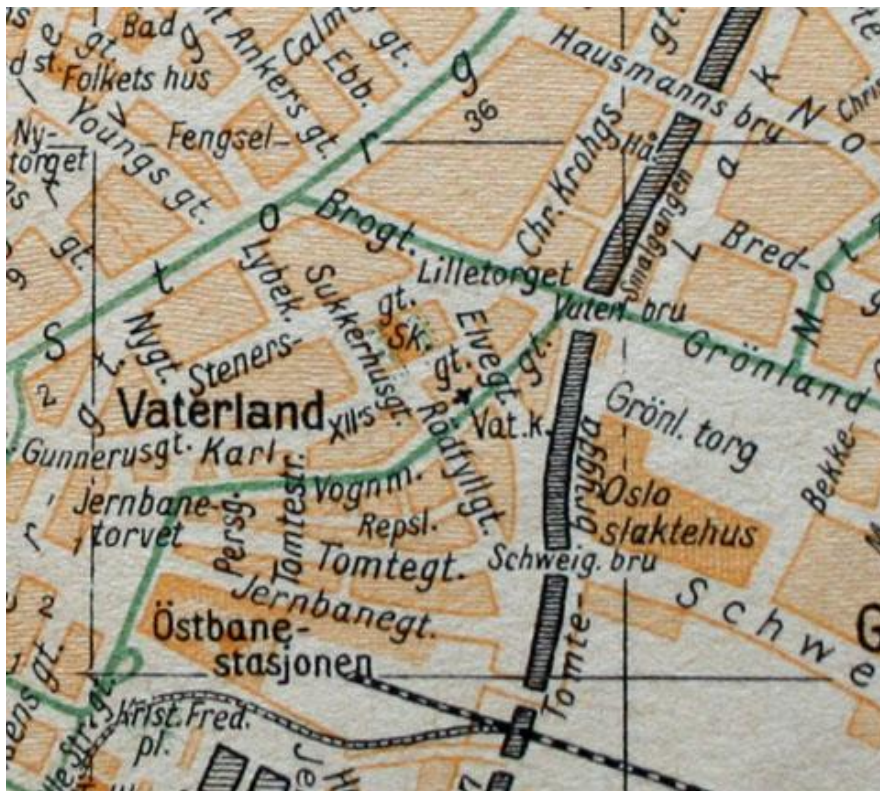
Kl.19.00 KANAL-gruppas ”Prosjekt Vaterland” legges fram og debatteres. Gymsalen.

30.april

Kl.19.00 Allmannamøte, gymsalen.

Kl.20.00 Anti-imperialistisk aften med hilsen fra Tran van Hue (FNL). Vietnam-lyrikk

Vedlegg 2: Kart over Vaterland

Vaterland 1943. Området var stort sett uforandret 1969. Vaterland skole (Sk.) sees på hjørnet Sukkerhusgata/Stenersgata. (Foto:HL)

Vaterland 2000. Vi ser at gateplanen er helt endret, og av de gamle gatene er det kun Stenersgata, Lybekkergata og Nygata som er tilbake. Gjengitt med tillatelse fra Kunnskapsforlaget (OB).

Vedlegg 3: Prosjektsgodkjennelse fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Hoskøi Høyveien gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tlf: +47 55 58 21 12
Fax: +47 55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr: 965 321 884

Knut Hermundstad Aukrust
Institutt for kulturstudier og orientalske språk
Universitetet i Oslo
Postboks 1010 Blindern
0315 OSLO

Vår dato: 19.11.2008

Vår ref: 19706 / 2 / KH

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 12.08.2008. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 18.11.2008. Meldingen gjelder prosjektet:

19706

Behandlingsansvarlig

Daglig ansvarlig

Student

Et sted å være - fra Vaterland til Skjeggveien. Om ungdomsopprør i Oslo 1967-1981

Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder

Knut Hermundstad Aukrust

Lill Tove Solbakken

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

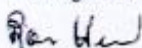
Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

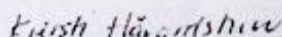
Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.12.2009, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Kjersti Håvardstun

Kontaktperson: Kjersti Håvardstun tlf: 55 58 29 53

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Lill Tove Solbakken, Grorudveien 115, 1053 OSLO

Ansvarligstyre / Board of Directors

OSLO: NSD Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tlf: +47 22 85 52 11. nsd@nsd.uib.no
BERGEN: NSD Høgskolen i Bergen, Institutt for samfunnsvitenskapelige studier, 4491 Sandnessen. Tlf: +47 23 59 19 07. nsd@nsd.uib.no
TRONDHEIM: NSD SSB, Universitetet i Trondheim, 7007 Levanger. Tlf: +47 72 64 43 36. nsd@nsd.uib.no

Litteratur og kilder

Litteratur:

- Alnæs, Karsten 2000: *Historien om Norge bind 5. Femti rike år*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo.
- Andersen, Gitte H. et.al. 1976: *Kvinne kjenn din kropp – ei handbok*. Pax forlag a/s. Oslo.
- Andersen, Per Helmer 1994: *Forsøksgymnaset i Oslo 1966-1991. Hovedfagsoppgave i historie*. Universitet i Oslo.
- Arntzen, Gunnar og Hansen, Stig-Audun 2008: *Oslo 1960-1980*. Kom forlag. Oslo.
- Benum, Edgar (red.) 1994: *Oslo bys historie bind 5. Byråkratienes by. Fra 1948 til våre dager*. J.W.Cappelens forlag. Oslo.
- Bergman, Jan 2005: *Mina egna Stockholmspärlor. 70-talet i text och bild*. Nordstedts förlag. Stockholm.
- Bye, Erik og Haslund, Ebba (redaktører) 1962: *Ung i dag*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo.
- Bjurström, Erling 1982: *Generasjonsopprøret – ungdomskulturer, ungdomsbevegelser og tenåringsmarked fra 50- til 80-årene*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Carlsen, Jan 1993: *Regnbuebyen. Tekster om arkitektur og samfunn*. Pax forlag. Oslo.
- Christensen, Arne Lie (red.) 2002: *Drabantbyen. Fremtid for fortiden nr.3/4-2002*. Fortidsminneforeningen. Oslo kommune. Byarkivet.
- Christensen, Arne Lie 2007: *Karl Johans fasader. Et kulturhistorisk nærbilde*. Pax forlag. Oslo.
- Christensen, Olav 2001: *Absolutt snowboard. Studier i sidelengs ungdomskultur*. Avhandling for dr.art.-graden, Det Historisk-Filosofiske fakultet. Universitet i Oslo.
- Eggum, Jan, Ose Bård og Steen, Siren 2005: *Norsk pop & rock leksikon. Populærmusikk i hundre år*. Vega forlag A/S. Oslo.
- Ekman, Tomas 2009: *Ung på 60-talet*. Bilda Förlag. Stockholm.
- Ferrer, Julio 1983: *Punkere og skinheads. Socialisering i gäng*. P.A.Norstedt & söners förlag. Stockholm.
- Fornäs, Johan, Boëthius, Ulf, Reimer Bo 1993: *Ungdomar i skilda sfärer. Fus-rapport nr.5*. Brutus Östlings Bokförlag Symposium. Stockholm.
- Francke, Ellen 1974: *Ung i drabantby. Aschehougs temaserie 6*. H.Aschehoug & Co.Oslo.
- Franzen, Mats (red.) 1998: *Från flygdröm til swingscen. Ungdom och modernitet på 1930-tallet*. Arkiv förlag. Lund.

- Frykman, Jonas og Löfgren, Orvar 1994: *Det kultiverte mennesket*. Pax forlag A/S. Oslo.
- Frykman, Jonas 1988: *Dansbaneeländet. Ungdomen, populærkulturen och opinionen*. Bokförlaget Natur & Kultur. Stockholm.
- Førlang, Tor Egil og Korsvik, Trine Rogg (red.) 2006: *1968. Opprør og motkultur på norsk*. Pax forlag A/S. Oslo.
- Galtung, Johan & Næss, Arne 1955: *Gandhis politiske etikk*. Pax forlag A/S. Oslo.
- Gillis, John R. 1974: *Youth and History. Tradition and change in European age Relations 1770-present*. Academic Press. New York.
- Guneriusen, Willy 1999: *Å forstå det moderne. Framskrittstro, rasjonalitet, ambivalens og irrasjonalitet i diskursen om modernitet*. Tano Aschehoug. Oslo.
- Hambro, Cato 1963: *Tenåringer i dag*. Sosialdepartementet. Oslo.
- Hennum, Gerd 2007: *Med kunst som våpen. Unge kunstnere i opprør 1960-1975*. Schibstedforlagene. Oslo
- Hennum, Sigurd B., 1993: *De utfordrende 60-åra*. Christian Schibstedts forlag. Oslo.
- Hennum Sigurd B. 1994: *De kampglade 70-åra*. Christian Schibstedts forlag. Oslo.
- Hofstad, Marius Bjørnson (red.) 2008: *Drabantbyen kommer!* Oslo museum, avdeling Bymuseet.
- Jørgensen, Mosse 1969: *Kunsten å overleve med en tenåring i huset – om kontakt med ungdom*. Pax forlag. Oslo.
- Kaldal, Ingar 2003: *Historisk forskning, forståing og forteljing*. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Leijonhufvud, Christer 2008: *Stockholmarnas 60-tal*. Trafik-Nostalgi förlaget. Stockholm.
- Meidell, Bjørn (red.) 1984: *Ungdomssociologi*. Borgen forlag. København.
- Moe, Ketil & Wiik, Tore 1972: *Arbeiderboliger i Oslo 1850-1972*. Arkitekthøyskolen. Oslo.
- Nielsen, Harriet Bjerrum og Rudberg, Monica 2006: *Moderne jenter. Tre generasjoner på vei*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Rückel, Robert (red.) 2008: *GDR-guide. Everyday life in a long gone state in 22 chapters*. DDR museum verlag. Berlin.
- Schiøtz, Carl 1927: *Skolealderen. Utviklingsforhold, sygdomslære og hygiene. En utredning for lærere, gymnaster og skolepleiersker*. J.W.Cappelens forlag. Oslo.
- Sundling, Janne 2007: *Kult. Nostalgisk tilbakablick på en annan tid*. Skuberg-Schentz förlag. Skövde.
- Silvén-Garnert, Eva (redaktör) 1991: *Storstadungdom i fyra generationer*. Folksam, Stockholms stadsmuseum, Tidens förlag. Stockholm.
- Sjøli, Hans Petter 2005: *Mao, min Mao. Historien om AKPs vekst og fall*. J.W.Cappelens

forlag. Oslo.

Sogner, Sølvi 2003: *I gode og onde dagar. Familieliv i Norge frå reformasjonen til vår tid.*

Det Norske Samlaget. Oslo.

Thorsen, Liv Emma 1993: *Det fleksible kjønn. Mentalitetsendringer i tre generasjoners bondekvinner 1920-1985.* Universitetsforlaget. Oslo.

Tvedt, Knut Are (hovedred.) 2000: *Oslo Byleksikon.* Kunnskapsforlaget. Oslo.

Ungdomsnemda 1960: *Til ungdom i Oslo. Håndbok om byen vår.* Ungdomsnemda, Oslo Kommune.

Zackariasson, Maria 2006: *Viljan att förändra världen. Politisk engagemang hos unga i den globala rättviserörelsen.* Boréa Bokförlag. Umeå.

Aarøenæs, Lars 2007: *Norsk Funkis.* J.M.Stenersens forlag. Oslo.

Annet skriftlig materiale:

Halvorsen & Larsens praktiske lommealmanakk 1943. Halvorsen og Larsen A/S Oslo.

Telefonkatalog kommunale tjenester 1967. Oslo kommune.

Folderen "Hvordan får jeg abort", utgitt av Kulturutvalget i Det Norske Studentersamfunn. Oslo. 1969.

Hvordan vi fikk "Et sted å være". Historisk særoppgave av Elizabeth Nygaard 3rb Oslo Katedralskole. 1970.

Presseklipp:

Billedbladet Aktuell nr. 7 1969 "Om en messe for ungdom" og "Messe i motvind"

Billedbladet Aktuell nr.15 1969 "Et sted å være"

Billedbladet Aktuell nr.17 1969 "Her er vi"

Billedbladet Aktuell nr. 19 1969 "En bygård erobres"

Billedbladet Aktuell nr.20 1969 "Teateret som politiet arresterte"

Billedbladet Aktuell nr.22 1969 "Venstre- et sted å være?"

Billedbladet Aktuell nr. 49 1969 "Et sted å bo"

Billedbladet Aktuell nr.27 1970 "Håp for de håpløse"

Billedbladet Aktuell nr.30 1970 "Gutten de ga opp"

Morgenposten 17/2-1969 *"Motmesse på Vaterland skole ikke usannsynlig"*

Arbeiderbladet 18/2-1969 *"Messe på Vaterland skole som positivt alternativ"*

Morgenposten 27/2-1969 *"Politisk bidrag til politisk messe"*

Arbeiderbladet 22/3-1969 *"Messa motarbeidet av det offentlige"*

Morgenposten 27/3-1969 *"Høyre-storm mot Bull: Uhørt bevilgning"*

Morgenposten 28/3-1969 *"Et sted å være – kommunen vil ikke sensurere messen"*

Morgenposten 5/4-1969 *"I påsken forberedes – et sted å være"*

Morgenposten 8/4-1969 *"Vaterland skole for mange Et sted å være i påsken"*

VG 9/4-1969 *"Rømte jenter, play-in og uteliggere på Vaterland"*

Arbeiderbladet 10/4-1969 *"Nei til forretninger, bygg boliger i stedet"*

Orientering 12/4-1969 *"Det radikale alternativet til reklamesamfunnet: Et sted å være presenterer samfunnet for en gjennomtenkt utfordring"*

Aftenposten 14/4-1969 *"Narkotika fryktes brukt på messen Et sted å være"*

Morgenbladet 14/4-1969 *"Bull skal åpne på Vaterland"*

Morgenposten 15/4-1969 *"Merkelig sted å være – åpnet i går. Neppe av vårens vakreste eventyr"*

Aftenposten 16/4-1969 *"Ungdom – og de andre"*

VG 22/4-1969 *"Kommunale skattepenger til Et sted å være: Sløseri og overgrep"*

Dagbladet 26/4-1969 *"Derfor må vi si nei til VATERLAND"*

Morgenbladet 28/4-1969 *"Noe å gi bort til Et sted å være?"*

Morgenbladet 2/5-1969 *"Saneringsgård okkupert"*

Aftenposten 2/5-1969 *"Et sted å være inntar bygning i Vaterland"*

Arbeiderbladet 3/5-1969 *"I morra flytter også mutteren inn"*

Morgenbladet 3/5-1969 *"Fritt spill i Vaterland. Taushet om møte med gateokkupantene"*

Dagbladet 8/5-1969 *"Et sted å være – Kommunens forpliktende ansvar"*

VG 9/5-1969 *"Ring av selvtillit til politiet: De skyldige får ikke dø i synden!"*

Handels og sjøfartstidende 9/5-1969 *Brannstiftelse i okkupert gård*

Arbeiderbladet 22/5-1969 *"Rjukan-ungdom får sitt –sted å være"*

Politiken 4/9-1969 *"Omstridt brochure om norske kvinders muligheter for abort"*

Aftenposten 1/10-1969 *"Dystre spådommer for Vaterland-plan"*

Dagbladet 14/10-1969 *"Med fri abort dreper vi kanskje våre genier!"*

Aftenposten 25/11-1969 *"Vaterland-planen til debatt i morgen"*

Arbeiderbladet 27/11-69 *"Interessen på topp for Vaterland-prosjektet"*

Bergens Tidende 31/3-1970 *"Legeetikk i dagens abortpraksis"*

Dagbladet 17/8-1970 *"Også den nye Vaterland – planen møter motstand"*

Arbeiderbladet 24/8-1970 *"Vaterland skole brant lørdag natt"*

Arbeiderbladet 18/3-1971 *"Farvel med Vaterland"*

Aftenposten 7/10-1970 *"Vaterlandprosjektet følger tidsskjemaet"*

Film og fjernsyn:

Dokumentarfilmen *"Et sted å være"* 1969. Regi: Kalle Fürst.

Dokumentarfilmen *"Obos og byen"* 1971. Regi: Laila Tuhus. *Fra "By, blokk, dugnad og rock. 26 Oslofilmer fra 1961-1982"*. Norsk Filminstitutt & Oslo Byarkiv 2007.

Debatt NRK 9/5-1969, med Brynjulf Bull, Albert Nordengen, Martin Indregård og Kristen Nygaard.

Dokumentarfilmen *"Stockholm 1960-1969. Århundradets Stockholmsfilm."* Sammensatt av Jan Bergman. SVT/Jan Bergman mediaproduktion 2000.

Informantliste:

1. Intervju 2/11-2008 kvinne født 1943
2. Intervju 18/11-2008 kvinne født 1939
3. Intervju 24/11-2008 kvinne født 1943
4. Intervju 3/2-2009 mann født 1947
5. Intervju 17/2-2009 mann født 1944
6. Intervju 16/3-2009 mann født 1948
7. Intervju 16/3-2009 mann født 1947
8. Intervju 7/3-2010 kvinne født 1939
9. Intervju 13/4-2010 kvinne født 1951
10. Intervju 13/4-2010 kvinne født 1924

E-postintervjuer:

11. Intervju 4/2-2009 mann født 1941
12. Intervju 28/3-2009 mann født 1928
13. Intervju 9/2-2009 mann født 1947

17/9-2009 Gruppesamtale med informanter

Forkortelser:

SP – Scanpix

OM – Oslo Museum

OB – Oslo Byleksikon

HL – Halvorsen & Larsens lommealmanakk